Michael M. Obrenović III., v. Serbien

Sud ubicama kneza Mihaila [Michael M. Obrenović III., Fürst v. Serbien]

Bd.: 1

Beograd 1868

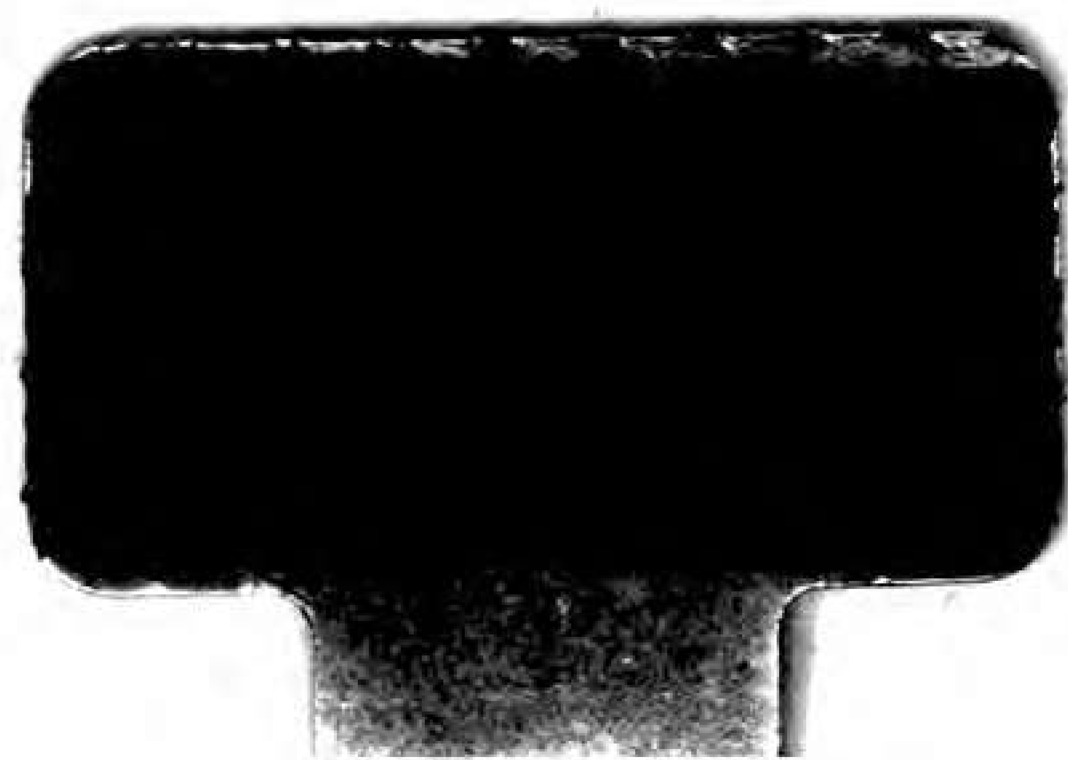

СУД УБИЦАМА

КНЕЗА МИХАИЛА.

I.

Стенографски извештај прештампан из „Видова Дана“.

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1868.

СУД УБИЦАМА

КНЕЗА МИХАИЛА.

I.

Стенографски извештај прештампан из „Видова Дана“.

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1868.

Са црних ћу слова да читам црно дело црних душа, и потомцима својим да сачувам књигу, из које ће окрвављеним својим патриотством српским проклињати новога Вукашина, новога Вука.

ЈЕДАН УПИСНИК.

Седница варошкога београдског суда од 14. Јуна из јутра.

Због недовољног простора у судској згради за судницу је узета велика шупа у авлији управитељства варошког. У пространој шупи и с десне и с леве стране стоје клупе а с преда столице за публику; у прочељу уздигнута трибуна са столом за судије, на столу крст, јеванђеље и свеће; с десне стране клупа за комисаре, с леве поузвишена ограда с клупама за злочинце. Пред судском трибином сто за стенографа.

Још пре 8 сах. почела се публика стицати, но пропуштано је само колико је имало места. Клупе и столице све пуне; ту су гг. конзули, њихови канцелари и драгомани, многи великодостојници земаљски, чланови касације и апелације, разна одлична лица грађанског и војничког реда, известитељи наших и страних новина.

На неколико минута пред 9 сах. доведени бише злочинци, редом један по један, сви у окову: Лазар Марић (погледа разбојничка), Љубомир Радовановић (гледа презрено, чисто бесно, уздигао главу), Сима Ненадовић (немарно наслонио се на клупу и окреће се по публици), Ђока Радовановић (погледа прекоѓ), Коста Радовановић (испод очију погледа намрштено), Станоје Рогић (са свим сед, злопамтиловачка погледа), Паја Радовановић зликовачка, али стидљива погледа, звера), Богосав Петровић (снуђен), Атанасије Атанацковић (набусита, подмукла погледа), Видоје Ивковић (укрућен, укочио главу), Таса Јеремић (у сељачком оделу, смућен), Благоје Петковић (оборио главу), и Љубомир Тадић (просед, немарно наслонио се на ограду и глади брке). Последња петорица стоје, а остали седе, између сваког по један жандар без пушке, а иза њих за оградом жандари с пушкама.

Точно у 9 сах. дођоше судије са секретаром, с комисарима и с државним тужиоцем и заузеше своја места.

Председава члан београдскога варошког суда Никола Стојановић; приседавају чланови варошкога београдског суда: Ђорђе П. Булић и Иван Томић; секретар: Јован А. Максимовић; државни тужилац: члан варошкога београдског суда Никола Г. Недељковић.

Мртва тишина.

Председник: Сад ће почети да се извиђају кривице злочинцима, који су радили да кнез Михаило М. Обреновић III. буде убијен и да се ред законитог наследства насилно промени. Сад које ту Лазар Марић? — *Марић*: — Ја. — *Предс.*: Који је Станоје Рогић? — *Рогић*: Ја. — *Предс.*: Атанасије Атанацковић? (Ћути.) Љубомир Тадић? (Ћути.) Устаните и кажите: ту сам. Богосав Петровић? — *Богосав* (седећи): Ја сам. — *Предс.:* Устани. Видоје Ивковић? — *Видоје:* Ја сам. — *Предс.:* Паја Радовановић? — Коста Радовановић? — Ђорђе Радовановић? — Љубомир Радовановић? — (Сви се дигну.) — Сима Ненадовић? — *Сима:* Ја сам. — *Предс.:* И Таса Јеремић? — *Таса:* Ја сам.

Предс.: Сад ће се извиђати ваше кривице за злочино дело, за које се окривљујете. Но пре свега опомињем вас на ред, да ни један не говори док се не позове и да другоме не упада у реч, јер ако који поступи томе противно, тај ће се искључити из претреса и за њега ће се одредити други засебан претрес. Немојте дакле да се уплећете у говор, него само одговарајте на оно, што се будете питали. Господине Никола Недељковићу, дајте тужбу.

Држ. тужилац *Никола Г. Недељковић*: (чита тужбу коју је комисија, што ствар извиђаше, поднела):

Суду вароши Београду.

Овлашћен највишим решењем г. министар унутрашњих послова под 30. је пр. м. № 11.425 саставио комисију да по прописима закона извиди и пронађе зликовце, који 29. пр. м. убише у кошутњаку онако на мучки начин нашег преузвишеног владаоца кнеза Михаила М. Обреновића III.

Комисија, учинивши за овај мах колико је за то кратко време могла потребно извиђење само о главним кривцима и неким саучесницима њиховим, предаје их сад суду; но с тугом мора да набраја факта, која испуњују ову тужбу.

Свак зна колико је Србија вредила с кнезом Михаилом. Та јој вредност данас потавни; а ово парче ослобођене земље обавија сада црна застава, која се вија на догледу целога света. Ова зла судбина у толико теже мучи сваког правог Србина, што кнез Михаило — „први грађанин“ и „први војник српски“, који рођен, одгајен и спреман беше да узвиси земљу и народ свој до ступња, на ком га бејаше оставила

смрт Душанова, и који само за то живљаше, само око тога мишљаше и радијаше неуморно, — лежи сада мртав — лежи убијен руком паклених изрода своје земље, који су, као што им и сав досадашњи њихов живот показује, само на зло створени, — лежи у зверској игри њиховој изгубивши своју главу, која је сваком Србину толико драгоцена била.

Те издајице, себичњаци и бескућници, дадоше се заслепити празним обећањима подлих издајника, којима се прохтело беше да на пречац постану велики и важни људи и час пре докопају се највише власти.

У тој отровној жељи презреше савест; не мислише какву ће тим несрећу нанети земљи; не хтеше разумети да у данашњим озбиљним и изванредним приликама није време ни најмањој неслози нашој, а то ли да се земља лиши владаоца, и то владаоца, какав само беше кнез Михаило. Не марећи за то све, они се одважише да склопе заверу, ни на шта мање, већ да убију кнеза и произведу у земљи преврат.

Један између тих несрећника и зликоваца, адвокат Паја Радовановић, који им се беше ставио и на чело, зачео је ту несрећну мисао још лане и тераше је све једнако, док у Марту још месецу не склопи ову дружину, смисливши да ће се понајзгодније моћи извршити у кошутњаку, где се знало да кнез скоро без сваке пратње почешће долази у шетњу.

Што се тиче самог убиства, ту је ствар на чисто изведена. Али да би се преврат што боље извршио, знало се да ће требати повише и новаца и присталаца, него што то имају ово неколико завереника. Као пуномоћнику бившег кнеза Александра Карађорђевића Паји је Радовановићу лако било да савлада и ове незгоде, јер је одмах успео да га исти Александар Карађорђевић у томе озбиљно и крепко потпомогне. Међу тим, као што други један од њих казује, изиграли би у томе и самог Александра Карађорђевића и његовог сина Петра, јер нису мислили довести на владу ни једнога од њих, већ тек привидно су радили у њихово име да би од њих само новаца за тај посао измамили. Ово потврђује и само казивање реченог Паје Радовановића, који вели да њему није до тога стало ко ће владати, но каква ће бити форма владе. А да је у свему овако било, потврђује и та околност, прво: што је Паја Радовановић и сам набавио неколико

револвера и ножева па их раздао на цељ да се убиство изврши; друго: што је извесним завереницима издао и нешто новаца и пред једним од њих говорио, да је — што се новаца тиче — у томе осигуран довољно, јер је једном, кога је на ову радњу понудио па није хтео пристати, дао 800 дуката цесарских само да ћути; даље треће: што је за извршење овога предузећа имао на расположењу неколико њих, који су сродници и пријатељи бившем кнезу Александру Карађорђевићу; и четврто: што је ову намеру, као што сам казује, саопштио и Петру Карађорђевићу и преко деловође Карађорђевићевог Паје Трипковића послао му да потпише и устав, који је — вели — спремио био још пре три четири године у смислу за владаоца са свим ограниченом, а у намери, да за случај, ако преврат успе, тек онда и под таким условом дође на владу Петар Карађорђевић, ако се иначе никако не би могло учинити да буде република; а на послетку пето: што је исти Паја Радовановић, као што сам признаје, стојао по овој ствари у тајној коресподенцији с реченим Пајом Трипковићем, које се потврђује и ухваћеним у њега шифрованим писмом, којим је исти Трипковић њега — Пају Радовановића — позвао да 29. Јануара ов. год. дође у Сегедин на неки тајни састанак.

Пошто је све овако уређено било, Паја је Радовановић — у колико се до сад дознало — имао већ повише сакупљених лица за тај посао, а на име: Лазара Марића, Станоја Рогића, Видоја Ивковића, Љубомира Тадића, Атанасија Атанацковића, Богосава Петровића, Благоја Петровића, своја два брата Љубомира и Ђоку, Симу Ненадовића, шурака бив. кнезу Александру Карађорђевићу, и Ђорђа Мрцајиловића, официра, између којих овај је последњи за ту ствар предат војничком суду.

Сва ова лица имала су према личним способностима веће или мање активне улоге у овом злочинству. Тако Паја Радовановић први је зачео мисао да се кнез убије и преврат начини, а његов брат Љубомир и Лазар Марић прихватили су је. Марић је смислио начин, изабрао лица и одредио место, где ће се убиство извршити; Паја и Љубомир Радовановићи смислили су план за преврат; Љубомир је саветима потпомогао и извршење убиства, а сам Паја набављао је и давао средства за извршење и једне и друге

ствари, т. ј. и убиства и преврата. Ђока Радовановић, брат Пајин и Љубомиров, и Станоје Рогић одређени су били да с Марићем под овога управом убиство изврше у кошутњаку. Видоје Ивковић одређен је био да пошто убисто свршено буде ухвати или убије војног министра г. пуковника Миливоја Блазнавца. Официр Ђорђе Мрцајиловић одређен је био да с војском припомогне да се заузме полиција. Љубомир Тадић одређен је био с Атанасијем Атанацковићем, Богосавом Петровићем и Благојем Петковићем да ухвате или убију министра унутрашњих послова г. Николу Христића. Оба пак речена министра имала су убијена бити да се отклоне препреке за извршење преврата. А по извршењу свега овога Паја је Радовановић имао са још два извесна лица да прихвати управу земаљску, па после се тим начином образује друга влада.

Сва ова предузећа закључена су и утврђена била код свих именованих лица још у почетку месеца Априла ов. год., а за извршење истих имали су при себи и оружје спремно: Сима Ненадовић, Видоје Ивковић, Богосав Петровић, Ђока Радовановић, Коста Радовановић, Станоје Рогић, Лазар Марић и Љубомир Тадић. Сима, Видоје, Богосав и Ђока имали су револвере своје; а осталима је Паја Радовановић набавио и дао по један револвер и по један ханџар.

Сви ти завереници с намером да изврше ова предузећа излазили су на своја означена места још од Априла месеца сваком приликом, кад је год кнез излазио у Топчидер, па с тога, што они, који су одређени били да убиство изврше, не имадоше нешто зар одважности а нешто ни прилике згодне, ствар се тако повлачила до 22. или 23. Маја, а тада је Паја Радовановић телеграфом позвао из Шапца и трећег свог брата Косту те и њега придружио оној тројици, т. ј. Марићу, Рогићу и Ђоки Радовановићу, да би се тако сигурније извршило убиство.

Сад тек наступа грозно и ужасно позорје, у коме паде кнез Михаило.

Маја 29. по подне одређена четири убице бејаху се већ искупили у кошутњаку на месту, где кнез обично излажаше ради проходања; сви су били наоружани с појединим револвером и ханџаром, које им је на ту цељ набавио Паја Радовановић, само је Коста

Радовановић место ханџара имао свој велики нож солдачки.

Од поменутих убица тројица су ишчекивали кнеза око места, где је убиство учињено, т. ј. Лазар Марић, Коста Радовановић и Станоје Рогић, а Ђока Радовановић изаслат је мало напред да пази на долазак кнежев и донесе им о томе глас, па после да стане у честу подаље од њих од куд кнез долази, те да оружјем не даде гласнику вратити се натраг док они не убију кнеза.

Пред вече око 6 сах. кнез Михаило оде у Топчидер и управо у кошутњак, где су на скоро за њим дошле и његова стрина г-ђа Томанија Јевр. Обреновићка, сестра од стрица г-ђа Анка Константиновићка, кћи г-ђе Томаније, и њена ћерка г-ђица Катарина. С овом родбином својом упути се право к обичном месту, где га зликовци очекиваху, не имајући у пратњи својој никога више до једног ађутанта г. капетана Светозара Гарашанина и једног послужитеља Миту Тимарчевића. Кнез иђаше напред с г-ђицом Катарином. Мало за њима ишла је г-ђа Анка, за овом на двaестину корака г-ђа Томанија, коју са старости њене вођаше под руку ађутант г. Гарашанин. А послужитељ Мита беше иза њих заостао још за десетину корака.

На глас Ђоке Радовановића да кнез иде к њима, она су тројица, Марић, Рогић и Коста Радовановић, ишли стазом полако на сусрет кнезу, а Ђока је стао напред у честу, као што је распоређено. Како су угледали кнеза на близу, стадоше одмах покрај стазе Рогић и Марић с једне а Коста Радовановић с друге стране малко напред; па дочекавши кнеза у своју средину поздраве га, но тек што их је он отпоздравио, а одмах на првом кораку опали нањ револвер први Коста Радовановић а за њим и Марић и Рогић, који једаред а који и дваред. Од тих пушака кнез је пао мртав на место посрћући на колена. Али убици Кости Радовановићу — овој хијени у облику човечијем — то не беше доста, већ и оним великим ножем својим удари оштримице кнеза по глави остраг баш при падању. (У публици жагор, чују се гласи: „Звер! звер!“) Сам зликовац казује: „Посрнуо беше кнез од пушака да падне као нички на једну страну, па кад га ја ударих ножем по глави, преврте се на леђа и више не маче.“ Па ни

то овом зликовцу не беше доста, него истим ножем нагрди кнеза и по лицу, ударивши га сечимице и туда на неколико места. Чим су припуцали на кнеза, Рогић се окренуо на ађутанта Гарашанина, који је био потегао за сабљу да брани кнеза, па и на њега опали револвер двапут и рани га у руку, од чега рањени онесвести се; али се брзо освешћен дигао а убице су већ умакли били. Кад је зликовац Коста почео сећи мртва кнеза, налетила је г-ђа Анка на њега и на Марића, а у тај мах Марић опали и на њу револвер и убије је на место.

Кад се ово ужасно позорје свршило, убице одмах побегну у честу, а Ђока Радовановић и даље вијаше с револвером г-ђицу Катарину и служитеља Миту, који су побегли били у честу, чим се на кнеза припуцало, па пуцајући на њих ранио их је опасно, као што лекарска уверења о томе сведоче. Тако сама је г-ђа Томанија одмах при првом нападу срећно умакла од ових зликоваца и прва огласила да су кнез и њена кћи убијени.

По начињеном плану Паја је Радовановић имао с извесна места на вису више заточеничке куће у Топчидеру пазити кад кнез оде у кошутњак па одатле дурбином изгледати на знак, који би му један од убица, имено брат његов Ђока, дао из кошутњака да је кнез убијен па одмах за тим да дође у Београд те нареди да се и остало учини што треба за преврат, као што је то већ напред речено. И он је доиста отишао на својим колима у Топчидер на време, па док кнез не беше тамо дошао, задржавао се с братом Љубомиром у заточеничкој кући, а чим је с прозора угледао кнеза где оде у кошутњак, одмах су обојица, и он и брат му Љубомир, изашли на означено место и дурбином изгледали на знак да је убиство учињено; али се по Топчидеру пре разнесе глас да је кнез убијен него што је њему ишчекивани знак показан. На разнесени глас о убиству он истина одмах на својим колима нагло дојури у Београд, где су га остале присталице ишчекивали спремни, изузимајући јединог Тадића, који је само тог дана одсуствовао одавде због својих домаћих послова; по предузетим мерама од стране власти, којој је већ јављено било да је кнез убијен, спречи се даља њихова злочина радња, те одмах сви као на легалу бише похватани, и тим начином

не могаху ни оно друго предузеће за преврат и промену владалачке династије извршити.

При лекарском прегледу мртвог тела кнежевог нађено је на лицу и телу више рана: на глави и по челу исечен је на три места тако, да му се и мозак видео, исечен је и по лицу преко носа, уста и вилица, исечене су му и руке десна и лева од доњег зглавка на више до лакта, а куршумима рањен је на четири места, на једном месту пониже испод десног пазуха, на другом мало ниже од овог првог к плећки, на трећем с леве стране на грудима, и на четвртом посред ртењаче више костију на леђима. А све ове повреде по уверавању лекарском, учињене живом човеку, смртоносне су безусловно.

Да би се боље објаснило од каквог је значаја ова паклена радња по онима, који је урадише на убитак земље и народа, треба да се наведу овде и њихови карактери, барем у колико се до сад могло сазнати.

Лазар Марић родом је из Смедерева, био је истина председник окружног суда, али убивши жену своју, која га по скромности својој служаше као робиња, осуђен је год. 1867 на 20 година заточења.

Станоје Рогић, пропали трговац из Пожаревца, живи од дуже времена без икаква занимања, и по уверењу полицајне власти рђавог је владања.

Љубомир Тадић, из Ваљева, био је до пре три године окружни казначеј, а од то доба живи у оставци без занимања; био је и год. 1866 под испитом због неке брошире противу покојнога кнеза и његове владе.

Богосав Петковић, из Великог Црнућа у округу пожаревачком, по уверењу власти рђавог је владања.

Благоје Петковић, ковач из Београда, рђавог је владања по уверењу власти.

Павле Радовановић, родом из Шапца, адвокат у Београду.

Видоје Ивковић, из Сумраковца у округу црноречком, до год. 1858 био је кавеџија, после до пре годину дана срески старешина, а тада судом лишен службе и из исте истеран као недостојан, сада без занимања, и по уверењу полицајне власти рђавог је владања.

Коста Радовановић, родом из Шапца, сапунџија, по уверењу полицајне власти рђавог владања.

Ђока Радовановић родом из Шапца, пропали трговац, живи без занимања, и по уверењу полицајне власти рђавог је владања.

Љубомир Радовановић, родом из Шапца, био је правозаступник у Ваљеву па због лажних исправа осуђен судом на заточење за седам година.

Сима Ненадовић, родом из Београда, живи без икаква занимања.

И само овакви карактери могли су да учине ово нечувено злочинство на кнезу и земљи својој.

Противу 1. Лазара Марића стоје докази: 1) што је на испиту признао, да су он, Рогић, Коста и Ђока Радовановићи убили кнеза у кошутњаку под управом његовом за цељ преврата; и 2) што је такође признао, да је том приликом он сам убио и г-ђу Анку а и на ађутанта Гарашанина пуцао. — Ово признање његово подудара се и с околностима тим, што су по његовом сопственом казивању нађене и закрштене липе близу места, где је убиство учињено и што је у кошутњаку не далеко оданде где су кнеза убили истраживањем комисије по његовом казивању нађен револвер, којим је пуцао на кнеза, као и нож и шешир, које је по свршеном убиству тамо сакрио у једну шупљу липу.

Противу 2. Станоја Рогића стоје ови докази: што је на испиту своме признао, да су он, Марић, Коста и Ђока Радовановић убили кнеза у кошутњаку с намером да се начини преврат; и што је признао да је том приликом пуцао и на ађутанта Гарашанина. А ово његово признање подудара се и с околностима што га је ађутант Гарашанин видео на делу и познао, и што је у обиталишту његовом нађено и скривено оружје, којим је убиство извршио.

Противу 3. Атанасија Атанацковића и 4. Благоја Петковића постојеови докази: што су обојица на испитима признали, да су с Пајом Радовановићем, Станојем Рогићем, Љубомиром Тадићем и Богосавом Петровићем били у предузећу да се начини преврат у корист династије Карађорђевића. А ово њино признање потврђује се и казивањем речених саучесника.

Противу 5. Љубомира Тадића, 6. Богосава Петровића и 7. Видоја Ивковића постоје докази: што су сва тројица признали да су с Пајом Радовановићем и Станојем Рогићем били у договору ради предузећа, да се кнез Михаило убије па у земљи начини преврат у корист

династије Карађорђевића. А ово њихово признање потврђује се и казивањем осталих саучесника.

Противу 8. Паје Радовановића докази су ови: 1) што је на испиту своме признао, да је још лане зачео мисао, да се убиством кнеза Михаила начини у земљи преврат у корист династије Карађорђевића, и на томе да је једнако радио; и 2) што је признао да је за извршење тих предузећа набављао и људе и средства. А ово његово признање потврђује се и казивањем осталих саучесника.

Противу 9. Косте Радовановића и противу 10. Ђоке Радовановића постоје докази: што су и један и други на својим испитима признали, да су обојица заједно с Лазаром Марићем и са Станојем Рогићем убили кнеза. А Ђока је Радовановић признао и то, да је пуцао и на служитеља кнежевог Миту Тимарчевића. Костино признавање потврђује се и тим, што су га и ађутант Гарашанин и служитељ Мита видели на делу убиства и познали га, и што је истраживањем власти нађен револвер прикривен на месту, где га је он сам оставио. А Ђокино признање потврђује се тим што рањени Мита Тимарчевић каже да је исти Ђока пуцао на њега на месту убиства.

Противу 11. Љубомира Радовановића говоре ови докази: што је признао да је саветом потпомагао да се предузеће изврши, да убиством т. ј. кнеза Михаила начини се преврат у корист Карађорђевића, позивавши признатим својим шифрованим писмом на убиство лица, која су за то одређена била. А ово његово признање потврђују још и његови саучесници Марић и Рогић.

Противу 12. Симе Ненадовића стоје докази: 1) Што признаје да је с кривцем Пајом Радовановићем говорио да се ради да и у Србији буде као с Кузом у Румунији, да се дакле преврат начини. А ово признање његово поткрепљено је и околностима тим, што га кривац Паја Радовановић, који савршено признаје своју кривицу, терети, да је на понуду његову и пристао да помаже у предузећу за преврат. (Точка 4-та §-фа 123. крим. суд. пост.) 2) Што и сам Сима признаје да је до овог дела имао врло честе састанке и разговоре с кривцима Пајом и Ђоком Радовановићима, а Паја је у овој ствари коловођа, Ђока пак извршилац. (Точка 1-ва §-фа 122. крив. пост. суд.) И 3) што је не давно пред овим делом набављао повећу

количину револвера, од којих сада има три—четири, а овака су оружја нађена скоро код свију криваца, који су у овој ствари помешани. (Точка 1-ва §-фа 121. крив. пост. суд.)

Наведена признања свих ових кривица, подударајући се тесно с околностима дела, јесу непосредан подпуни доказ противу њих. (§. 225. крив. пост. суд.)

Као што се дакле из целе злочине радње именованих зликоваца види, у том су послу била два предузећа: а) да се кнез владалац убије, које је и учињено, и б) да се учини у земљи преврат и тим на владу доведе династија Карађорђевића, насилно дакле да се промени ред наследства у владалачкој династији, а ово друго предузеће извршењем првога остало је у покушају према пропису §-фа 41. кривичног законика. Ова два предузећа садрже два знака злочинства, означена у §-фу 85. точки а) и б) кривичног законика, а за сваку од ових кривица одређена је истим законом смртна казна.

За оба та предузећа криви су: Паја, Љубомир, Коста и Ђока браћа Радовановићи, Лазар Марић, Станоје Рогић, Видоје Ивковић, Богосав Петровић и Љубомир Тадић. У оба су Паја и брат му Љубомир и Лазар Марић коловође, а остали присталице. Атанасије Атанацковић, Благоје Петковић и Сима Ненадовић криви су за друго предузеће, на ком су радили.

Но пошто су предузећем да се кнез убије учињена још и друга злочинства, као што је убијена г-ђа Анка Константиновићка, што је покушавано убити г-ђицу Катарину, ађутанта Гарашанина и служитеља Миту, то се и ова дела као материјалан стицај имају да ставе на терет како оној четворици убица, тако и Паји и Љубомиру Радовановићима, као њиховим помагачима, према §-фу 69. а с призрењем на §. 47. кривичног законика.

Поред ових криваца, што су до сад именовани, крив је у овом делу и 13. Таса Јеремић, родом из Великог Градишта, јер признаје да му је Богосав Петровић још раније казао, да ће Рогић и још неки да убију кнеза и начине преврат, а то није хтео да јави власти док зло није учињено. Тасино признање потпун је доказ противу њега по §-фу 225. крив. суд. пост. А његова кривица пада под казну у §-фу 51. крив. законика.

Као што ће се из акта о ислеђивању видети, у овој су ствари учествовали и Филип Станковић из Смедерева и Паја Трипковић из Београда, јер су потпомагали извршење злочинства и морално и материјално. Обојица су злочинци и исто овако криви као и ови што се сада суде; но они се налазе у Угарској, и наша је влада већ учинила корак да се добаве и предаду суду.

На послетку држава задржава себи право да особено може од свих злочинаца тражити накнаду за штету, на коју је изазвана овим злочинством. И то суд нека при суђењу ове кривице има у виду. (§. 295. крив. суд. поступка.)

Ствари и новци, што су нађени код криваца, дају се суду по списцима да их депозитује код себе за измирење државних трошкова. И сва односна акта дају се суду по списку *a*.

У Београду 13. Јуна 1868.

Председник комисије: Коста М. Драгутиновић; чланови: Д. П. Стефановић, и Ђ. Пантелић; деловођа: Н. Г. Недељковић.

Држ. тужилац, прочитавши ову тужбу, изјави да к њој додаје још и ово:

У овоме делу кривице имају сви именовани кривци, изузимајући Тасу Јеремића, ове околности, које их отештавају: 1) што су зрелије разлишљавали и већма се спремали за ово злочинство; 2) што је већа штета учињена злим делом, јер осим учињеног убиства и повреда оштећена је и повређена и држава материјално; 3) што је већа опасност скопчана за земљу с овим злим делом. (Точка прва, друга и трећа §-фа 65. крив. законика.) Љубомир Радовановић и Лазар Марић имају и ту околност која отештава, што су већ за два злочинства били осуђени. (Точка 5. §-фа 65.) А Паја Радовановић и с њим Љубомир Радовановић и Лазар Марић имају као коловође још и ту околност која отештава, што су и друге навели на злочинство. (Точка 6. §-фа 65.) А Таса Јеремић има две околности које отештавају, оне у точци 2. и 3. Код оволиких околности што отештавају, Љубомиру Тадићу, Павлу Радовановићу и Сими Ненадовићу не може се да стави у олакшање њихово досадашње добро владање, а признање ни једном, јер га ни један од њих није исказао сам док није другим околностима убеђен био. С ових разлога захтевам, да суд у смислу §. 87. крив.

законика пресуди, да су ови зликовци били у предузећу: 1) да кнез владалац буде убијен, и 2) да се законити ред наследства у владалачкој династији промени. Даље да суд пресуди да су сва четири убице и с њима Паја и Љубомир браћа Радовановићи криви и како за убиство извршено над г-ђом Анком Константиновићком, сестром од стрица кнежевом, тако и за покушавана убиства над кнежевим ађутантом г. Светозаром Гарашанином, г-ђицом Катарином Константиновићевом, и служитељем Митом Тимарчевићем, и то за убиство г-ђе Анке по смислу §-фа 155. а за остала покушавана убиства по смислу §-фа 44. Тако према овоме има се свима кривцима одредити смртна казна, изузимајући Тасу Јеремића.

Председник: Видели смо да дело заиста постоји. Нека се дакле прочитају лекарски извештаји, који су о кнежеву убиству поднесени.

Члан судија (чита): Пошто је у дворској сали мртво тело пок. кнеза Михаила на сто положено, узето је и прегледано. Војничка капа с црвеним портом беше крвава и имађаше три рупе на стражњој страни, које су тупим оруђем направљене; капут угасито плаве боје има на леђима једну рупу од куршума и засечен је; испод пазуха има рупу а на десном рукаву опет је расечен; свилена марама око врата сва је крвава но читава; прслук има с десне стране рупу од куршума, а с леве има две рупе, на леђима такође једну; нарамници су отворене боје, од којих је десни крвав и пробијен а леви крвав но читав; чакшире су крваве, а тозлуци чисти и цели; рукавице издеране на четири места; десна рука је читава но крвава; кошуља има с преда рупу од три четвртине палца, и још друге две које наличе на рупе на прслуку, на леђима још као неки раздерак, десни је рукав расечен а на манџети има више резака, гаће су читаве а јако крваве; беле чарапе такође су читаве но крваве а ципеле целе. У капуту у левом џепу нашла се кутија с три савијене цигаре, кесица за прашкове и два мала календарића; у левом џепу од чакшира три мања и два већа кључа, један златан крст с ланцем, који је прекинут и крвав; у десном џепу од чакшира три цванцике. На кошуљи бејаху два мала дугмета с рубинима, а тако исто и на манџетама два златна дугмета. У десном џепу од прслука нађен је један перо-

рез и чачкалице, а у левом сахат на краткоме ланцу, с још неким другим ситницама. Пошто би свучен, видела се на глави поред чела рана од пет палаца; осим коже расечена је ту и кост тако да се види мозак; за један палац више оверане имају још две друге од четири палца а после и једна од три палца, које су све три праве паралелне, а трећа од њих лежи у коси; више уха с десне стране засечена је кожа тако, да виси само на једном парчету: више леве обрве има рана од једног и по палца а нос је расечен скроз; мало ниже почиње исечена рана од три палца; на горњој усни има две ране, а доња је тако дубоко сечена, да је и сама вилица повређена. На врху носа има такође рана, као и на врату једна мала рупа крвава. Више котлаца има модрица, а на грудима испод десног пазуха рана од куршума, поред ње још једна од куршума на левој страни груди. На кичми на седмом зглавку од горе такође је једна рана од куршума; на десној руци четири сечене ране, од којих је најмања један а највећа два палца; кост је тако расечена, да зглавак зјапи отворен. На левој руци има такође сечених рана, и кожа је на прстима расечена. Леви лакат је пресечен тако, да кост изгледа као да је одрубљена, и рана је велика више од три палца. Овај преглед су држали на мртвом телу ноћу у 12½ сах. др. Машин, др. Коцел и т. д.

Председник: Изволите прочитати мишљење лекарско о томе.

Члан судија (чита): Видело се да су све повреде скупа узете најсвирепијим начином које пушкама, које другим оруђима учињене; да су морале смрт собом принети још и за живота кнежева учињене. Све три сечене ране, које се налазе на челу, носу и врату, као и она на кичми, врло су опасне и смртоносне, јер су нужни органи за живот јако повређени, као што су мозак, гркљан и желудац.

Председник: Е добро! Сад да чујемо лекарски извештај о г-ђи Анки.

Члан судија (чита): На пола палца иза левог ока има рана од једног и по палца. . . . . . .

Председник: Пређите то, господине, но прочитајте лекарско мишљење.

Члан судија (чита): Све повреде које су нанесене г-ђи Анки, стоје у тесној свези са смрћу, а нарочито

рана под 1. наведена, јер је кост тако раздробљена, да се мозак може и прстом напипати.

Председник: Сад пређите на лекарски извештај о г-ђици Катарини.

Члан судија (чита): Г-ђица Катарина рањена је из близа, и то тако, да је и сама хаљина горела. Ране су јој врло опасне, премда ће после неког времена моћи оздравити. Ево куршума овде, који је сутра дан по учињеном злочинству извађен и који има коничку форму. Пречник тога куршума износи 4 линије.

Председник: Сад долази лекарски извештај о г. капетану Светозару Гарашанину.

Члан судија (чита): Г. Светозар Гарашанин рањен је лако, јер важне честице нису повређене, и рана ће се за 30 дана залечити. Рана је на десној руци, и то од куршума. Рука је у оно време, кад је рањена, морала окренута бити на леву страну, тако, да је унутрашња стојала доле, а стражња горе, онако као кад ко хоће да се за сабљу маши.

Председник: Сад да чујемо лекарски извештај о Мити, служитељу кнежевом.

Члан судија (чита): Пошто рана од куршума није дубока, т. ј. нису повређене кости ни крвни сасуди на руци, то се онда узима да Мита није тешко рањен, али се не може с извесношћу определити кад ће бити излечен.

Председник: Да прочитамо акта о истрази, учињеној на месту убиства.

Члан судија (чита): 2. Јуна 1868 у Београду. Комисија је изашла данас у кошутњак и нашла је по казивању Лазара Марића један револвер, један нож и један шешир, које је све сакривено било у једној врло великој липи између самих кракова у дупљи, а то је место далеко четврт сахата од места, где је убиство учињено. Револвер је заърђан али нов, и има шест цеви, свака је цев била празна и имађаше чауре, т. ј. пуцано је из свију тих цеви. Нож је нов, сечива правог с две оштрице на форму мача, држак му је од црне кости, ножница је дрвена; шешир је затворено-пепељаве боје, стар и проваљен. Изнутра је кожом пошивен и има мало свиле горе на дну, поред тога је угужван и плеснив.

Члан судија (чита даље): 3. Јуна 1868 у Топчидеру. Комисија, која је одређена да извиди злочинство, из-

вршено над кнезом Михаилом, изашла је да нађе закрштене липе, за које се од Лазара Марића дознало, и нашла је четири липе, које, као што вештаци наводе, стоје с леве стране на 140 хвата од места где је убиство учињено, и то у долини. Кора је на тим липама ољуштена за 2—4 прста налик на крст. По липама и корама види се да су крстови на њима изрезани на својих највише 10 до 20 дана пре убиства. Неке су липе близу стазе на два хвата. Тодор Стевчић предао је једно писмо, које је нашао на 250 корака далеко од једне извесне липе. Ово је писмо Марићево, које му је његова сестра писала без потписа, и било је у једну крпу завијено.

Председник: Сад ћемо саме кривце да испитамо, и то прво Лазара Марића. (Марић приступи ближе огради.) Кажи одакле си родом? колико ти је година? како ти је име и презиме? чиме се занимаш? — *Марић:* Ја сам казао на испиту све, а ако је нужно да кажем усмено, ја ћу казати. Родом сам из Смедерева, има ми 53 године, био сам председник окружнога суда, а после сам био заточеник у Топчидеру.

Председник: Чуо си тужбу; кажи дакле шта знаш у своју обрану. — *Марић*: Стојим ли пред судом или пред судијом који ислеђује? — *Председник*: Пред судом. — *Марић*: Е онда немам ништа више, ако стојим пред судом а не пред судијом који испитује. — *Председник*: Како то разумеш? — *Марић*: Ја знам да по закону треба да стојим пред судијом који ислеђује а не пред судом. — *Председник*: Јест, али ваше злочино дело стоји у ванредном стању, и ви сте пред преким судом. — *Марић*: Лепо. — *Председник:* Кажи дакле шта имаш? — *Марић*: Шта сам имао, ја сам одговорио комисији, која ме је испитивала. (Жагор у публици.)

Председник: А шта знаш о самоме убиству?

Марић: То сам казао на испиту код полиције.

Председник: Нека се прочита.

Секретар (чита): Никад нисам до сад лагао, него сам истину казивао, па зато ето и сад ћу истину да говорим. Ја сам с још три моја друга убио кнеза Михаила, а зашто и како казаћу, но с киме, то не могу казати, јер не ћу да их одам, а они, ако хоће, нека се кажу сами. Ако не смеју да отворено кажу као ја, онда нека их сама власт пронађе. Убиство сам учинио

зато, што сам изгубио све моје имање, част, и што ми је неко у по подне убио жену и похарао ме. (Жагор у публици.); а полицајна власт изнесе да сам ја тај убица, премда сам ја доказивао да то дело нисам учинио, и суд ме је осудио на највећу меру заточења. Наравно да власт тако ради кад нема надзора ни контроле више. Кад сам допао затвора, нико није питао за ме, па ни сами министри; а то су требали да учине за част своју. (Жагор у публици.) Али они су ишли на маневру па нису имали времена да за мене питају, него су ме оставили да ме носи мутна Марица куда ме је већ и понела. Пошто ми је дакле и имање одузето, ја сам се онда крвном осветом заклео противу кнеза, јер само освета могла ми је залечити ране. Бавивши се годину дана у Топчидеру нашао сам људе, који су са мном једних мисли о кнезу и о властима. Ти људи су моји пријатељи, па не ћу да их кажем, а власт ако их треба нека их тражи. Они су пристали са мном да се осветимо, те су и мени и дружини, с којом сам имао освету извршити, набавили оружје, т. ј. по револвер и по кратак мач. Ту дружину саставио сам које ја, које пак они. Од Априла месеца једнако смо вребали кнеза, улазећи у кошутњак не кроз капију, куд свет иде, већ кроз деру, коју сам ја с још једним другом начинио. Згодне прилике не имадосмо никако. На дан убиства дочекасмо га нас тројица више тршчаника на месту, које сам крстовима означио; четврти друг стојао је мало по даље, и кад нам донесе глас да кнез иде, оправим га да заседне иза кнежеве пратње и не да јој вратити се. Угледавши кнеза станемо нас двојица са запетим револверима на леву а онај трећи на десну страну пута. Кнез, коме смо скинули капе као да га поздравимо и он се нама двојици окренуо да нас отпоздрави, тим начином даде прилику оном трећем те овај опали нањ пиштољем и рани га. Кнез нукну и узме да крочи, али изнеможе, а на то ја и онај други опалимо пиштоље, а он паде викнувши: „Не дајте људи!“ У то онај друг мој, који је први опалио, навали нањ оштрим тесаком те га стане сећи. Ја и овај други окренемо се на пратњу. Од ове ађутант већ беше пао, но ја опет опалим нањ пиштољем. У женске нисмо хтели дирати. Млађа од оне две женске, с којима је кнез ишао, беше одмах побегла, а она старија облећаше око њега вичући

промукло: „Немојте“, па угледавши мене јуриши на ме и огребе ме по левој руци код палца. То ме наљути, па је левом руком одгурнух од себе а десном опалим револвер, и она се на то смири и паде повикавши још један пут: „Немојте!“ После тога рекавши другу, који је кнеза секао: „доста!“, одосмо обојица у честу, а она друга двојица осташе иза нас још једнако пуцајући. С њима се већ нисам више ни видео. Изишавши из честе, одмарао сам се пушећи под једном липом, у које шупљину оставим оружје, па се после друмом вратим кући заточеничкој, где сам стигао кад је сунце залазило. Ту је онда већ била стража, која ме одмах узме и отера. Ово је моја исповест о убиству, коју слободно и отворено казујем, јер уверивши се да сам дужан био убиство учинити (Велик жагор у публици.) за неправде, које сам претрпео, (Још већи жагор и гласи презирања у публици.), не бојим се казне која ме чека, („Скот, скот,“ чује се у публици.), а при томе нисам рад да други ма ко због тога на правди страда.

Марић: То је ето моја исповест, коју овде слободно и отворено понављам, јер сам дужан био учинити то убиство због неправде, која ми је учињена, а нисам рад да други страда на правди Бога. (Публика жагори; „гле! гле!“ „охо! охо!“ чује се из ње.)

Председник: Шта имам још да кажем? — *Марић*: Хоћу да се прочита што сам још казао на протоколу код комисије. — *Председник*: Нека се прочита.

Секретар (чита): Другови су ми у убиству били Станоје Рогић из Пожаревца и браћа Паје Радовановића адвоката, Коста и Ђока, и ова тројица са мном су заједно у кошутњаку убили кнеза и остале. За убиство је у друштву био и адвокат Паја Радовановић и његов брат Љубомир, и та двојица помагали су да се ствар сврши како треба. Паја је управо и зачео мисао да се кнез убије, а Љубомир ју је прихватио и утврђивао, — Паја је радио како и ко то да изврши, те тако сам и ја с њима и с оном осталом тројицом био да нас четворо, т. ј. ја, Рогић, Коста и Ђока, свршимо убиство, као што смо већ и почели били. Смерали смо да начинимо преврат у земљи па да дође династија Карарорђевића. Какав је даљи план био, то не знам ништа, јер ми га нико није казивао. Са мном је било само толико договора, да убивши кнеза начини-

мо преврат у земљи и на владу доведемо династију Карађорђевића. Кад смо утврдили како и где ћемо кнеза убити, питао сам Пају и Љубомира Радовановића да ли су сигурни за даље, и они меувераваше да се не бринем ништа, да је све намештено и уређено како треба. Утврђиваше ме још и да у том послу имамо на руци и војске и грађана, а и новаца доста, придодавши да је једноме дао 800 дуката само да ћути кад га је понудио да пристане уз нас а он није хтео. Који су пак ти помоћници у војсци и у грађанству, то ми нису хтели никад казати ни Паја ни Љубомир, ни од куда им новци. Паја ми је једном рекао: „Као год што другоме не ћу да казујем за тебе, тако ни теби не ћу за друге, па ме и не питај.“ Оружје ми је дао Паја још на концу Марта месеца, кад уговорисмо да убиство и преврат начинимо. Од куд је пак оружје, то Паја зна. Новаца ми нико није ни дао ни обећао дати. Једном приликом, а биће на концу Априла, Паја ми је рекао у разговору: „Чини ми се да ти нешто оклеваш (а била је реч да се кнез убије); ако ти је стало до новаца, да ти дам.“ Ја му одговорим: „Моју крв не продаје никоме за новце, већ чекам на згоду па да ствар свршим.“ Управитељ апсански Светозар Ненадовић није ту ништа радио, нити је са мном шта о томе говорио, а с осталом дружином не знам. Ако је пак шта радио и разговарао, то је могло бити само с Пајом и Љубомиром, јер су њих троје имали почешће нешто на само, и били су међу собом искрени, а он се изговарао да му Паја и Љубомир раде нешто по његовим парницама. Све што у овом смотрењу знам, то је, да смо ми заточеници, од како се иселила болница, а особито од како је Љубомир с Ваљевцима тамо доведен, сви слободни и скоро са свим слободни били. Са Светозаром више сам пута био на вечери до неко доба ноћи, али никад сам, већ с Љубумиром, или смо седели на клупама више наше куће код илиџе. На само са Светозаром нисам никад био. Место, где смо убиство учинили, изабрао сам и одредио од прилике на 20 дана или мало више, а да би се познало закрстио сам га на неколико липа. Зањ су знали нас четворица, који смо убиство извршили, а знао је и Љубомир. Но кнеза смо убили управо нас тројица, т. ј. ја, Рогић и Коста, а четврти друг Ђока гледао је на дурбин и давао знак. Да ли је Светозар знао да смо

долазили у кошутњак, не знам. Ја сам ишао кришом кроз деру као заточеник.

Председник: Имаш ли још шта да кажеш? — *Марић*: Ништа. — *Председник*: Признајеш дакле да је тако? — *Марић*: Признајем, јесте.

Председник (показујући му фотографисане ликове Петра Карађорђевића и бивше кнегиње Персиде Карађорђевићке): Ови су ликови нађени у твоме квартиру. Кажи нам чији су? — *Марић*: Моји су. Ја сам осим тога имао још један већи Карађорђевићев, који је моја жена добила у Београду. Ја не ћу ништа да кријем, него све кажем, као што сам и за револвере казао. — *Председник*: Познајеш ли чији су ово ликови? — *Марић*: Петра Карађорђевића. — *Председник*: А овај други? — *Марић*: То је Персидин.

Председник: Имаш ли још штогод да кажеш за своју обрану? — *Марић*: Немам ништа, само што г. тужилац каже да ја нисам признао, то није истина, ја сам све признао, и зато хоћу да се то забележи. — *Председник* (секретару): Заведите дакле и то. (Злочинцу *Марићу*): С тобом је свршено, сад седи. — *Марић*: Могу и стојати. А ако хоћу, ја ћу већ сести.

Председник: Сад иде Станоје Рогић. (Рогић се примакне огради.) Кажи и ти како ти је име и презиме, колико имаш година, чим се занимаш и т. д. — *Рогић*: Име ми је Станоје Рогић, пре сам трговао у Пожаревцу, а после сам био без занимања. — *Председник*: Чуо си тужбу, кажи дакле шта имаш. — *Рогић*: Ја сам исказао код комисије, па нека ми се прочита да видим имам ли још штогод да попуним.

Секретар (чита): Ево како је било — све ћу казати. Више пута ишао сам к Лазару Марићу у Топчидер и ту се познао с Љубомиром Радовановићем и жалио се њему и Марићу како сам изгубио парницу и питао их би ли се томе помоћи могло, а они ми рекоше да треба убити кнеза. Тамо је у Топчирер долазио и Паја Радовановић, те смо се договарали и гледали како би наш план извршили. Паја ми је дао један револвер и један нож за ту намеру. После смо се и код његове — Пајине — куће о томе више пута договарали. Пре ускрса ишли смо ја, Паја и Ђока у кошутњак и тражили место, где бисмо могли кнеза убити. Но које што нисмо били одважни, које пак што нам се згодна прилика за то није дала, то смо се били ока-

нили тог посла и тек после Ђурђева дана опет смо ишли у кошутњак и вребали кнеза, али ни тада не добисмо прилике да га убијемо. После тога је Паја Радовановић телеграфисао свом брату Кости у Шабац, да и он дође овамо, па тако је и било. Нас четворица, ја т. ј., Ђока, Коста и Марић, одемо онај дан, кад смо кнеза убили, још пре њега у кошутњак. Нас тројица отишли смо на оно место, где је кнез убијен, а Ђока је остао мало напред да на дурбин гледа кад ће кнез доћи па да нам знак даде. Кад кнез дође, ми смо стојали на путу и пуцали на њега; после тога ја побегнем у луг, па шта је за тим било не знам. Ми смо се договарали да само кнеза убијемо. Коста је први на кнеза пуцао, а после њега Марић, а да ли сам и ја пуцао то не знам, јер сам био у забуни. После тога отишли смо у честу, а одатле опет у Жарково; а куд је Марић отишао, то не знам. После смо се вратили испод Банова винограда у Београд и ишли смо сви заједно до старог театра, а ту се после растанемо. Оружја смо имали сви; ја и Марић имали смо револвере, а поред тога још и ножеве, налик на војничке, само им је држак био бео. С тим ножевима нисмо радили ништа, него је само Коста секао кнеза, — то добро знам, тај нож носио је Коста испод капута. Ја сам мој револвер и нож донео кући и оставио у астал. Тај револвер (који му се показа) дао ми је Паја, а од куда другима револвери, то не знам. Зашто су моји другови убили кнеза, то не знам,ваља да због неправде. („Охо!“ у публици.) Договор и намера била нам је да се укине владалачка династија Обреновића, јер је за народ штетна, па да се доведе Карађорђевић на владу. (У публици узрујан жагор.) Први су то почели Паја и Марић. Јам сам имао да радим само на убиству, а Паја се имао старати како ће се Карађорђевићи на владу довести. Паја ми је казивао да он већ има својих људи, који ће владом управљати за време док Карађорђевић не дође. Атанасије Атанацковић заузимао се такође против династије Обреновића, али ја му нисам хтео ништа поверити, јер сам знао да је човек врло слабог карактера. Ја нисам никога другог у том друштву познавао осим нас четворице. Оног дана кад је кнез убијен ја сам легао спавати с Атанасијем и спавао сам два сахата, после тога дође Коста те одемо у кошутњак, али којим путем то не знам. Ту на-

ђемо Марића где седи и пуши, а после тога одемо даље стазом до на само место где смо убиство учинили. Ђорђе је дошао у кошутњак тек доцније, и то на вартнице. Пају и Љубомира тај дан нисам видео, нити знам где су били. У кошутњаку нисам тада никога видео, а у Топчидеру било је доста света, али нисам познавао никога, а мислим да су они нас видели. Пред управитељем Светозаром Ненадовићем нисмо се никад разговарали; не знам да ли је он за наше договоре знао. Од куда велики нож Кости, то ја не знам. А ја сам моје оружје држао код себе у капуту; а где су други држали то не знам, само знам да су и они имали оружје. Је ли још ко за тај план знао ја не знам. Нас је свега било шесторо. А ту је био и Видоје Ивковић, кога нам је Марић казао да узмемо у наше друштво, јер је знао да је и Видоје огорчен противу владе. На што је Видоје и пристао. На осам дана пред убиство дође к мени Видоје и рече ми: „Зашто већ не извршимо наше дело?“ А ја му одговорим: „Стегни па изврши.“ Ја нисам знао нити разбирао шта ће који радити, него сам само гледао свој посао.

Председник: Је ли то твој испит? — *Рогић*: Јесте, признајем у свему; само сам још казао да сам оштећен од владе око 1000 #, и то у парници, коју сам имао с Петром Протићем, трговцем из Пожаревца, и да ми је кнез Милош год. 1859 отео 25 ланаца земље, коју пет година нисам уживао. Па зато сам онда казао: куд оде имање нек иде и глава. — *Председник*: Је ли то све чим се правдаш? — *Рогић*: Јесте. Ја сам све то само из огорчења учинио, кад се парнице не воде као што треба. („Охо!“ „гле га!“ у публици.) Дошло ми је до тога да се сам собом жртврјем.

Председник: Сад је на реду Љубомир Тадић. (Тадић устане.) — *Председник*: Кажи нам своје име и презиме, колико ти је година, чим се занимаш, и све друго. — *Тадић*: Име ми је Љубомир Тадић, родом сам из Ваљева, где и живим, имам 38 година, био сам казначеј, и пре три године дао сам оставку. — *Председник*: Чуо си шта те туже; кажи дакле шта имаш да одговориш? — *Тадић*: Ја сам одговорио код комиије. — Остајеш ли при оном? — *Тадић*: Остајем, јесте. — *Председник*: А хоћеш ли да ти се то прочита. — *Тадић*: Хоћу. — *Председник* (секретару): Изволите прочитати његово изјашњење код комисије.

Секретар (чита): 3. Маја ов. год. дошавши послом својим у Београд, нађем се с Пајом Радовановићем, који ме после три дана узме к себи на стан, јер је давнашњи мој пријатељ као и његов брат Љубомир, а Љубомир ми је још и зет, јер има моју сестру од стрица. Паја ми многокојешта по своме обичају говораше како је зло с кнезом Михаилом и његовом владом и рече ми да се решио да кнеза убије те тако учини крај. Бејасмо сами нас двоје код куће те га упитах шта ће с тим ако се кнез убије и хоће ли отуда бити какве помоћи, а он одговори да је све уређено како треба. А пошто му понуђен од њега рекох да ћу и сам на то пристати, исказа ми да су заточеник Марић, кога познавах, Рогић из Пожаревца, и његова два брата Коста и Ђока одређени да кнеза убију у кошутњаку, па он онда с дружином својом да заузме управу земље. Каза ми да то тек назови раде за династују Карађорђевића да би од Карађорђевића измамили новаца, јер без новаца не може се ништа, а уједно и да би присталице Карађорђевићеве имали уза се па у послу да боље успеју, али им није у намери да ту династију доведу на српски престо, јер — вељаше — „и отац Александар и син Петар велики су звекани, и ни један нису за владу.“ Упитан од моје стране говораше ми да су за убиство и преврат сигурни у свему, и да су наредили, т. ј. он и његова дружина, да се чим кнез буде убијен поубијају и министри па војска и власт узме у руке, а за ту ствар има поузданих људи и у војсци и у грађанству. „Кнеза ће — говораше — убити она четворица у кошутњаку, а ја ћу на то ишчекивати на брду више куће заточеничке, па кад кнез буде убијен Ђока ће из кошутњака дати знак неком крпом, а ја ћу на колима дотрчати у Београд, код касарне ће ме преко пута од министарства финансје чекати сви, који су на то одређени, а с њима и ти; ту ћу вам дати знак шеширом, а ви онда одмах идите па убите министра Христића и министра Блазнавца, а ја ћу даље поред војничке болнице отићи доле у палилулску касарну па дати знак официру Мрцајиловићу, који је одређен да са својом четом заузме полицију и жандаре, па ћу после саставити привремену владу, која ће управљати земљом, а тројицу смо изабрали који ће ту управу примити. Ти си Димитрије Матић, ја, и Стојан Бошковић, професер гимназије. Официр

Митрићевић опет заузеће војску и топове у Крагујевцу, а и Младен Ненадовић биће нам на руци за војску овде.“ Утврдивши ме овако да ћемо сигурни бити да се све ово изврши, и да је то све раније већ наређено и удешено како треба, пристадох и сам на то. Мене одреди Паја да убијем министра Христића, а за помагаче ми даде Атанасија Атанацковића из Пожаревца и неког Богосава из округа пожаревачког, који су онда били овде с Рогићем у гостионици „код Балкана“, а с њима ми придодаде и Благоја ковача овдашњег, који је зет Филипу Станковићу. Овој тројици мојим помагачима дато је било тога ради оружје још раније, по један т. ј. револвер и ханџар; мени тада Паја даде пиштољ с једном цеви, пократак али здраво широка калибра, и један ханџар жутих кошчаних корица и црне ножнице. Видоје Ивковић одређен је био да убије минитра Блазнавца, и тога ради имао је код себе револвер. Ко је то оружје набавио, не знам; мени га је дао Паја Радовановић, у кога су била још три револвера.

Од то доба, још од почетка дакле Маја, излазили смо сви, који смо за шта одређени, на означена места. Рогић, Коста, Паја и Ђока ишли су у Топчидер скоро сваки дан по подне, свагда пре него што би кнез пошао, и намештали су се у кошутњаку око оног места, где је кнез убијен, а ми смо овде на својим местима ишчекивали Пају и његов знак. Ја и моји одређени помагачи, Атанасије, Богосав и Благоје, ишли смо свагда заједно спремни са својим оружјем, а носили смо га сакривена испод капута и прслука. Тако смо ходали испред велике касарне. У то време свагда се ту налазио и Видоје с оружјем, а и официр Младен Ненадовић ходао је ту свагда или око Аксентијеве каване или унутра у Аксентијевој авлији. Бивало је ту и других људи, али да ли је међу њима још који за ово одређен био, то не знам, а за ове, што их исказах, знао сам извесно да су били одређени, јер ми је Паја казао, а доцније сам и сам с одређеним помагачима разговарао и договарао се, с Атанасијем, Богосавом и Благојем, како да убијемо Христића, а с Рогићем, Костом, Ђоком и Видојем како да се цео план изврши. Официра Мрцајиловића виђао сам често долазити ноћу к Паји Радовановићу и њих су се двоје на само разговарали. То је тако трајало све до оног дана кад је убиство учињено, јер некако све се

по неки узрок налазио те се пре није могло учинити. Тог дана из јутра, имавши нужна посла код куће у Ваљеву отишао сам с лађом и у вече у 8 сах. стигао кући. Оружје сам оставио код Богосава у његовој торби, а Паја ме прекораваше што га нисам био њему дао. Како је дакле било с убиством у кошутњаку ја не знам. Код начелништва у Ваљеву испитиван рекао сам да је уредник „Србије" Љубомир Каљевић одређен с Матићем и Бошковићем да управљају земљом. Ту сам се збунио, јер ми Паја о Каљевићу није ништа говорио. Исправљајући то додајем да је Паја наредио био за Христића и Блазнавца тако, да их најпре ухватимо живе, ако узможемо, и њему доведемо, а ако не узможемо, онда да их убијемо. Говорио ми је да треба убити и Мариновића, председника савета, и све великаше, па после њихове куће продати те намирити државне рачуне. Још полазећи кући раскајао сам се за овако гадно дело, јер нити сам за то кадар по мојој природи, нити бих на то и помислио да ме Паја није изазвао и склонио. И отишао сам с уверењем да не будем више у овом злочином делу.

Председник (секретару): Прочитајте и доцније његово објашњење овога, што је исказао.

Секретар (чита даље): У разговору једном с Видојем о овој завери рекао сам му да није лепо да се кнез убије, већ би боље било само да се збаци. На ово ми је Видоје одговорио, да и он тако мисли, а тако мисле и Милован Јанковић и Владимир Јовановић, с којима се о томе разговарао у Новоме Саду, кад је с Ђоком Радовановићем к њима ишао. Ово кад су они ишли у Нови Сад морало је бити пре првог Маја. А кад су се отуд вратили и казали Паји Радовановићу шта мисле Јанковић и Владимир, он је одговорио да ће убиство извршити и без њихова саглашавања, само му треба добити ког официра. На то је Видоје, као што ми сам казиваше, ишао к официру Мрцајиловићу па га нудио да пристане на њихов план, те га је и приволео, и, као што ми Видоје казиваше, пристао је да ради што му је одређено, т. ј. да са својом четом заузме полицију.

Председник: Остајеш ли при томе? — *Тадић*: Остајем, осим што државни тужилац није казао да сам се раскајао и да сам отишао у Ваљево тога дана кад је убиство учињено. Ја сам и у Ваљеву већ на првом ис-

питу казао све, што сам знао, а не као што државни тужилац каже да сам нешто притајио. — *Председник:* Више немаш ништа? — *Тадић:* Немам.

Овим се седница у 12 сах. у подне сврши; злочинци буду отпраћени, судије се удале и публика разиђе.

Седница варошкога београдског суда од 14. Јуна по подне.

Судница опет пуна публике као и пре подне.

На неколико минута пре 3 сах. буду злочинци допраћени редом један по један, и наместе се у злочиначкој огради између жандара.

У 3 сах. дођоше судије с државним тужиоцем и секретаром, и заузму своја места.

У публици тишина.

Председник: Сад ћемо да продужимо јутрошњи рад. На реду је Атанасије Атанацковић. (Овај устане и приступи ближе.) И ти кажи како се зовеш, одакле си родом, колико ти је година, чим се занимаш? — *Атанацковић*: Ја сам из Пожаревца, име ми је Атанасије Атанацковић, пре сам трговао свињама, има ми 43 године. — *Председник*: И ти си јутрос чуо тужбу; одговори дакле на њу само за оно, за што се оптужујеш. — *Атанацковић*: Што сам имао, ја сам одговорио код комисије. — *Председник* (секретару): Прочитајте му дакле.

Секретар (чита): Знам да ми је Паја Радовановић казивао да ће кнеза принудити да даде оставку, и да је оног дана, кад је кнез убијен, отишао у Топчидер с још неким својим друговима, а пошто се то дело, т. ј. да кнеза натера на оставку, изврши, да ће Паја отићи преко. Мене је Паја одредио да идем код Николе Христића и да га жива ухватим. Што се убиства тиче, нити ми је Паја нити ко други шта казивао, него онај дан, кад је кнез убијен, нашао сам се код касарне. Ја сам само знао за преврат, јер ми је Паја о томе казивао, али кад ће тај преврат бити, то нисам знао. Осим тога знао сам да Паја често иде у Топчидер, али нисам знао зашто. Најпосле ја ни то нисам знао, да је и Рогић на дан убиства отишао у Топчидер. Ја сам то све држао за неку спрдњу.

Председник: Је ли тако? — *Атанацковић*: Јесте. Него нека суд узме у призрење околности које олак-

шавају, јер ја нисам ништа учинио; оружја имао нисам, моје владање општина боље познаје него начелништво. — *Председник*: Признајеш ли овај испит? — *Атанацковић*: Признајем. — *Председник*: Имаш ли још шта за своју обрану? — *Атанацковић*: Ја сам навео све што сам имао. Имам ситну децу и жену. — *Председник*: Кажи осим тога имаш ли шта? — *Атанацковић*: Држим да нисам крив, јер су ми моји другови слагали; једно су ми говорили а друго су радили. Оружја имао нисам, нити сам ишао с оружјем.

Председник: Сад долази Благоје Петковић. (Благоје се приближи огради.) И ти нам кажи како ти је име, одакле си, колико имаш година, чим се занимаш? — *Благоје*: Име ми је Благоје Петковић, година ми има 26, одавде сам и то ковач. — *Председник*: Шта имаш да одговориш на тужбу? — *Благоје*: Ја сам казао код комисије. — *Председник*: Дакле је онако као што тамо стоји? — *Благоје*: Молим нека се прочита.

Секретар (чита): Мени је Богосав Петровић казао, да ће неко друштво да убије кнеза у Топчидеру, али ја нисам знао хоће ли они то баш учинити или ће принудити кнеза да даде оставку или ће га протерати; јер ми је Богосав — кад сам га даље о томе почео питати — одговорио: „То се тебе ништа не тиче.“ После тога Богосав ми је рекао: „Благоје! Ја сам ти и Рогић већ казао, да ће се кнез убити.“ Ја му на то одговорим овако: „Доиста Богосаве ти си ми говорио о убиству кнежевом, а тако исто и то да браћа Радовановићи одлазе у Топчидер да кнеза убију, јер се овако не може више трпети.“ Ја сам знао да ће они ићи у среду у Топчидер, те да тамо тај дан кнеза убију, ако им за руком изађе, али ја тога дана нисам био код касарне с осталима. Што се мене тиче, ја сам имао да убијем министра унутрашњих послова Николу Христића.

Председник: Имаш ли још шта да кажеш у обрану? — *Благоје*: Немам. Имам само још то, што г. тужилац каже, да ни до сад нисам био доброг владања. — *Председник:* То је он на основу полицајног извештаја казао. (Благоје се уклони на своје место.)

Председник: Сад долази Богосав Петровић. (Богосав ступи напред.) И ти покажи како се зовеш, колико ти је година, чим се занимаш, одакле си? — *Богосав:*

Име ми је Богосав Петровић, година имам 38, родом сам из Великог Црнућа у округу пожаревачком, био сам трговац. — *Председник*: Одговори дакле на тужбу? — *Богосав*: Ја сам одговорио код комисије; а ако ми се прочита, ја ћу већ видети шта ми је противно. — *Председник* (секретару): Прочитајте му.

Секретар (чита): На десет дана пред убиство казали су ми у гостионици „код Балкана“ Станоје Рогић и Паја Радовановић, да ће ићи у Топчидер да убију кнеза, а ја да се нађем тог дана с Благојем Петковићем и Атанасијем Атанацковићем пред касарном и да чекамо док Паја дође. Ја сам, као што ми је казано, отишао тога дана пред касарну и чекао Пају; али кад сам га видео да је на колима протрчао, ја онда одем опет „код Балкана“. Оружја нисам имао док сам пред касарном стојао. Кад а око 8 сах. у вече дође к мени Рогић, а мало после и Видоје Ивковић, и питаше ме да ли ја познајем Мрцајиловића и јесам ли га видео, а ја рекнем да га не познајем и да га нисам видео. Осим тога мени су Рогић и Видоје Ивковић казали да је Мрцајиловић опредељен да кад кнез буде убијен иде у полицију, где ће са својим људма свој посао свршити т. ј. полицију заузети. Видоје ми је још казао, да и он већ има своје место, на које ће отићи кад томе време буде; а где је то место, то не знам. По томе дакле ја сам знао да ће они кнеза убити, али ја нисам ништа друго радио, него сам само пред касарном стојао и говорио свету да не иде у савет. Видоје је био јако збуњен, кад је к мени „код Балкана“ дошао и питао ме за Мрцајиловића. Оног дана кад је кнез убијен, био је са мном код касарне Благоје Петковић и Атанасије Атанацковић, јер су и они знали да ће се кнез убити. Ја само зато нисам јавио власти, што сам држао да они не ће убити кнеза.

Председник: Остајеш ли при томе? — *Богосав:* Остајем. Ми нисмо сви били саучесници као они који су кнеза убили.

Председник: Нека изађе Видоје Ивковић, он је сад на реду. (Видоје се примакне ближе.) Кажи нам одакле си, како ти је име, колико ти је година, и чим се занимаш? — *Видоје:* Име ми је Видоје Ивковић, ја сам из Сумраковца у црноречком округу, има ми 45 година, био сам кафеџија, а после помоћник начелни-

штва, и до пре неке године срески старешина. — *Председник*: Одговори шта имаш на тужбу? — *Видоје:* Нека се прочита мој протокол. — *Председник* (секретару): Прочитајте му.

Секретар (чита): На испитима од седмог до десетог Јуна није ништа признао. — *Видоје:* Нека се чита све. — *Председник:* Не треба. — *Видоје*: Мени треба. Нека чује публика шта сам говорио. — *Председник*: Ти си све одрицао па си тек при свршетку признао. — *Видоје:* Прочитајте ви само. — *Председник*: Није нужно. — *Видоје*: Е па ако је то тако, онда — (Публика виче.) — *Председник* (секретару): Читајте.

Секретар (чита): Ја сам се сада смислио да кажем истину у колико знам за убиство кнеза Михаила. — *Видоје* (прекида): Молим.... *Предс.*: У почетку је речено свима, да не треба упадати у реч; зато слушај, па што узимаш казати, казаћеш после. (Секретару): Читајте даље.

Секретар (наставља читати): До васкрса ове године нисам ништа знао да ће кнеза да убију, својим сам послом ишао Паји Радовановићу као адвокату, и том приликом Паја ми каза: „Овако се не може трпети, министри раде рђаво, земљу презадужише. (Публика се диви; „Та земља наша нема дуга!“ чује се из ње.), па да би то престало ја имам дружину, која ће кнеза Михаила или да убије или да га збацимо.“ Кад ми је ово казао, понуди и мене да ступим у ту дружину, а ја сам му одговорио да на то не ћу да пристанем, већ му задајем реч да га не ћу одати. Даље сам питао Пају кога после мисле за кнеза, кад Михаила убију или збаце, а он ми је одговорио да ће се сазвати скупштина па кога изабере. А кад му казах, да ће скупштина, као и досадашње, радити како се буде руководила, и запитах га кога би он мислио за кнеза, одговори ми: „Младог Карађорђевића.“ Паја ми није казао која му је то дружина, коју има спремну да убије кнеза Михаила, нити ми је казао где ће се то учинити, јер ја нисам пристао да радим за убиство. Осим тога рекао ми је да ће, кад кнез буде убијен, похватати министре па да се осуде, ако не узмогу доказати да су радили чисто по вољи кнежевој. Ја само оволико знам.

Видоје (прекида опет): Ја имам.... *Председник:* Кад

будеш питан, онда ћеш одговарати; сад слушај па ћути. — *Видоје*: Ама... — *Предс.*: Ћути, или ћеш бити искључен, па ће се за се судити теби самом. — *Видоје*: Ја хоћу да кажем.... *Предс.*: Хоћеш ли ћутати? — *Видоје*: Хоћу.

Секретар (чита даље): Истина је што је Рогић против мене говорио, а што се тиче шифрованих писама, *) ја не знам од куда су у мој квартир дошла, јер је моја соба као кафанска отворена. Казао сам Богосаву да имам своје опредељено место, које ћу заузети пошто се кнез убије, а Атанасију Атанацковићу сам казао да би то могло бити и на други начин, разумевајући ту преврат. Истина је и што је Атанацковић казао да ћу кад кнез буде убијен ићи да ухватим војног министра, а тако исто и Тадићу сам казао да сам одређен да војног министра убијем. Овога ради имао сам револвер, и ваљало ми је онај дан, кад је кнез убијен, наћи се код касарне, па сам се и нашао тамо носећи уза се револвер. Ја сам осим тога још и то казао да није лепо што ће кнеза да убију, већ да би боље било да се збаци. Тадићу сам најпосле казао и то, да сам Мрцајиловића по Пајину упутству склонио да припомогне војском да се план изврши. Био сам, као што Тадићу казах, с Ђоком Радовановићем у Новом Саду код Милована Јанковића и Владимира Јовановића, („Ето отрова! Ето клета семена!“ у публици), па им казао шта ће да буде. Оно вече, кад је кнез убијен, бивши, као што рекох, код касарне, опазио сам где су се људи нешто утрчали па чујем где говоре једни да је кнез убијен а други да је рањен, а у то Паја Радовановић од прилике код војничке академије протрча у касу на колима поред мене. Зато да бих чуо шта је, јер сам мислио да ће морати знати, отидем к њему кући, а затечем Атанацковића, коме Паја рече: „Трчи те види!“, а Атанацковић га запита: „Куд?“, и он му одговори: „Та убио те Бог, несрећниче, отрчи код полиције на пијацу!“, и Атанацковић отрча. Ја сам после тога оти-

*) Између ових хартија има и једна записка, која, као што се по добивеном кључу дознаје, представља ред дежурства у кнежевом двору од 30. Апр. до 11. Маја ов. год., за тим једна записка с фалзификованим потписом војног министра, једно писмо Милована Јанковића без потписа и т. д.

шао на теразије па ту пред гостионицом „код Балкана“ нађем Богосава, и истина је да сам га питао је л’ видео официра Мрцајиловића, а он ми одговори да га не познаје па не зна да ли га је видео. За тим сам отишао у илицу у мој квартир, па ту ме ухвате, покупе моје хартије и доведу амо.

Председник: Је ли то све тако? — *Видоје:* Молим вас! Како се може читати и за истину држати оно, што сам гладовавши четири дана казао? — *Предс.*: Слушај што се питаш. Је си ли ти ово казао што ти је прочитано? — *Видоје:* Пошто сам приморан био. (Жагор у публици; „лемати тебе треба!“ чује се из публике.) — *Председ.*: Све оне околности, које си на испиту казао, постоје. — *Видоје*: Не постоје за мене. — *Председник:* Оне сведоче да ти то ниси под притиском казао. — *Видоје*: Под притиском, јест. Ја сам... (Жагор у публици.) — *Председник:* Доста! — *Видоје*: Нека се прочита онај протокол док сам био још при себи. — *Председник*: Не треба. — *Видоје*: Молим нека се прочита. — *Председник*: Није нужно. — *Видоје*: Али нека се прочита. — *Председник*: Ти си одрицао све околности... — *Видоје*: Ја нисам ништа ни знао. — *Председник:* А доцније си све признао. — *Видоје*: То нису моје речи. — *Предс.:* Јеси ли ти ово потписао? — *Видоје*: Нисам, јер нисам потписао оно што сам ја хтео, него што су други хтели. — *Предс.:* Је су ли ту комисари: г. Коста Поповић, г. Васо Поповић и г. Коста Хаџи-Рошу? (Ови изађу на среду.) — *Видоје*: Ја не марим, ја не могу више изгубити него живот. (Публика се чуди.) Нисам рад да Србин . . . . . (Публика се узрује. Вика.) — *Председник* (поменутим комисарима): Јесте ли ви били на Видојевом испиту? Јесу ли ово његове речи? — *Комисари*: Јесмо, и то су његове речи, и доиста је казао да је све тако. — *Видоје*: А јесам ли казао шта трпим? — *Комисари*: Ниси. — *Видоје*: Можете ли се заклети? — *Комисари*: Можемо. — (Немир у публици; неки говоре: „Гле ти обешењака!“) — *Видоје*: Нека се то примети . . . — *Председник:* Доста! доста! (Неки из публике вичу злочинцу: „Леп си! леп си!“) Стани на своје место. (Видоје оде на место.)

Председник: На реду је Паја Радовановић. (Паја се дигне и приступи ближе.) И ти нам кажи име

и презиме, колико ти је година, шта си и т. д. — *Паја*: Ја се зовем Паја Радовановић, из Шапца сам, има ми 38 година, живим у Београду, правозаступник сам. Ја само молим да се запише оно, што.... — *Председник*: Казато је да се нико не уплеће у говор, док се не пита. — *Паја:* Не ћу. — *Председник*: Одговори шта имаш на тужбу. — *Паја*: Нека се прочита протокол. — *Председник* (једном члану судији): Прочитајте.

Члан судија (чита): На првом испиту 9. Јуна Паја је порицао да је радио штогод о убиству кнежеву. Тад казиваше да је 29. Маја по подне ишао у Топчидер са својим братом Ђоком, који је тамо сишао с кола и отишао у парк, а он се одвезао заточеничкој кући к своме брату Љубомиру, код кога је провео сахат и по, нешто у соби а нешто на пољу на брду, а у то чу да је кнез убијен, и онда одмах је сео на кола и одвезао се до раскршнице код стаклене баште, па кочијаша оправио до конака да види је л' истина, а међу тим сам потера кола и дође кући, где га је доцније полиција ухватила и одвела у апс. За брата Ђоку говораше да не зна ништа даље. Признао је да је стојавши с братом Љубомиром на брду имао дурбин, на који су обојица гледали. Признао је и да је враћајући се из Топчидера ишао брже него обично. Браћа Ђока и Коста били су код њега, за последњега рече да је довео дете да га намести гдегод у трговину, а не признаваше да га је позвао из Шабца. За показани му телеграм од 20. Маја, којим брата позиваше да „непремено дође", рече да је лажан, али признаде да је добио одговор од 21. пс. м., који глашаше: „Полазим данас с лађом". Не признаваше да је икад имао оружја у кући, но на показани му пиштољ и нож, који је нађен у његовој кући, рече да је то његово оружје. За браћу своју не знадијаше да имају оружја, нити је Кости дао каква револвера, па и никоме другом. Може бити да је имао каквих шифрованих писама, а не зна од кога су и каквог садржаја. Имао је своју азбуку, којом се с извесним лицима разговарао преко писама, а где му је не зна, и не ће да покаже каква му је, ма да вели да је зна на памет. За показане му неке у његовој кући нађене хартије, између којих једна с фалзификованим потписом „М. П. Блазнавац", не зна од куда су у његовој кући. За показано му ши-

фровано писмо Паја Трипковића, *) који се налази код бившега кнеза Александра Карађорђевића, каза да је у следству тог писма имао пре ускрса с Трипковићем састати се „због неких послова“, који се тичу „парничних ствари.“ За договор с братом Љубомиром и Марићем не зна ништа... За остала лица, која су у убиство помешана, говораше да их зна што су долазила к њему по послу својих парница и што иначе с некима од њих добро живи. О убиству и преврату није ни с једним па ни с браћом својом имао разговора. За записку, која се у његовој кући нашла, и у којој се означавају лица за извесне државне службе, рече да је „доколична комбинација“, „написана пре неколико година“, и са садашњим случајем „као вајкадашња нема никакве свезе.“ За лица у тој записци каза да су једна означена за дотична министарства, а имено: „спољно Владимир Јовановић, унутрашње Љубомир Радовановић, финанције Милован Јанковић, рата Чолак-Антић, правде Јосиф Мијовић, просвете Димитрије Матић, грађевине Димитрије Нешић“, а друга за окружне начелнике и управитеља вароши Београда, као: „крагујевачки К. Антоновић, јагодински Милан Јанковић, смедеревски Павле Ђелмаш, шабачки Никола Поповић, ваљевски Мил. Пироћанац, пожаревачки Стеван Лукић, руднички Јован Перуничић, и вароши Беогада Јеврем Радојковић.“ Суочен с Марићем, који му каза: „Ја сам на твоје салетање, да се

---

*) Ово шифровано писмо је од „24. Јануара 1868“, и овакав му је садржај:

„Љубазни Г. Пајо! У одговору на твоје писмо јављам ти да сам дтшзјусдо ћфсо зрое і цт лз ђс цедођс. Што се пак тиче мњења твога да се у ђогскфтшз ћтђђтдоге, сгтг ђс чшсгођсђс цт ђтг ђтге ћфсгт цеуше чердтђ, с цт ус гењ цебтрта з ефе рсгде фшого чтбе ћфсгт з ејс, ртђе фобсг дтњуеволе усђе цт ћо з ћохоцедз аец ћсуод азшнсшкђт ћтђђтдоге, хцс го діае дочердто, с хцс гепоге ћбеуецдс усђс. Атц чшољок чшоае, њтфс гс хцс цт ћо ћтђђтдого. Поздрав свима па и теби од твог Паје.“ Разрешено пронађеним кључем гласи овако: „Љубазни Г. Пајо! У одговору на твоје писмо јављам ти, да сам наруџбине твоје узео и да ћу ти послати. Што се пак тиче мњења твога, да се у Темишвару састанемо, имам ти приметити, да сам тамо свима добро познат, и да би мој долазак у ово зимње време пао свима у очи, зато велим најбоље ће бити да се у Сегедину код „сибен Курфиршта“ састанемо, где ме нико не познаје, и где можемо слободни бити. Кад пређеш преко јави ми где да се састанемо. Поздрав свима па и теби од твога Паје.“

час пре кнез убије, говорио: „Море не ћеш бити друго што треба добро уредио те ћемо изгинути као мишеви“; а ти си ми рекао: „Ти се за друго не брини, све је уређено како треба, само ти с осталима изврши убиство, а шта ће ти у овоме јаче јемство, кад ти дајем у помоћ и моја два рођена брата, Косту и Ђоку“, — одговараше да не признаје; исто тако не признаваше ништа ни суочен с братом својим Љубомиром, ни с Рогићем и Атанацковићем, само за последњега каза да је долазио к њему кући у вече после убиства, где га је застао с Видојем па га упитао би ли отишао на пијацу да види шта је.

Истом после тога на испиту 11. Јуна поче да признаје. Видим и сам — изјашњаваше се сада — да је ствар према мени доста доказана, па већ нисам рад да остане добро необјашњена, барем што се тиче мене, у колико сам радио у овом послу. Руководило ме је нешто моје расположење према кнезу и његовој влади, од које сам претрпео што мислим да није требало, а нешто опет општи интереси, јер сам држао, да ће опште ствари, кад се уклони кнез Михаило па доведе на владу Петар Карађорђевић, ићи боље. Тек доста на томе, да сам још од лане зачео у себи мисао, да се у земљи начини преврат, па било како му драго, и постави друга влада те ил' доведе Петар Карађорђевић или установи република. Ту мисао, као што рекох, зачео сам још лане. Међу тим нашло се и долазило је к мени више њих, који су са мном делили ту мисао. Ови ми предлагаше да се то још онда изврши, т. ј. лане (о омладин. скупштини) кад је кнез отишао у илице преко, па да се нападне на министре кад буду у министарској седници и да се поубијају; али ја сам то одбио, јер сам држао, да тим, што би се овде министри поубијали, не ће бити ствар свршена, будући би кнез телеграфом наименовао друге, који ће нам у послу стати на пут. И на томе остане. О тој ствари онда су са мном договарали се Филип Станковић и Рогић. Место тога ја сам брата мога Ђоку послао до Иванке, где је спахилук кнежев, јер се беше чуло да ће кнез тамо свраћати, — а послао сам га да то место добро промотри, па ако би било удесно да се ту кнез може убити, онда да се тамо и учини, јер као рачунао сам да би то била најпоузданија прилика за преврат, а држао сам да ће кнез тамо дуже остати, но како се

кнез не задржа тамо дуго, то се и мој брат врати амо у једно време с њим, те тако онда оста тај посао не извршен.

С пролећа ове године дође ми у главу да се на други начин ово учини, јер никако нисам већ прекидао мисао за извршење преврата. За тим сам ишао једнако, те, као што рекох, с пролећа ове године смислим, да нас неколицина, најмање барем десеторо, дођемо ноћу код куће г-ђе Томаније, стрине кнежеве, куд је он одлазио скоро свако треће четврто вече и подуже се задржавао, нарочито у очи недеље, па да опколимо кућу, и пошто би смо пресекли сваку свезу кнежева двора с том кућом, да уђемо унутра па или да изнудимо од кнеза оставку, онако на онај начин, као што је учињено у Влашкој с Кузом, или ако се то не могне учинити, да га и убијемо. Овај начин саопштио сам био одмах и мом брату Љубомиру и Марићу, и правио сам у себи комбинације које ћу људе за то изабрати и кад да се то изврши. Међу тим у оваком размишљању изиђе Марић па рече: „Зашто би се тамо ишло код куће, и излагало толикој опасности; ја ћу га убити овде у Топчидеру ма где.“ Мени је то добро дошло, јер ми је у интересу да се што пре начини преврат, било како му драго, те рекох Марићу: „То је сад твоја ствар; ја у то не ћу да се мешам, ради како знаш.“ Марић је после на томе радио, звао извесне људе, с њима се договарао, и видео сам да је изабрао да то учине он, Рогић и мој брат Љубомир у кошутњаку, и они су од Априла месеца амо скоро једнако одлазили тамо у кошутњак да изврше што смо смислили, но ил’ нису смели или нису могли, тек то се развуче и јам држао да од тог већ не ће бити ништа. Међу тим бејаху се овде скупили да потпомогну да се убиство и преврат изврше: тај Рогић, Атанасије Атанацковић, неки Богосав из округа пожаревачког, Видоје, Љубомир Тадић и Благоје ковач, зет Филипа Станковића. Па према томе што се убиство развлачило, а видео сам да су то слаби људи, који око тога раде, бојао сам се да се ствар не ухвати и не изда, и једва сам чекао да се ти људи растуре, а с мојим братом Љубомиром закључио сам: да кнеза на јесен, кад се врати из купатила (јер се било рашчуло да ће и ове године да иде), убијемо нас двојица,

или друга два наша брата, Коста и Ђока. И на томе је с моје стране остало.

Међу тим ова лица продужаваху и даље своје договоре с Марићем. Други дан духова отидем к брату Љубомиру; око 6 сахата у вече дође тамо к нама и брат наш Ђока и каза ми да је ишао у кошутњак, где је одређено било место за убиство, но није тамо нашао Марића, а Марића не беше ни у кући заточеничкој. Око 7 сах. после тога дође од некуд и Марић па ми поче пребацивати да ја као одвраћам људе да не иду с њим да убиство изврше, и рече да је ишао у кошутњак а мог брата Ђоку није тамо нашао. Мени опет то би криво, јер кад ми је Ђока казао да је ишао, ја њему верујем, те око тога најпре се као споречкамо, а после дођемо и у свађу, те у томе одмах отидем кући у Београд. Љубомир брат мој, који је на овој мојој свађи с Марићем био, да би нас изравнао, ишао је сутрадан с Марићем у кошутњак те с њим разгледао место, где су као наумили да кнеза убију, па ми истог дана, т. ј. 21. Маја, писа шифровано писмо, и то ми јавља па као уверава, да је на оном месту у кошутњаку нашао и липе, које је Марић закрстио, и огореле цигаре, које је ишчекујући мога брата тамо пушио. На то писмо отидем у Топчидер к Марићу и к Љубомиру истог дана после подне, и казах им да ме више не питају ништа, већ нек раде како знају и с ким хоће, јер то је њихово, као што сам и отпре рекао Марићу, а моје је само да се направи преврат. Од куда је после да и мој брат Коста ту дође ради овог убиства, то нисам знао, и тек кад сам од њега добио телеграм, сетио сам се да га је морао мој брат Ђока позвати на моје име да изврше убиство; и доиста, да он само није дошао и придружио се њима, не би ништа од тог убиства било, јер само је он одважан на такво што. И тако је после учињено ово убиство, али ја нисам држао да ће бити баш тога дана, па с тога је цела ствар и остала само на овом убиству.

Што се тиче онога, што рекох, да ће опште ствари ићи боље, кад се кнез Михаило уклони с владе па дође Петар Карађорђевић, објашњавам да се мене није тицала толико личност, као начин владе. Кад се кнез Михаило збаци, ја сам хтео слободну скупштину, која да определи начин владе, и ако по њезином опреде-

љењу начина владе буде нужно да се кнез бира, онда сам свагда био за то, да се изабере Петар Карађорђевић.

Што се договарања тиче, која сам имао с другим лицима, ту је и Сима Ненадовић, с којим сам се често разговарао поверљиво о политичким стварима, наравно с огорчењем, јер и он је огорчен на кнеза Михаила и на његову владу, и говорили смо да треба кнеза и владу његову уклонити, па ће ствар окренути се на боље. У том смислу баш онда, кад комбиновах да се кнез убије у кући г-ђе Томаније, говорио сам и с њим да се на томе нешто ради, па да ће требати да и он ради, и он је пристао на то, али ме запиткиваше шта се управо ради и ко ради, но ја му не хтедох казати, већ чеках да се мисао изврши па онда да га позовем у помоћ и да му кажем план и радњу. Он ме је и после тога више пута запиткивао, али му ја нисам хтео казати, како се већ покварила мисао да се кнез убије у кући г-ђе Томаније, а ишчекивао сам да по доцнијем договору између мене и мог брата Љубомира ми сами убијемо кнеза, па је тако на томе и остало.

С официром Мрцајиловићем разговарао сам од ускрса амо више пута да ли би за случај преврата или политичке буне у нашој земљи пристао с нама, разумевајући ту себе и остале, који би са мном правили тај преврат или буну; он се изражавао да би пристао и потпомагао нас у томе, али свагда је говорио, да би по таквом послу морао имати наредбу од којега претпостављеног.

С Видојем сам, пошто је он већ говорио с Марићем, разговарао и ја како да се преврат удеси и осигура нам се да не прође као год. 1858. Ја сам му говорио да скупштина одреди начин владе, као што сам напред казао, и ако би дошло до тога да буде влада монархична, био сам за Карађорђевића, а он опет није хтео Карађорђевића, него је желео републику, и на томе је између мене и њега остало.

С Пајом Трипковићем познат сам још од год. 1860, и с њим сам се од то доба састајао свагда, кад сам год ишао у Пешту. С њим сам и у преписци био што се тиче наших политичких ствари, и тога ради имали смо шифровану азбуку те сам му њом одавде писао за сваку знатнију политичку ствар. Још пре три или четири године с Владимиром сам Јовановићем саставио устав, којим смо хтели владаоца са свим да ограни-

чимо, тај је устав стојао код мене, па оном приликом, кад сам закључио да се кнез ухвати код г-ђе Томаније и изнуди му се оставка, ја сам то јавио Трипковићу, и он ме је у следству тога оним писмом од 24. Јануара ов. год. позвао у Сегедин да се договоримо. Друга договора с њим ту нисам имао никаква, само сам му казао да ми радимо на преврату, и на онај начин, као што сам му већ био писао. Казао сам му и да за случај преврата мора доћи Петар Карађорђевић, па сам дао један екземплар онога спремљеног устава да га преда Петру да прочита, и ако је рад доћи амо да влада, нека најпре тај устав потпише па онда нека дође, а не као што је до сад рађено. И ово је све, што је између мене и Трипковића било. А за извршење преврата нисам имао ни од кога никаквих материјалних средстава, т. ј. ни оружја ни новаца, јер сам рачунао да то није нужно, кад учинимо с кнезом онако, као што сам рекао да је закључено.

Члан судија (чита даље): Што се брата мог Косте тиче, цела је истина да га је Ђока у моје име позвао из Шапца на пет — шест дана пре овог убиства, и да је он с њиме, с Марићем и Рогићем кнеза убио. Ја сам с братом Љубомиром стојао на брду топчидерском оног дана и у оно време, кад се извршивало убиство у кошутњаку, и с тога места погледао сам дурбином онамо, где се убиство вршило, ишчекивајући на то убиство, јер сам ради тога и дошао, али брату Љубомиру нисам за ово казао онда, нити с њим шта говорио да сам тога ради дошао, а је ли он знао с друге стране, то не знам. И признајем да сам доиста после убиства кнежева одмах на колима одјурио оданде у Београд са свим нагло, у намери тој, да овде с места предузмем даље да се преврат начини по плану напред смишљеноме, а то је да се похватају министри Никола Христић и Блазнавац, ако иначе не буде могућно спречити их да нам у послу не сметају, па да се у наше руке заузму власти и влада.

Осим тих, за које сам казао, нико није имао са мном разговора ни договора за ово убиство, и за овај преврат. Јест истина да смо оно вече у очи дана, кад је кнез убијен, били у друштву код Симе Ненадовића, он и ја, официр Коста Митрићевић и професор Драгиша Станојевић; али између нас ту ни речи није било о овој ствари што се тиче убиства и преврата, нити

сам онда и с једним од њих говорио шта о томе. Можда би и говорио био штогод са Симом и Митрићевићем, да смо били на само, али због Драгише то нисам могао чинити, јер с њим нисам никад ништа поверљиво имао, а још мање о овако важној ствари, где ми је глава на коцки. Ни с Митрићевићем нисам истина никад говорио о овој ствари, али би му је био поверио, јер сам према дотадашњем нашем животу имао уњ поуздања да ме за ову ствар бар издао не би, ако ми не би помогао. А Сима је, као што рекох, већ знао да ја радим за преврат, и да се на томе ради једнако, јер сам му то поверио још раније, само му нисам хтео да откријем начин и план наш.

По убиству имао би био Филип Станковић с осталима, које сам именовао, узбунити овдашњу општину, и, као што сам пре рекао, настати да се похватају и поубијају министри Христић и Блазнавац те заузму власти, а моје је било да прихватимо владу ја, г. Димитрије Матић, главни секретар савета, и г. Стојан Бошковић, професор гимназије. За ову двојицу, Матића т. ј. и Бошковића, да они са мном прихвате управу земље, моја је комбинација, а ни једноме од њих то нисам саопштавао нити о ствари овој штогод им казивао нити каква договора или разговора с њима имао. О тој комбинацији говорио сам само с мојом дружином, но не могу се опоменути да ли баш са свима, али за Видоја Ивковића и за Љубомира Тадића знам извесно да сам с њима говорио.

Верујем што власт каже да су у мојој кући нађени лажни потписи министра Блазнавца; али истину кажем да не знам од куда су, и ако их мој брат Ђока није удесио, за другога не знам који би то могао био учинити, јер по мом начину, за који сам казао какав је, није мени за овај посао ни требала лажна наредба ни за кога, већ ако је то хтео који из наше дружине.

Ни од кога нисам ни добио ни узео никаквих новаца за цељ убиства и преврата овог. Дао сам истина Марићу 10 дуката, дао сам и Рогићу толико, а дао сам и Видоју за ово време од лане па до сада око 70 до 80 дуката у неколико пута на трошак ради тога, да се убиство и преврат изврше; али је то било, као у виду зајма, премда није могао бити зајам, кад сам знао да ми не ће бити у стању никад вратити, и кад се и он овде задржавао ради тога, да се изврше наше

намере у смотрењу убиства и преврата. Оружје сам ја набавио за моје сопствене новце још лане, кад је, као што рекох, мој брат Ђорђе ишао у Иванку, и он га је купио тамо преко. То је оружје: три револвера и три ханџара, а набавио сам га за сваки случај, почем је већ рађено да се кнез убије и преврат начини. А није истина да сам коме год због ове ствари дао 800 дуката само да ћути. Могућно је да сам то казивао Марићу, кад он потврђује, јер и у осталом истинито му је казивање, али ја се за то не могу сад никако да опоменем; а ако сам му казивао, то је јамачно било, да бих га као боље утврдио да се радња наша о убиству и преврату изврши.

По уверењу моме мимо ово, што сам исказао, ништа ми више није познато из целе те ствари, нити сам и једну реч прећутао или шта прикрио. Но нека се оно, што рекох да сам оног дана, кад је кнез убијен, отишао у Топчидер тога ради, поправи овим речима: „Ја нисам истина онда отишао тамо тога ради, али кад сам видео Ђоку где оде у кошутњак, сетио сам се и већ после ишчекивао сам да се ту кнез убије.“ За брата мог Љубомира што се тиче овог дана поред онога, што сам казао, додајем да сам држао, па и сада држим, да он доиста није онда знао да ће се убиство тог вечера учинити, ни за Ђоку и Косту где су, јер кад сам к њему дошао питао ме је за њих обојицу где су, а ја му нисам хтео казати да су у кошутњаку, већ сам му казао да су обојица код куће у Београду.

Председник: Је су ли то твоје речи? — *Паја*: Јесу. — *Председник*: Имаш ли још шта да приметиш? — *Паја*: Имам нешто. — *Председник*: Шта? — *Паја:* Што се тиче Симе Ненадовића да ствар објасним. Врло је прецизно казато да је знао за дело убиства и за преврат и да сам ја њему о томе свему говорио: то није истина, јер сам ја њему о томе говорио само у опште. По себи се разуме да је он волео да Карађорђевић дође на владу. Кад смо већ решили били да кнеза убијемо код г-ђе Томаније, ја сам онда Сими рекао: ради се нешто, и питао сам га хоће ли нам бити у помоћи, и он је рекао да хоће. Дакле није извесно да је хтео преврат. Ја не ћу никога да окривљујем. . . . *Председник*: Кажи шта знаш и немој никога на душу да узимаш. — *Паја*: Хоћу богме.

Председник: Сад настаје Коста Радовановић. — *Паја*: Имам још да говорим. — *Председник*: Шта? — *Паја*: То да Сима није одмах пристао, ни заверио се да ће убити кнеза, него је само казао да ће пристати ако се што започне, и то је све. (Тишина; а судије се нешто договарају.) Молим вас, ко сад долази на ред? — *Председник*: Одмах. — *Паја*: Хоћу још да говорим. За Видоја имам да кажем, да сам с њиме само у опште говорио како би се могло дотерати да власт буде овако и овако и овако, т. ј. као што смо ми мислили да ће добро бити, а говорили смо и о гарантијама, које ће моћи таку нову власт да одрже, надајући се да ће ме он потпомоћи. Ево њега па нека каже, да ја из тих граница нисам излазио. (Немир у публици.) Може бити да је то мало претерано што стоји написано. Ја не ћу да лажем, па зато не ћу ни да га кривим ни да га правдам. Ја сам рачунао да ће ме потпомоћи, и говорио сам му која ће власт бити добра и која ће гарантија моћи то стање власти да одржи.

Председник: Је ли то све? — *Паја*: Имам још о неким лицима да кажем. — *Председник*: Па добро; јеси ли то све и код комисије казао? — *Паја*: Јесам, али ту изгледа као да има нешто више но што сам ја казао. (Неки из публике говоре: „Е гле ти!“) — *Председник:* Више не можеш одустати од онога што си већ потписао. — *Паја*: Кад могу на суочењу да одустанем од нечега, зашто да не могу и ту одустати? — *Председник*: Нека се то запише. (И ово се запише.) Је ли то све? — *Паја*: Није. Имам још да говорим о Паји Трипковићу. Ја сам Паји казао да ћемо гледати да убијемо кнеза у кући г-ђе Томаније и молио сам га да у случају ако би после Петар Карађорђевић био за кнеза изабран, поднесе Петру устав, који сам саставио, те да га проштудира и потпише, јер иначе не може на владу доћи.

Држ. тужилац: Па како би ко други могао бити изабран за кнеза него Петар Карађорђевић? — *Паја*: Јест, али нисам ја сам који бирам, него има и других. — *Држ. тужилац*: То не приноси ништа к ствари.

Председник: Имаш ли још шта? — *Паја*: Имам још, господине! У тужби стоји да сам ја примао новаца од Александра Карађорђевића да убиство извршим, али ја нисам никад ни посредно ни непосредно од њега новаца примио. — *Председник*: Па то стоји у

твоме одговору. На што онда понављати опет? — *Паја*: Молим вас само неколико речи. Предузеће би било само онда извршено, да се знак, који се имао дати, доиста и видео и да су министри поубијани; а то није било, предузеће дакле није извршено. (Злочинац се уклони на своје место.)

Председник: Нека настави Коста Радовановић. (Велика вика у публици; Коста Радовановић ступи напред.) — Коста! кажи и ти како се зовеш, одакле си, чиме се занимаш, колико ти је година? — *Коста*: Име ми је Коста Радовановић, родом сам из Шапца, имам 49 година, занатлија сам а и тргујем. — *Председник:* Чуо си тужбу, па кажи шта имаш у обрану своју? — *Коста*: Што сам имао, казао сам код комисије. — *Председник* (к секретару): Прочитајте му дакле испит комисије.

Секретар (чита): И он је у почетку све одрицао, али је доцније признао, да је у кошутњаку убио кнеза с осталом тројицом завереника, и да је све онако било, као што други против њега сведоче. О том убиству Коста се овако изражава: Кад је кнез до нас дошао, и поздравио нас, ја први опалим мој револвер, а после мене стану пуцати и Марић и Рогић. За тим кнез посрне на страну и падне на колена, а ја онда шчепам мој велики нож па га лупим по глави („Ух! ух!" „Звер! звер!" чује се у публици и с гнушањем гледа публика нањ.), и он онда падне на земљу. („Ух! ух!" чује се опет у публици.) После станем сећи кнеза по лицу и телу, (Опет немир у публици; „Ух! ух!"), а г-ђа Анкапритрча кнезу и стане га бранити машући рукама око себе. За тим Марић опали свој револвер на њу и она падне. Нас смо тројица дакле учинили убиство, а Ђока је стојао напред и чувао да се не бежи натраг. Кад смо с тим били готови, упутим се ја и Рогић жарковачким друмом и дођемо у Београд, где смо се код старог театра растали. Нож, којим сам кнеза секао, забьо сам у кошутњаку у земљу да се не би нашао, а револвер сам донео кући и ставио га међу прљаве кошуље. Признајем (рече на испиту кад му се револвер показа) да је то онај исти револвер, којим сам кнеза убио. Тај револвер нашао сам у кући код мога брата Паје, и он га је купио за 60 форината. Што се нашег плана тиче, ја управо не знам ко га је скројио. Мене је мој брат Ђока позвао да у његову

дружину ступим, и ја сам на то пристао. У тој дружини били су још и Марић и Рогић, а да ли је још ко био, то не знам. Ја сам у ову дружину стао само за то, да осветим мога брата Љубомира, који је на заточењу у Топчидеру. Оне шифре, што су у мојој кући нађене, дао ми је мој брат Ђока кад је боловао од венерије.

Председник: Је ли то твој испит? — *Коста*: Јесте. — *Председник*: Имаш ли још шта да кажем? — *Коста*: Немам више ништа, него ако хоћете а ви метните, да сам приморан био да то све кажем. (Немир у публици.) — *Председник*: Ти одричеш дакле да је тако? — *Коста*: Не одричем ствар, него кажем шта се чинило. („Тако ти и треба!“ чује се у публици; а неки викну: „А признајеш да си клекао?“ Други опет: „Но, но!)

Председник: Нека дође Ђока Радовановић. (Ђока устане и погледа смело на публику.) И ти си чуо каква је тужба; зато одговори шта имаш на њу да кажеш? — *Ђока*: Ја сам видео, да се ови напред питају и друго нешто, а не одговарају одмах на тужбу. — *Председник*: Е па добро; кажи и ти како се зовеш, колико ти је година, чим се занимаш, одакле си и т. д.? — *Ђока*: Ја сам Ђока Радовановић, родом сам из Шапца, имам 29 година, био сам трговац. — *Председник*: Сад одговори дакле на тужбу. — *Ђока*: Од како ме је мајка родила, и од како знам за себе, ја сам имао браћу, коју сам увек слушао и све сам радио што су ми заповедали, јер сам био најмлађи брат њихов. (Публика се смеје.) — *Председник*: Остави то, него кажи шта имаш у обрану. — *Ђока*: Молим да се прочита само моје признање. — *Председник* (к секретару): Прочитајте му.

Секретар (чита): Ђока признаје, да је пошао из кафане.... *Ђока* (прекидајући): Није то. — *Секретар* (чита други акт): Признајем да сам онај дан, кад је кнез убијен, отишао у кошутњак и да сам пуцао на Миту служитеља кнежева. Мој брат Коста, Марић и Рогић пуцали су на кнеза, а ко је пуцао на г-ђу Анку, то не знам. Ја сам имао један револвер од шест метака, који сам за своје сопствене новце купио, али кад, то не знам. Ја нисам имао никакве друге намере, но да осветим мога брата Љубомира, који је био заточеник у Топчидеру. Није истина да је Коста мене у ово друштво увукао, него сам ја Косту. Ми нисмо

ништа мислили шта ће бити кад убијемо кнеза, него само смо се бринули како да га убијемо. Истина је да сам познавао Мрцајиловића, али се с њим никад дружио нисам, него сам се само поздрављао и руковао. Мрцајиловић је често долазио к моме брату Паји, јер му је Паја био пуномоћник, и тако сам се ја с њиме познао. Најпосле истина је да сам за Пајине новце купио у Аустрији она три револвера и три ханџара, што су се нашла у Марића и Рогића.

Председник: Имаш ли још шта да приметиш? — *Ђока:* Имам. Ја сам истина пуцао на Миту, и на г-ђицу Катарину кад су они други напали на кнеза, и имао сам револвер са шест метака, али сам само хтео да их забуним, а не да их убијем. („Хм, хм!“ чуди се публика). — Не, ја нисам хтео да их убијем, јер сам држао, да су они невине жртве, које би пале. („Ха, ха!“ смеје се публика.) Ја сам могао све поубијати само да сам хтео, јер су врло близу били. (Публика га исмејава, а Мита, кнежев послужитељ, који је такође у судници, викну: „А што си први пут пукао?“) — *Држ. тужилац:* Нека се то заведе. (Секретар заведе, а злочинац се удали.)

Председник: Сад иде Љубомир Радовановић. (Љубомир изађе напред.) Кажи и ти као што су и остали казали како се зовеш, од куда си, колико ти је година, и чим се занимаш? — *Љубомир:* Ја се зовем Љубомир Радовановић, родом сам из Шапца, имам $34^{1}/_{2}$ и нешто више година, ожењен сам, имам петоро деце, био сам правозаступник у Ваљеву, а после заточеник у Топчидеру. — *Председник:* Одговори на тужбу. — *Љубомир:* Шта ћу да одговорим? Ја људе набављао нисам, ја никога подмитио нисам, ја никога убио нисам, ја оружје набављао нисам. Нека један каже, кога сам ја наводио или да сам ја био коловођа. Ја само толико признајем, да сам писао једно шифровано писмо моме брату Паји. — *Држ. тужилац:* Треба и писмо да се прочита како би се ствар боље објаснила. — *Председник:* Нека се покаже. — *Члан судија:* Ево га! — *Председник:* Прочитајте га, као што је разрешено добивеним кључем. — *Члан судија* (чита): „21. Маја 1868. Пајо! Марић је синоћ за цело био у кошутњаку, ја сам сад с њиме тамо био и гледао сам липе, које је закрстио, и место где је седео и огореле цигаре. Од стазе није био даље од пет хвата, но опет је

могао да и није чуо кад су прошли стазом к клупама, јер је дувао ветар, а ја сам мало час пробао па на овој тишини једва се ход чује. И синоћ ми је казао пре твога доласка у собу да је слазио и на малу чесму, па је могућно да су се и онда размимоишли. Нека дакле и данас дођу, а дођи и ти, па ћемо се још и више разговарати. Љуб." На адреси стоји: „Господину Паји Радовановићу."

Држ. тужилац: То је објашњење шифрованог писма, и њим се потврђује радња за убиство и преврат. — *Председник* (к Љубомиру): Је ли то? — *Љубомир*: Јесте. — *Председник*: Имаш ли још шта да кажеш? — — *Љубомир*: Немам ништа више, осим нека се чита шта сам казао и за оно друго писмо. — *Председник*: — Прочитајте. — *Секретар* (чита): У Марту месецу ове године писао је Марић Рогићу једно писмо, у коме га позиваше да дође у Београд као да га извести о некој парници, и Рогић је заиста дошао и пристао у друштво да се освети кнезу што му је имање отето и упропашћено.

Председник: Имаш ли још штогод да кажеш? — *Љубомир*: Саучесник је по закону онај, који носи оружје, који чини предлоге, (Публика прекида га виком.) ко сад дакле каже да сам ја саучесник? — *Председник*: Имаш ли још штогод. — *Љубомир*: Имам Марићу да предложим једно питање. — *Председник:* Један злочинац не може другоме питања предлагати, него само суд и једноме и другоме; Марић је на оно, што је питан, одговорио. — *Љубомир*: Добро. — *Председник*: Имаш ли ти за правдање што да кажеш? — *Љубомир*: Немам кад ви тако кажете. — *Председник* (к публици): Господо, да се мало одморимо за једну четвртину сахата, па ћемо онда продужити. (Злочинац се уклони).

После четврт сахата одмора *председник*: На реду је Таса Јеремић. (Таса ступи напред.) Кажи и ти како ти је име, где си се родио, колико ти је година, и чим се занимаш? *Таса*: — Ја се зовем Таса Јеремић, живим у Великом Градишту, имам 43 године. Ја сам механџија, али сад са стоком радим. — *Председник*: Чуо си тужбу, кажи дакле шта имаш у своју обрану? — *Таса*: Немам ништа да приметим. — *Председник*: Дакле је истина што у тужби стоји? — *Таса*: Имам само то да приметим, да ја нисам знао шта ће с кнезом бити.

Ја сам увек поштено живео. — *Председник*: Хоћеш да ти се прочита твој испит? — *Таса*: Не ћу, на што да се чита, мени не треба. — *Председник*: Ти си дакле знао да ће кнез бити убијен? — *Таса*: Јест, знао сам. Бог да му душу прости! (Публика: „хм! хм!“) Никад крао нисам, увек сам се чисто држао; а ако не верујете, ето питајте цео свет и људе, али ме је несрећа навукла. Молим вас забележите то, да ја не могу робовати, него нека ме убију, ако ме осуде на робију, па макар била од три дана. — *Председник*: То ћемо ми одредити. (Злочинац оде на своје место.)

Председник: Сад нека дође Сима Ненадовић. (Сима устане и приближи се огради). Симо! кажи и ти, као што су остали казали, како се зовеш, одакле си, колико имаш година, чим се занимаш? — *Сима*: Ја се зовем Сима Ненадовић, родом сам из Ваљева, имам 29 година, био сам аустријски официр, а о бомбардању дао сам оставку. Пошто сам дао оставку, нисам више добио службе, и зато седим код моје куће. — *Председник*: Чуо си тужбу; одговори дакле на њу. — *Сима*: Чуо сам и у главноме сам све одговорио на испиту код комисије, али има два-три места, где бих имао још нешто да приметим. — *Председник*: Добро, кажи дакле. — *Сима*: Ја сам заборавио, него нека ми се прочита мој испит. — *Председник* (к секретару): Прочитајте дакле.

Секретар (чита): „11. Јуна 1868 казали сте комисији да сте с Пајом Радовановићем имали разговор о убиству кнежевом, а доцније сте то порицали, премда је и сам Паја казао да се с вама о томе разговарао више пута, јер сте и ви огорчени као и он, и да вам је казивао како ће се кнез убити у кући г-ђе Томаније, а ви сте на то пристали.“ „Мени Паја није ништа казивао о убиству кнежевом, него само да се нешто кува, т.ј. он ми је говорио том приликом: „Ко поједе прснуће.“ То ми је Паја казао око ускрса, а ја то нисам друкчије разумевао него као неко разметање од њега.“ „Кажите шта разумете под речима: „као оно у Влашкој?“ „Ја сам то разумео да ће се кнез принудити на оставку, као оно кнез Куза у Влашкој.“ „Ви сте често ишли к Паји и он к вама, па то дружење и излажење код касарне показује да сте и ви учесник у овој завери: зато боље ће бити да кажете како сте у тој ствари радили?“ „Што се тиче те

завере, ја о томе ништа не знам; а што се тиче одлажења к Паји, ја сам о томе већ казао; а што се тиче одлажења до касарне, ја могу казати да сам те недеље, т. ј. кад је кнез убијен, најмање тамо одлазио.“ „Из промене у лицу види се да сте очекивали извршење убиства и да сте знали да се ради о преврату?“ „Ја мислим да сам на то питање довољно одговорио, јер, да сам ишчекивао смрт кнежеву, ја бих био оног дана код касарне, а не бих правио рандеву, и не бих се удаљавао од вароши.“ „Јесте ли где седели то вече?“ „Јесам код моје куће, и данпре били су код мене Станојевић, Паја и Митрићевић.“ „Кад вам је Паја казао да се нешто кува и „ко поједе прснуће“, јесте ли га питали ко ће то све извршити?“ „Нисам.“

Секретар (чита даље настављен испит од 13. Јуна): „Маја месеца намеравали сте ићи у Босну, — шта сте тамо хтели?“ „Ја сам био код ***** да ми помогне како бих што пре чету скупио да у Босни дигнем устанак, а он ми каза да је Босна као девојка на удају, па ко је пре дочепа, онога је, а њему је за тим стало, да је не узме туђин, већ да је узму Словени. Ја сам му казао да нама не треба ништа друго, већ само новаца, и за то морамо чекати још петнаест дана не би ли нас влада потпомогла, а он ми рече да влада не ће ништа предузимати, јер њој још треба да се изнутрашње развија.“ „А је сте ли сами ишли у Босну?“ „Ја сам лане био у Босни, и тамо сам се јављао турској војсци, а то с тога, што као странац могао бих ласно у очи пасти, а рад сам да уклоним сваку сумњу.“ „Јесте ли се с пашом што о политици разговарали?“ „Нисам, него сам му казао да идем у Сарајево неким мојим послом, а с њим сам се разговорао преко тумача, јер не зна ни српски ни немачки.“ „Јесте ли шта предузимали за побуну?“ „Ја сам само с **** на томе радио, али, као што сам видео, он је гледао само да од мене новаца измами, а друго ништа.“ „Кад је тако, зашто сте онда хтели и по други пут да идете у Босну?“ „Зато што сам се обратио *****, који предео добро познаје, што је човек од уплива, и молио сам га да ми у томе на руци буде да што пре до цељи дођем.“ „Јесте ли од оних 15—20 револвера, које сте у Бечу купили, задржали који за себе?“ „Ја нисам од тих револвера ни један за себе задржао, нити сам их амо донео, нити сам сандук

отворао, него сам их онако паковане предао ****. Ја сам имао код куће три револвера, али ми је један зимус, кад сам био „код круне“ на балу, украден из џепа.“ „Имате ли какав ножић?“ „Имам један черкески, који ми је отац донео из Русије.“ „Власти је познато да ви и у сну пуцате из револвера?“ „Јест, ја сам лане око Константина и Јелене дигао се ноћу и пуцао из револвера на дувар, јер сам мислио да ме неко за врат дави.“ „Носите ли револвере код себе?“ „Не носим, осим кад идем на бал, па се сам морам кући да враћам.“

Председник: Јеси ли овако казао? — *Сима*: Јесам.

Преседдник: Па шта још имаш да кажеш? — *Сима*: Имам то да кажем, што тужитељ није казао за коју сам цељ набављао револвере и какву свезу могу имати револвери кад у Србију нису ни дошли. Осим тога има још дветри точке у тужби, на које би имао одговорити, али сам заборавио, зато молим да ми се прочита.

Држ. тужилац: Није нужно. Овде постоји савршено признање за преврат, а то је доказ за мене. А околности су ове, које вас терете: 1.) Што вас Паја као коловођа терети, да сте на његову понуду пристали да помажете преврат. 2.) Што и сами признајете да сте чешће имали састанка с Пајом и Ђоком Радовановићима, а то су главна лица. И 3.) Што сте не давно пре овог дела набављали оружје. — *Сима*: Ја истина имам код моје куће три револвера, али су ми ти револвери од оца мога остали. Ја их нисам набављао, и зато држим да је са свим неумесно што г. тужилац каже да сам ја набављао оружје. А што се тога тиче: „зашто сам се с Пајом дружио“, то је с стога, што се с Пајом добро живим. Ја сам изреком казао да ја нисам ни један од тих револвера купио, него су ми од оца остали, а то није све једно. — *Држ. тужилац*: Е, то је моје, а суд ће знати оценити ове околности као што треба. — *Сима*: Ја сам баш лаик што се тиче судске строгости, али је то баш навалице примећено, јер ја сам са свим изреком казао, да ни један од оних 15 револвера, које сам преко купио, нисам у Србију пренео. Осим тога, додајте још и то, да ја никако нисам Пајину понуду примио, као што он каже, а то тим више, што већ два месеца о томе ништа нисам ни с ким говорио, а тако исто и моје упре-

пашћење — кад се дело догодило — сведочи да сам невин. (Публика се смеје.) Од то доба ја се никад више нисам о тој ствари разговарао. (Мир и тишина у публици.) Ја као рођак династије, која није данас у Србији, — а не верујем да и дете од седам година не би предвидело ове невоље, — отишао бих у Аустрију, где бих много сигурнији био (Публика: „Био би врага!“), а не бих овде остао кад бих знао да сам што крив. (Публика: „Хм! хм!“)

Председник (к секретару): Изволите прочитати шта кочијаш Ђока Мерчинковић казује противу Симе Ненадовића. — *Секретар* (чита): „За ово месец дана кад сам год возио газда-Пају у Топчидер, увек сам нашао тамо и Симу Ненадовића или је доцније долазио, а на три четири дана пред убство био је Сима код Светозара Ненадовића, где су дуго у ноћ седели. То је све што знам да кажем о Сими Ненадовићу.“

Председник (к секретару): Сад прочитајте оно што сведочи Катарина Хемсијева. — *Секретар* (чита): „Ја сам служила код Симе Ненадовића годину и девет месеца, но пре него што сам изашла од њега, долазио је к њему Драгиша Станојевић, један пут сам видела у Симиној соби на столу једну кутију пуну хартија, као шака широких, и на њима беше плајвазом писано, а ту је био и Сима, држећи плајваз у руци, после ми заповеди да гледам моје домаће послове, а то је јамачно за то, да не видим шта пише, и тако ја нисам видела шта је писао. Они су се и у последње време састајали код њега, на шта се могу и заклети ако треба. Све што сам знала о томе састанку, ја сам већ један пут казала, па ако има још што би требало казати, ја ћу казати. Осим тога имам још и то да кажем, да су и Паја и Сима често око 12 сахата ноћу а кад кад и у јутру кући долазили и договарали се, али Драгиша Станојевић није тако често долазио.“

Председник (к секретару): Прочитајте и оно што је г. капетан Јован Јовановић показао. — *Секретар* (чита): „Ја сам 29. Маја после подне ишао са секретаром министарства спољашњих послова Владимиром Стојановићем и срео сам код академије Симу Ненадовића који је уз нас пристао. Но кад је Сима спазио кола Паје Радовановића, рекао је нама: „Шта је ово? Не ће бити добро. Хајдемо да видимо!“ — А Владидимир је казао: коме је за идење нека иде. После то-

га прође и Видоје а Сима га запита шта је то, а он рече да не зна ништа. За тим је Сима пошао брже испред нас за Видојем, и тако се изгубио. Да је Сима у то време био блед и збуњен, то могу казати, и на све ово, што сам казао, могу се заклети. А друго ништа немам да кажем."

Председник: Је ли то истина, што ова лица сведоче? — *Сима*: Молим нека се прочита и мој одговор на то, те да публика види шта сам ја казао. — *Држ. тужилац*: Ја не знам што би требало ваш одговор читати. Овде има да се види, да ли су те сведоџбе истините или не. — *Сима*: Али мени је стало да публика, у којој има и мојих пријатеља, чује и да се о моме моралу увери. („Да чудна морала!" чује се из публике; један викну: „Да те ти бајонети не чувају, видео би колико имаш пријатеља!", а други прихватају: „Не би ти ни коса на глави остала!") — *Председник*: Сад је само питање, да ли су сведоџбе истините. — *Сима*: То је истина да је Паја увек к мени долазио кад је из „касине" кући ишао, а то с тога, што је поред моје куће пролазио. Моја су врата била свагда отворена, и он ме је увек посећавао и дању и ноћу. А што су се моја врата више пута и ноћу отворала, то је с тога, што мој момак више пута није знао да код мене има гостију па је врата закључавао. Ја сам више пута и сам морао капију отворати мојим гостима, кад су к мени долазили и одлазили, јер нисам хтео момка да будим. (У публици: „Ха, Ха!") — *Председник*: Имаш ли још шта за обрану? — *Сима*: Ја држим да сам све навео што ме правда и немам више ништа.

Председник: Сад је дакле претрес свршен, и ако ко жели да чује пресуду, та ће се прочитати у понедеоник од 8 до 9 сахата у јутру. (Ово је после одложено.)

Седница варошкога београдског суда од 11. Јула из јутра.

Судница је опет у великој шупи управитељства варошког, јер у судској згради нема довољно простора. Сва је зеленом шумом покривена и травом застрта па тако претворена у пријатан хладник.

Публике дупком пуно, која се стицати почела још пре 7 сах. И авлија је пуна да једва проћи можеш.

Заступљени су сви разреди. Ту су и конзули и њихови званичници, многи високодостојници, многи странци, особито многи и из унутрашњости.

Оптужени су: Сима Ненадовић, који је и на пређашњем претресу био, Светозар Ненадовић, Андрија Вилотијевић, бивши кнез Александар Карађорђевић, Паја Трипковић и Филип Станковић.

Последњих тројице нема; а прва тројица бише после 9 сах. доведена и наместе се у огради за кривце, иза које стоје жандари с пушкама. Вилотијевић је болешљив, допратио га лекар, не може да стоји, већ седи на клупи наслонивши се главом на ограду; два жандара поред њега придржавају га и додају му воде; држи у руци етер кисеонички па мирише; без окова је. Светозар Ненадовић стоји у окову, разрогачио очи па погледа час на судије час на публику; држи се набусито, склопио преда се руке. Сима Ненадовић, такође у окову, с почетка немарно спустио руке у џепове а после прекрстио.

По новом закону, који је 25. пр. м. ступио у живот, сви оптужени имају своје браниоце, за које је на десној страни поред судијског стола, на коме су свеће, крст и јеванђеље, подигнута трибина, између које и судског стола седе комисари. Браниоци, по судском решењу одређени, заузму своја места: за Симу Ненадовића Јован Милинковић, за Светозара Ненадовића Стојан Живковић, за Андрију Вилотијевића Живко Недић, за бившег кнеза Алекс. Карађорђевића Петар Марковић, за Филипа Станковића Драгутин Петровић, и за Пају Трипковића Сава Гајиновић, сви овдашњи јавни правозаступници.

У ½ 10 сах. дођу судије.

Председава члан београдскога варошког суда Никола Стојановић; приседавају: чланови варошкога београдског суда Ђорђе П. Булић и Иван Томић; секретар: Јован Максимовић; додати у помоћ деловођи: секретар министарства правде Милан Дамјановић и секретар апелације Јован Авакумовић; државни тужилац: члан варошкога београдског суда Никола Г. Недељковић.

Највећа тишина.

Председник: На претресу, који је 14. пр. мес. држан, извиђала се кривица Лазара Марића, Љубомира Радовановића, Симе Ненадовића, Ђоке Ра-

довановића, Косте Радовановића, Станоја Рогића, Паје Радовановића, Богосава Петровића, Атанасија Атанацковића, Видоја Ивковића, Благоја Петковића, и Љубомира Тадића, као злочинаца, који су учинили предузеће да кнез српски Михаило М. Обреновић трећи буде убијен, које је и учињено и извршено, те да се тиме законити ред престолног наследства насилно промени; а тако исто и кривица Тасе Јеремића, који је знао за убиство, па није власти јавио. Но услед појављених околности код полицајне власти, која је ствар испитивала, и пошто је суђење над реченим злочинцима на прошлом претресу већ свршено: то је суђење одгођено само за неке од њих, и то оне, који су учествовали у убиству. С тога комисија приступи даље к своме раду, и по томе на данашњем претресу има се извиђати кривица и ових злочинаца, па према тужби пресудити уједно како за оне прве, тако и за ове друге. Но пре него што би се приступило к раду, оптужени се опомињу да само оним редом говоре, којим буду позивани, и само на оно одговарају, што би питани били, а никако да не утичу у говор другоме ком злочинцу или сведоку или правозаступнику. Државни тужиоче, г. Никола Недељковићу, прочитајте тужбу комисијну поднела суду):

Држ. тужилац (чита тужбу, коју је комисија, што ствар извиђаше,)

У делу злочинства, учињеног издајничким предузећем: да владалац српски кнез Михаило М. Обреновић III. буде убијен, — које је и извршено; и да се за тим насилно начини преврат у земљи и на престо доведе династија Карађорђевића — насилно дакле да се промени ред наследства, — ислеђивањем полицајне власти битне су околности појављене у времену, кад се по првој тужби комисије од 13. пр. мес. држао 14. ист. м. у суду претрес над кривцима, који тада бише оптужени, — па услед тих појављених околности, са којих је и одгођено суђење, комисија је што испитује продужила своје ислеђење како о приновљеним кривцима, тако и о некима од пређашњих.

Тим накнадним ислеђењем расветљена је сама ствар далеко јаче, колико изналаском још више њих саучесника, од којих неки онда тек су под сумњом били, а многи и непознати, толико и прибављеним но-

вим и јачим подацима о кривици и самих првашњих криваца неких.

Оно, што је у првој тужби комисије казано о Александру Карађорђевићу, бившем кнезу српском, о његовом деловођи Паји Трипковићу и о Филипу Станковићу из Смедерева, — казано је само према околностима, које се за оно одвећ кратко време бејаху појавиле противу њих. Али, сад је, што се њих тиче а нарочито Карађорђевића, ствар са свим на чисто. Сад је изван сваке сумње: да је ова издајничка завера — у којој онако мучки српском се кнезу Михаилу пресече његов по народ српски најдрагоценији живот — рађена и у договору и помоћу реченог Карађорђевића и те двојице његових присталица; изван сваке је сумње, да је Карађорђевић на ово злочино дело издао и многе новце у цељи да му син Петар дође на српски престо, — само што је овде издао преко свога настојника Андрије Вилотијевића излази преко 7000 дук. А открива се још и то, да је он и изранијe — од пре три године — радио непрестано на томе, и око тога истрошио силне новце преко жене своје Персиде.

Сама ова факта говоре и доказују дакле сада: од куд наступи она по нашу земљу ужасна катастрофа 29. Маја ове године, која нас још једнако покреће на гнушање; — доказују од куд дођоше они зликовци, који онако мучки убише и исекоше општељубљеног и најузвишенијег српског владаоца, — сама дакле та факта доказују, да је свему томе узрок подла и отровна себичност некадашњег владаоца српског, реченог Карађорђевића, који жеднећи за господарењем заборавио се да је ову земљу — а да и не спомињемо у каквом јадном стању — издајнички једном већ напустио, — покуша тим мучким начином да преко невине и за српство неоцењиве крви кнеза Михаила дође силом на престо српски.

Поред те тројице — Карађорђевића, Трипковића и Станковића — и оних, који су оптужени првим актом комисије, изнађено је дојакошњим ислеђивањем још више њих присталица, који су према својим личним способностима потпомагали ово издајничко предузеће. Међу тима налазе се и Андрија Вилотијевић, родом из Обреновца, настојник добара реченог Карађорђевића у Београду, и Светозар Ненадовић,

родом из села Бранковине у округу ваљевском, државни чиновник у звању управитеља апсанско-топчидерског завода.

О кривици ове двојице и реченог Карађорђевића, Трипковића и Станковића свршено је потребно извиђење; а о кривици осталих, то се још није могло урадити, и неизвесно је кад ће бити. — Па пошто кривице ових, о којима је до сада свршено извиђење, не зависе ни мало од кривица ни казивања оних, о којима то још није урађено; нити опет даљим задржавањем суђења спрам испитаних има изгледа да би се могао пронаћи још који главни злочинац: то се од стране комисије, у свези с њеним првим актом од 13. пр. м., као накнадно томе акту, предају суду на суђење још и речени Андрија и Светозар, поред оних првашњих криваца, који су му већ предати били истим актом.

Карађорђевић, Трипковић и Станковић, који су још у првом акту комисије означени као саучесници овог злочинства, нису могли бити испитани од наших власти нити пред ни суду, премда је то покушавано од стране наше владе, али се није могло успети: јер се сва тројица налазе у страној држави. — Али како су они српски грађани, а њихово злочино дело, изазвавши и ванредно стање у земљи, обратило је на се и по своме карактеру позор целе земље, а при том према њиховој личности бојати се је и рђавих последица, ако би прошло без казне: тако поред оних, који се предају суду, имају и ова тројица за своје кривице уједно да буду суђени и осуђени овим судом у смислу §-фа 7. уводних правила кривичног законика а с погледом на §-фа 35. точку 1. и §. 318. кривичног судског поступка, — кад се још ни од куд не доказује да су тамо, где се находе, и осуђени и већ и кажњени за исто дело, као што се то изискује у наведеном §-фу 7. кривичног законика; нарочито кад је §-фом 357. кривичног поступка положено, да би они код наших судова из нова суђени и осуђени били, баш и у самом том случају, кад би тамо у страној земљи били не само осуђени већ и кажњени, ако би та казна била блажа од казне, коју прописује наш кривични законик.

Пошто је ова тужба продужење оне прве, то и кривице приновљених криваца ставиће се оним редом како је чија исцрпена и с означењем продуженог броја првашњих; но пре тога ће се навести овде докази приновљени накнадним извиђањем против Симе Ненадовића, којима се са свим замењују они, што су наведени у првој тужби под број 12.

Сима је сада у свом накнадном испиту признао, да му је окривљени Паја Радовановић још Априла месеца по ускрсу ов. год. саопштио, да са својом браћом, с Филипом Станковићем, с Марићем, Рогићем, Видојем и официром Мрцајиловићем ради на предузећу: да се у кошутњаку убије кнез Михаило и за тим насилно произведе преврат у земљи у корист династије Карађорђевића; признао је, да је уз њих пристао и сам на то предузеће, — а ово све потврдио је и речени Паја; признао је, да је баш пред убиство — приликом држане маневре — опомињао Марића да то изврше што пре, — а то је потврдио и Марић; и признао је, да је и ишчекивао на то извршење и налазио се свагда спреман на означеном месту, са кога се имала да продужи радња за извршење преврата.

Ово његово признање подудара се и с околностима:

а.) што се непрестано и у невреме дружио с окривљеним Пајом, Љубомиром и Марићем, који су баш коловође били у овом делу; и

б.) што се и по сведоџби заклетих сведока, г. Владимира Стојановића, чиновника у министарству спољашњих послова, и г. Јована Х. Динића, официра, а и по свом признању находио и оног дана у време убиства код касарне, дакле на означеном месту за даљу радњу за преврат.

И његово ово признање, подударно с овим околностима, даје потпун правни непосредан доказ против њега, да је он доиста потпомагао ово злочинство. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога судског поступка.)

После Тасе Јеремића, који је у првој тужби означен под бр. 13., долазе сад по реду:

14. *Андрија Вилотијевић.* Овај је на испиту своме признао, да су му најпре Александар Карађорђевић и Паја Трипковић казали пролетос у Пешти, а после и Сима Ненадовић казивао му овде неколико пута, да Паја Радовановић ради с њима

на томе: да се убије кнез Михаило па силом учини преврат у земљи и доведе за кнеза Петар Карађорђевић; признао је даље и то, да је и по усменој наредби Карађарђевића а и по писменим његовим наредбама, добијаним преко Трипковића, издао у три маха до 2000 дук. реченоме Паји на то њихово предузеће; а признао је, да је и после тога примио од Карађорђевића преко Трипковића још 27.800 форината и ове по њиховој наредби променио овде у дукате и чувао их код себе да их преда Радовановићу на исто предузеће, пошто се изврши убиство.

Андријно признање поткрепљује се и казивањем реченог Радовановића, који потврђује да је доиста примио од њега у три маха до 2000 дуката Карађорђевићевих на ово злочинство. А подудара се и с околношћу, што су истрагом полицајне власти од 16. Јуна ов. год. № 832 нађени у његовом обиталишту и новци у 4284 дук. скривени у две саксије испод цвећа и земље, осим оних близу 500 дук. и 300 форината у банкнотама, што је другом истрагом нађено у његовом асталу и за које он говори да су његови. — И с овим околностима његово признање даје потпун правни непосредан доказ против њега, да је он т. ј. не само знао за ово злочинство, него да га је и потпомагао својим посредовањем између Карађорђевића и Трипковића с једне и Радовановића с друге стране. (§. 222. под III. и §. 225. кривичног судског поступка.)

15. *Светозар Ненадовић.* Овај је признао на своме испиту, да су му Марић или Љубомир Радовановић казали пре убиства, да ће они убити кнеза Михаила у Топчидеру; признао је даље, да је, дружећи се с њима често, сазнао и од њих а и сам увидео, да они раде на томе, да насилним начином сурвају с владе династију Обреновића и доведу за кнеза Петра, Карађорђевићева сина; признао је да је по договору с овом двојицом, у цељи да се не би осујетило извршење тог њиног издајничког предузећа, радио у Априлу месецу, дакле кад се већ и започело на томе радити, те су и даље остали они с осталим заточеницима у кући где су били, а по наређењу више власти намеравано је било да се иста кућа узме за војничку болницу а заточеници одселе на другу

страну из Топчидера; признао је, да је и после тога око светих тројица — већ пред само убиство — заточеник поштар Никола написао био г. Орешковићу у Београду једно писмо, у ком је стојало: како он — т. ј. поштар — из честих и тајних састанака Светозарових с Марићем и Љубомиром, а и по томе, што к њима долазе сумњива лица — Видоје, Рогић и други — закључује, да се код њих мора нешто да ради против кнеза, и да је у то уплетен и управитељ Светозар, и како исти поштар то јавља г. Орешковићу, не би ли се открила и ухватила та њина радња; па да је он — Светозар — ухвативши исто писмо преко својих служитеља у прљавим поштаревим преобукама, однео га управо Марићу и Љубомиру те с њима читао, па кад су видели шта је, дозвали су одмах и Пају из Београда и договарали се сви шта да раде с тим писмом, и на послетку он сам смислио је те исто писмо прикрије код себе да се иначе не би њиме открило ни спречило њихово издајничко предузеће, а за сваки случај изнудио је од поштара писмено, у коме је поштар морао казати, да је лагао све оно, што је за њих писао у оном писму на г. Орешковића. — Признао је Светозар даље, да је сутра дан по убиству спалио у своме обиталишту и оно писмо и то писмено поштарево, с другим још својим хартијама, да се код њега не нађу; и на послетку он је признао и то, да је по договору његовом с Љубомиром онда, кад је кнез убијен, задржавао код робијашнице све жандаре а није им дао ни једноме ићи ни у кошутњак на глас убиства кнежева ни у потеру за убицама. (У публици озлојеђен жагор, вика; председник моли за тишину.)

Све ово што је он признао, потврдили су и његови саучесници Марић и Љубомир; потврдио је и саучесник Паја с њима заједно оно, што се говори о поштаревом писму, а то је потврдио и сам поштар.

Још поред тога његово се признање поткрепљује и овим околностима:

а.) што је по сведоџби Грује Гавриловића, механџије, г. Манојла Сретеновића, рачуновође апсанског завода у Топчидеру, Трифуна Симића и Стојића Кара-Петровића, кавалеристе, бивао скоро сваки дан до дана убиства с туженим Љубомиром и Ма-

рићем на само по Топчидеру којегде кад дању а кад и до поноћи, и више пута доводио их и к својој кући;

б.) што се по сведоџби Спасоја Срејића и Милана Манојловића, жандара, састајао с Љубомиром код беле чесме на само и у сами дан убиства и пре и после подне неколико пута;

в.) што је по сведоџби Ристе Алексића, поднаредника жандарског, а и по своме признању, стојао у време убиства на ћуприји код апсане наоружар двоцевком и револвером;

г.) што је по сведоџби истог сведока, у то време, кад га је овај, видећи да жандари с робијашима дотрчаше с рада кући робијашкој, питао шта је то, — казао на то овоме, да не зна шта је, мало после опет казао му да је кнез рањен у кошутњаку, а овамо забрањивао и овоме и осталим жандарима да иду кнезу у помоћ, и ако га је и сам овај жандар молио за то неколико пута. (У публици: „Скот, скот!" *Председник* (к публици): Молим да само слушате, а нико нек не говори ништа.);

д.) што је по сведоџби истог сведока с почетка, док је и сам говорио да је кнез само рањен, непрестано био збуњен и немиран и грувао се рукама у прси, а доцније, кад се већ као извесно чуло да је кнез са свим убијен, напротив умирио се и успокојио па тада дошао и сам к жандарима и заказао им да се не мичу никуд од свог места, — дакле и само тадашње његово душевно расположење издавало га је као саучесника убица кнежевих. (Оптужени маше главом.);

е.) што и после убиства, као што сам признаје, кад је већ све потрчало кошутњаку да виде шта је с кнезом и да се траже убице, он још као његов чиновник, кога и дужност и заклетва на то позиваше, није се тамо ни макао, па ни доцније, пошто је мртво тело донесено било отуда у дворац топчидерски, не хте ни овамо доћи, да бар увери се о смрти свог владаоца и бар у том стању покаже му своје услужности, што дакле у часу, кад цела земља би потресена и сваки Србин поражен мучким убиством свога владаоца, — у часу дакле кад грађани српски и из даљих крајева отрчаше тамо да виде шта је, — он не дељаше тог осећања, већ одвратан и скривен би од свег тога, а такво распо-

ложење и понашање стоји само у природи убица или њихових саучесника;

ж.) што је баш у времену, кад су се истраживале убице кнежеве, сагорео своје хартије — дакле крио траг томе; и

з.) што је и ово своје признање уздржавао дуго, кријући га све једнако, док са свим није убеђен био с друге стране.

Све ове околности самога дела не само да се подударају с признањем Светозаревим, него га још непосредно и допуњују у ономе, што је он — удешавајући га за блажу кривицу — хтео прикрити од правог стања ствари. А такво признање с тим околностима даје против њега потпун непосредан правни доказ, да је он знајући и потпомагао извршење убиства у цељи насилна преврата. (§. 222. под III. и 225. кривичног судског поступка.)

16. *Александар Карађорђевић,* бивши кнез српски. Против њега стоје казивања његових саучесника, Паја Радовановића и Антонија Вилотијевића, који признају своју кривицу, а и саучесника Косте Антоновића, настојника његових добара у Тополи, који такође признаје своју кривицу, но кога кривица за сада не даје се суду што стоји у свези с кривицом других још не испитаних саучесника. Тако, Паја казује, да га је исти Карађорђевић још лане о малој госпођи позвао к себи, и ту су уговорили, да он — Паја — предузме радити на томе, да се кнез Михаило час пре уклони с владе ма којим начином, било изнудом оставке, или побуном народном или убиством, па силом начини преврат у земљи, те да се доведе за кнеза његов син Петар. Паја казује даље и то, да му је Карађорђевић том приликом дао на трошак тога ради 200 дук.; а после кад је већ почео радити на том издајничком предузећу дао му ради тога и преко свог настојника Вилотијевића још до 2000 дук., и он је — вели — ове новце раздао на исту цељ извесним лицима, давши једном 800 а двојици по 500 дук. Андрија казује, да му је исти Карађорђевић пролетос у Пешти саопштио, да он — Карађорђевић — ради с Пајом Радовановићем овде на томе: да се убије кнез Михаило па силом начини преврат и његов син Петар доведе на владу.

Андрија казује даље, да му је Карађорђевић заповедио био још раније преко свог деловође Трипковића те је тада издао био Паји Радовановићу у три маха до 2000 дук. Карађорђевићевих, не знајући на што, док му то није горњом приликом саопштио сам Карађорђевић, да су ти новци дати Паји на ово злочинство; и Андрија каже и то, да му је том приликом и сам Карађорђевић наложио, да по његовим наредбама преко Трипковића издаје Паји новце и даље на то њихово предузеће, и да је после те Карађорђевићеве наредбе и добио на то преко Трипковића оних 27.800 фор., што је овде разменио у дукате, који су истрагом нађени код њега скривени у саксијама.

А Коста Антоновић опет казује, да му је исти Карађорђевић сада 12. Маја саопштио у Пешти, да ради с Пајом Радовановићем по Пајином плану да се убије кнез Михаило па учини преврат у Србији и доведе на владу његов син Петар, и да је на то дао Паји и новаца, казавши и овоме да се у том случају нађе.

Казивања ових саучесника слажу се и поткрепљују и околностима:

а.) што је истрагом полицајне власти од 16. Јуна ов. год. № 832 доиста и нађено у кући Карађорђевића у Београду код његова настојника Андрије скривених новаца у великој количини, до близу 5000 дуката;

б.) што и сам његов шурак Сима Ненадовић казује, да је исти Карађорђевић доиста радио на овом издајничком предузећу, доводећи ово од казивања реченог Паје, а и отуда, што и сам има уверење да је Карађорђевић увек био расположен и готов на то; и што Сима казује још и то, да је Карађорђевићева жена Персида радила на овоме још од пре три године једнако и истрошила на то и многе новце;

в.) што је доиста по плану и радњи реченог Паје и извршено убиство кнежево; и

г.) што је и у време самог ислеђења ухваћено код реченог Паје писмо, које је овај написао 1. ов. мес. деловођи Карађорђевићевом Трипковићу; а у том писму поред осталог стоји ово: „ја сам сваку свезу убиства Михаиловог с нашим кнезом одрицао, и добро би ми било за руком испало, да проклети Андро Вило-

тијевић не каза, да ми је 1800 дук. у три маха по налогу кнежеву дао и да је од тебе примио 27.800 фор. да их у дукате промени и мени даде, кад кнез Михаило буде убијен, и још друго којешта“; у том писму стоји и то, како Паја преко истог Трипковића нуди Карађорђевића да фамилији његовој пошље 30 хиљада фор. сребра, па да порече доказе, који Карађорђевића терете, те да се Карађорђевић избави од своје кривице и да добије своје новце што су нађени код Андрије.

А овакова казивања тројице саучесника, подударна и поткрепљена наведеним околностима, састављају против туженог Карађорђевића потпун правни посредан доказ, да је он и умно и материјално радио на овом издајничком предузећу. (§. 222. под IV. и §. 231. кривичног судског поступка.)

17. *Паја Трипковић* деловођа Карађорђевићев. И противу овога стоје казивања двојице саучесника, који своју кривицу признају, реченог Паје и Андрије.

Јер Паја Радовановић казује, да му је Трипковић још прошлог лета писао из Пеште, да сазна и развиди по Србији какво је расположење народа према кнезу Михаилу и његовој влади, па да о томе извести Трипковића, које је он и учинио, одговоривши Трипковићу, да је у опште рђаво расположење. Паја казује даље и то, да је он, пошто је по договору с Карађорђевићем већ започео радити на овом предузећу за убиство кнеза Михаила и за насилан преврат у корист династије Карађорђевића, саопштио ово и Трипковићу и овај га звао на тајни састанак у Сегедин нарочито да се о томе договоре; — па услед тог њиног договора Трипковић је узео од њега и спремљени устав да га преда на потпис Петру Карађорђевићу, те да то буде готово кад се убиство изврши и превратом позове Петар на владу.

Андрија опет казује, да му је Трипковић пролетос, кад и Карађорђевић, казивао у Пешти, да и он уз Карађорђевића ради с Пајом на истом предузећу да се убије кнез Михаило и превратом доведе на владу Петар Карађорђевић, казавши му том приликом да на исто предузеће даје Паји од Карађорђевићевих новаца колико Паја устражи. Андрија је још и то казао, да је по наредбама и

Трипковићевим и Карађорђевићевим издао Паји новце на то предузеће њино; и да му је Трипковић и после тога послао и оних 27.800 форината, што је овде разменио у дукате, који су нађени сакривени код њега, с наредбом, да и ове новце преда Паји на то исто предузеће кад се изврши убиство.

Казивања ове двојице саучесника подадарају се и поткрепљују и околностима самога дела:

а.) што је истрагом полицајне власти од 30. Маја ов. год. нађено у обиталишту реченог Радовановића и шифровано писмо Трипковићево од 24. Јануара исте године, којим је он доиста позивао Радовановића у Сегедин на тајни састанак. а Паја је коловођа у овом злочинству;

б.) што су истрагом полицајне власти од 16. Јуна ов. год. № 832. нађени код Вилотијевића и скривени новци, за које је овај показао да их је примио од Трипковића; и

в.) што је и сада у време ислеђивања упутио Радовановић на Трипковића оно ухваћено писмо, које је напред споменуто код Карађорђевићеве кривице, и у коме се отворено говори о овом злочинству и о свему што је рађено и од Карађорђевићеве и од Трипковићеве стране.

Оваква казивања речене двојице саучесника с наведеним околностима састављају потпун правни посредан доказ против Трипковића, да је и он потпомагао ово злочинство посредовањем између Карађорђевића и Радовановића. (§. 222. под IV. и §. 231. кривичног судског поступка.) И

18. *Филип Станковић* из Смедерева. Против овога стоје казивања његових саучесника, који признају своју кривицу, по имену: Паје Радовановића, Атанасија Атанацковића, Станоја Рогића, и Богосава Петровића.

Од ових:

Радовановић, Атанацковић, Рогић и Богосав казују, да се Филип с њима договарао и договорио, да предузму радити на томе, да се убије кнез Михаило и силом учини преврат па доведе на владу династија Карађорђевића.

Радовановић казује још и даље, да је Филип по том договору и радио с њим заједно на истом предузећу, скупљајући и врбујући људе на то, и имао

је с њима по убиству да произведе узбуну у овдашњој вароши ради извршења и преврата, и да му је сам Филип говорио, да је он радио те је од стране Карађорђевића послато Андрији још новаца на цељ те њине радње.

Рогић казује даље и то, да га је Филип и после, кад се већ започела радња, храбрио на то.

А Богосав казује још и то, да му је Филип пред ускрс, кад су били у Смедереву, нарeђивао, да се нађе што пре у Београду ради извршења овог предузећа, па да се у томе споразумева с Благојем, зетом Филиповим, с Атанацковићем и Рогићем, а Рогићу ће — вели — нарeђивати Радовановић.

Ова казивања речених саучесника Филипових подударају се и поткрепљују и овим околностима:

а.) што саучесник Стеван Вучић Перишић, који признаје своју кривицу, но који се сада не предаје суду због других саучесника, који кривице још нису ислеђене, казује, да му је сам Филип казивао пролетос у очи цвети, да се ради на убиству кнеза Михаила и да ће то да изврши Паја Радовановић;

б.) што и сам његов зет, оптужени Благоје, признајући своју кривицу, казује, да се исти Филип пре убиства састајао чешће с оптуженим Радовановићем Пајом, с Рогићем и Богосавом, — за које је већ судски доказано да су радили на овом злочинству; и да је Филип о прошлом ускрсу добио у Пешти писмо одавде од реченог Паје па том приликом казивао му, да га овим писмом зове Паја на њихову радњу на преврату, јер он — Филип — имађаше — рече — да са својим људма заузме кнежев конак; и

в.) што су доиста и нађени код Вилотијевића новци Карађорђевићеви, за које је Радовановићу казивао.

А наведена казивања саучесника Радовановића, Рогића, Атанацковића и Богосава, с наведеним околностима састављају потпун правни посредан доказ против Филипа, да је т. ј. и он радио на овом злочинству и договором и врбовањем људи. (§. 222 под IV. и §. 231. кривичног судског поступка.)

Поред доказа, који су против свију тужних наведени на своме месту, стоји противу сваког од њих и та околност, што су већ судски доказана злочинства: и мучког убиства и предузећа за насилни преврат.

У делу ова два злочинства, која су већ окачествована у првој тужби као случаји а.) и б.) §-фа 87. кривичног законика, криви су за оба сви последњи петорица: Андрија Вилотијевић, Светозар Ненадовић, Александар Карађорђевић, Паја Трипковић и Филип Станковић. А и Сима Ненадовић крив је тако исто за то обоје према садашњим доказима.

По њиховој радњи у овом злочинству увршћују се Александар Карађорђевић и Филип Станковић међу главне кривце и коловође, нарочито Карађорђевић, код кога је паклена мисао за издајство своје земље и преврат зачета још одавно и који је управо узрок свеколиком том злу; Трипковић и Андрија сматрали су се као присталице и помагачи Карађорђевићеви; а Сима и Светозар као присталице и помагачи Паје и Љубомира Радовановића и Марића, који су у првој тужби означени такође за главне кривце и коловође у свему. — Но радња свију помагача, у погледу њене моралне оцене, једне је категорије као и самих главних криваца, јер је у оваком делу битни услов нарочито скуп више лица; особито Светозарево помагање и по раду и по положају његовом очевидно је таква значаја, да се без његове помоћи никако не би могло извршити у Топчидеру ово убиство, бар од стране оних, који су поверени његовом чувању. — По томе дакле и кривица помагача, у смислу првог одељка у §. 47-мом кривич ог законика долази по исту казну, под коју и кривице самих главних криваца.

Сва односна акта од I. до XVIII., закључно, предају се суду.

Андрија и Светозар доброг су владања по уверењу полицајне власти.

Новци нађени код Андрије у 4284 # ц., који су употребљени на ово злочинство, предају се суду, да се према смислу §-фа 35. предаду државној каси.

Што се тиче грађанске стране у овој парници, о томе ће се говорити на претресу у име оштећене владе и тражити накнада.

У Београду 9. Јула 1868.

Председник комисије: Коста М. Драгутиновић; чланови: Д. П. Стефановић, и Ђ. Пантелић; деловођа: Н. Г. Недељковић.

Држ. тужилац (наставља): Сада долази да уз ову тужбу комисије, којој сам и сам члан и тужбу њену предлажем као своју, разложим околности, које отештавају и које олакшавају кривицу ових последњих злочинаца, а о кривици Симе Ненадовића већ је исказано на првоме претресу судском. Као околности, које отештавају кривицу Светозара Ненадовића, Александра Карађорђевића и Паје Трипковића, узимам: 1) што су ова тројица зрелије размишљали и већма се спремали за злочинство; 2) што је већа штета злочинством учињена; 3) што је већа опасност скопчана с тим злочинством. (Точка 1., 2. и 3. §-фа 65. кривичног законика.)

За Светозара Ненадовића узимам још и ту околност, што је он овим злочинством погазио више дужности, повредио своју чиновничку заклетву, свечано положену на верност своме владаоцу, и учинио противу земље издајство. (Точка 4. истог §-фа.)

За Филипа Станковића узимам још и ту околност која отештава, што је он већ једном осуђен био за друго злочинство, као што показује добављено од власти уверење. (Точка 5. истог §-фа.)

За њега и за Карађорђевића узимам још и ту околност која отештава, што су они навели и друге на ово злочинство. (Точка 6. истог §-фа.)

А за Андрију Вилотијевића и Пају Трипковића узимам околности које отештавају под 2. и 3. точком §-фа 65. у реченом законику.

Између околности, које би кривицу олакшавале, немају Карађорђевић, Трипковић и Станковић ни једне; за Андрију Вилотијевића и Светозара Ненадовића узимам једину ту, што су пре овог злочинства по уверавању полицајне власти били доброг владања. (Точка 4. §-фа 59. кривичног законика.) Јер њихово признање не може им се узети у олакшицу, кад га нису изрекли одмах на прво питање власти која је ислеђивала, већ тек доцније, пошто су другим околностима убеђени били. Но ни та једина околност не може им ни мало ублажити кривице код оноликих других околности које отештавају. (§. 66. кривичног законика.)

Према свему овоме захтевам као државни тужилац накнадно к оном првом захтевању моме на пре-

тресу од 14. пр. м. нека суд изволи пресудити: да су и ових последњих петоро злочинаца, на име Андрија Вилотијевић, Светозар Ненадовић, Александар Карађорђевић, Паја Трипковић, и Филип Станковић, а и од пређашњих Сима Ненадовић, учинили злочинство мучког убиства на лицу владаочеву и злочинство издајничког предузећа да се законити ред престолног наследства промени, — па у смислу §-фа 87., а с погледом на први одељак §-фа 47. кривичног закона, Сима Ненадовић, Андрија Вилотијевић, и Светозар Ненадовић казне смрћу, а Александар Карађорђевић и Паја Трипковић, према наређењу §-фа 243. а с погледом на §. 24. кривичног законика, с двадесет година заточења, Филип пак Станковић према §-фу 243. с двадесет година робије.

За тим захтевам нека суд по смислу §-фа 35. кривичног законика пресуди уједно и то: да се на корист земаљску обрати како оно оружје, које је истрагом полицајне власти нађено у злочинаца Марића, Рогића, Косте и Паје Радовановића, као ствари, којима су се послужили за извршење убиства, — тако и оних 4284 дуката цесарских, што су истрагом полицајне власти нађени у кући Карађорђевића код окривљенога Вилотијевића скривени, као ствари намењене за то злочинство.

Уз кривице свију именованих тужених има се сада уједно судити и питање о накнади штете и трошкова, који су учињени узроком овог злочинства. Но о том питању говорићу доцније на овом претресу, пошто суд исцрпе питање о кривици тужених.

Председник: Који је сад ту Сима Ненадовић? — Који је Андрија Вилотијевић? — Који је Светозар Ненадовић? (Сима и Светозар примакну се ближе; Андрија као немоћан остане на своме месту.) Остали кривци нека се удале, а нека се приближи само Сима Ненадовић, на кога је прво ред. (Светозар Ненадовић буде удаљен, а Андрија Вилотијевић остане, јер од немоћи не може да се дигне.)

Председник: Симо, као што сам отоич казао, твоја је кривица истина извиђана још на прошлом претресу, но према ислеђењу полиције појавили су се за тебе неки јачи подаци, зато дакле одговори

по овој новој тужби све, што имаш. Покажи целу своју ствар и радњу, како си и у колико си радио, т. ј. је ли истина да ти је Паја Радовановић саопштио да ће кнез бити убијен, јеси ли ти после на то пристао, јеси ли пре убиства одлазио у Топчидер к Марићу и говорио му да убиство што пре изврши? Јеси ли се онај дан, кад је кнез убијен, налазио код касарне, где је Паја Радовановић требао да дође и да даде знак те да се даље предузима што треба? Је ли што у овом преврату радила твоја сестра, жена бившега кнеза српског Александра Карађорђевића? И најпосле је ли сам Александар Карађорђевић, твој зет, у овој ствари шта радио, у колико знаш да је радио? Испричај дакле целу твоју радњу.

Сима: Ја само толико знам, да ми је око ускрса Паја Радовановић, кад је био код мене у соби, казао, — а то је било у вече, — да ради на преврату, и рекао ми је том приликом: „Симо, чувај се, кува се нешто, ко поједе прснуће.“ А ја га запитам: шта је то што се кува? Да не ће то бити нешто као оно у Влашкој? И он ми рече: „Биће још мало горе, мало папреније, и то у Србији.“ После неколико дана дође Паја опет к мени и каже да се ради о томе да се кнез убије. Кад сам га ја на то запитао: ко то ради?, он ми одговори да има много људи, и да ће он, као што сам већ казао, чим кнез буде .убијен, доћи из Топчидера у Београд па похватати министре, т. ј. Николу Христића да искасапи, а од Миливоја Блазнавца да изнуди акт..... ја не могу сад све редом да се опоменем, јер сам поборавио, а то све има у протоколу, јер сам већ казао.

Председник: Знао си дакле за убиство? — *Сима:* Ја сам истина знао за убиство, и то је главно; само имам то да кажем, да ми Паја у том послу није дао никакве улоге, а то с тога, да то предузеће не би имало династична значаја. Ја држим дакле, да суд не ће уважити оно, што државни тужилац каже да сам ја онај дан, кад се убиство догодило, био код касарне, почем нисам имао никакве улоге. Најпосле ето нека други кажу шта сам радио. Ја сам на испиту истина признао да сам говорио с Марићем, али се не могу баш добро да опоменем шта

сам говорио. Што Марић каже да сам га за време логора опомињао да ствар изврши, и то је неосновано. Јер прво: зна се да од њега није зависило хоће ли се или не ће ли се извршити, па га нисам могао ни опомињати на то; а друго: што је за време логора на предлог Мрцајиловића ствар одложена, а то с тога, што се свет био скупио на топчидерском брду. Најпосле то, што Марић каже, нема логике, јер он каже, да сам ја често ишао тамо у Топчидер те имао с њим разговора о тој ствари, а то би тек онда имало смисла, кад бих ја био онако и чинио, као што он каже....

Председник: Кажи нам шта знаш за твоју сестру Перситу. — *Сима*: Ја ето сад кажем као што сам већ и казао, да она у овој ствари није ни у колико помешана, него би она напротив нас као браћу још од тога посла одвраћала и заштићавала, само да је шта знала. Ја сам само то казао, да је она знала за заверу Мајсторовићеву, а не за убиство књажево. Ја се нисам састајао с мојом сестром још од половине месеца Новембра прошасте године, па јој нисам ни могао о томе говорити. Што се тиче Карађорђевића, зањ не могу ништа позитивно казати. Што државни тужилац каже да сам ја о њему говорио, то није истина, јер ја нити сам чуо од Паје да је Карађорђевић у томе помешан, нити од самог Карађорђевића. Ја сам само то казао, да сумњам да је Карађорђевић помешан. Ја сам дакле само мислио, да је Карађорђевић давао новаца те да се дело изврши, али позитивно нисам ништа знао.

Председник: Да видимо дакле да ли се твоје казивање слаже с испитом код комисије. — Нека се прочита његов испит од 19. Јуна.

Придодати деловођи у помоћ за читање акта, секретар министарства правде *М. Дамјановић* (чита): Комисија, одређена да извиди ову кривицу, узела је Симу Ненадовића накнадно на испит.

Питање: Као што ти је већ познато из досадашњег твог испита, противу тебе је извиђеним околностима довољно осведочено, да си и ти учесник у овој радњи да се кнез убије и преврат начини на корист династије Карађорђевића, којој си присни сродник. Свако ти је дакле одрицање узалуд. Зато

те комисија позива да јој искажеш у истини право стање целе ове радње твоје и твојих саучесника, и да ништа не затајиш од онога, што ти је познато?

Одговор: Не ћу сад одрећи ништа, што је у ствари; казаћу све, што знам и што је с мојим знањем у овој ствари рађено, јер видим и сам да је против мене доказано све, у колико се моје радње тиче.

У Априлу месецу, пре ли мало или после ускрса, саопштио ми је Паја Радовановић да он с извесним људма ради да се у кошутњаку убије кнез Михаило Обреновић па начини преврат у земљи и тим превратом доведе династија Карађорђевића на престо, и то с тим условом, ако се Петар Карађорђевић потпише на устав, који је спремљен био. Он ми је у даљем разговору саопштио да ће то убиство извршити Марић и његова — Пајина — браћа. Запиткивао сам га више пута да ми каже која лица руководе ту ствар, али је у томе био тврд па ми никад није хтео открити баш ни целу ствар већ тек по нешто. Казао ми је толико само, да је за радњу ову у договору с Милованом Јанковићем и с Владимиром Јовановићем и с Филипом Станковићем, али да је руководи он сам. Ја сам на ту радњу пристао и изискивао да се што пре сврши, готов будући потпомоћи је, но по савету Пајину, да се не би осетило да је ова наша радња династична, нисам ни с којим другим смео о томе говорити, до само с њим и његовим братом Љубомиром, а нешто и с Марићем, али не баш тако отворено, као с њима двојицом.

О прошлој маневри, која је држана пред убиство кнежево на неколико дана, бејаху се нешто побркали и покошкали Паја и његова браћа око тога како да се изврши убиство кнежево. Одлазећи тада чешће к њима у Топчидер ради ове наше радње, хтео сам да видим и то, да се тим, што су се покошкали, не расквари радња, која се и иначе развукла била, те сам већ закључавао да причекам још највише до конца Маја месеца, па ако дотле не буде ништа, да онда идем преко. Па кад сам тако од њих дознао да радња није расқварена, онда сам им рекао, да је не треба више развлачити, већ нека се извршује што пре, јер не могу више чекати, ако се још брзо не сврши, и том приликом мислим да сам

на реч Марићеву, да л' ћемо ми амо у Београду шта чинити кад они тамо сврше убиство, рекао му, као што ми казиваше Паја, да је овде све узрујано, и да се само на њих тамо ишчекује да убиство изврше.

Дан баш за извршење ове радње није био одређен, него се на томе радило свагда, кад је год кнез одлазио у Топчидер, па кад буде прилика нека се убиство изврши, а тако је и учињено.

Ја нисам, као што рекох, ни с једним, који су у овој ствари радили, смео говорити шта о томе, а ни с другим којим, јер ми је тако Паја казао, да се иначе не би ствар ухватила, јер бих могао наићи на кога, који би је одао, и по томе ја немам свога сопственог уверења који су још и други с нама у овој радњи. Но Паја ми је казивао, да су с нама ту, осим његове браће, која су позатворана, и Марића, још и Филип Станковић, Видоје Ивковић, Станоје Рогић и официр Мрцајиловић. Он ми је том приликом казивао и то, да овде има више њих, који су за тај посао, и да је сигуран да ће се по убиству успети за преврат, и да је излишно да ја кога на то врбујем. почем има доста људи. А као што и мало пре рекох, казао ми је да је за ову радњу у договору и с Милованом Јанковићем и с Владимиром Јовановићем. За друге не хте да каже.

Као што рекох, ишчекивали смо сваки дан за извршење убиства па да се после продужи радња за преврат; но зашто се по убиству није извршио преврат, томе је јамачно то узрок, што Паја није дотрчао у Београд пре него што стиже глас да је кнез убијен, те дао знак да се произведе узбуна и даља радња, јер по његовом плану он је имао на брду топчидерском ишчекивати извршење убиства, па пре икога другог дојурити у Београд те дати знак дружини, која га је ради тога свагда, па и онда, ишчекивала код старе касарне. А после тог убиства на четири сахата затворен сам и ја, те с тога нисам могао сазнати прави узрок што је преврат изостао.

Питање: Покажи који су још и са стране умешани у ову вашу радњу за убиство и преврат?

Одговор: Ја не знам да је у ово умешан когод и са стране. Од божића амо нисам се никуд на

страну макнуо. Из ранијих времена од пре две или три године знам, да је моја сестра Персида, жена Алексанра Карађорђевића, радила да се начини преврат у земљи те да на владу дође њен син Петар, и трошила је на то многе новце. О томе сам онда говорио с њом, и сама ми је то казала. Знам да је уплетена била и у ону заверу Мајсторовића и осталих од год. 1864 противу покојнога кнеза и његове владе. Али да ли је она и у садашњој овој радњи штогод учествовала, то не знам. За њезиног мужа Александра Карађорђевића знам, и извесно је да је он овде сада радио на овом преврату, јер ми је то казивао и Паја, а и из других околности могао сам то видети, нарочито што имам уверења и од њега да је за ову ствар расположен и увек готов био.

Питање: Шта је од новаца или других ствари дао на то Карађорђевић или ко други од његове стране?

Одговор: О томе не знам ништа, окром за 700 дуката што су дати Филипу Станковићу; али ни за њих не знам на што су дати. По Филипу и његовој бунтовничкој радњи, која му је већ у занат прешла, рекао бих да му ти новци јамачно ни на шта друго нису дати, већ на посао преврата.

Питање: Кажи зашто си ишао у Босну и с киме си се тамо састајао?

Одговор: Истину кажем да доиста ни за шта друго нисам ишао у Босну, већ, као што сам и раније на мојим испитима казао, ради побуне тамошњег народа за његово ослобођење. Тамо сам провео свега три до четири дана, и пошто сам видео да је у томе лаж све оно, што ми *** представљаше кад сам из Аустрије тамо пошао био, вратио сам се одмах на аустријску страну, па једну недељу дана провео у Сиску, Загребу и Трсту. А одатле сам после отишао у Беч, и ту сам опет недељу дана пробавио, а за тим сишао у Пешту и ту код сестре Персиде и зета Карађорђевића остао неколико недеља, па о Божићу вратио сам се амо кући у Београд.

Питање: Од куд ти је трошак за пут у Босну и натраг, и да ли си на то шта *** издао?

Одговор: Тај пут с трошком, и што сам *** издао, стаје ме преко 300 дуката. Самом *** дао сам до 160 дуката, а остало сам ја потрошио, и то су

новци Петра Карађорђевића, с којим сам на томе радио. Кад сам се амо вратио, нисам имао од тих новаца ни паре. Сестра Персида дала ми је, кад сам отуд од ње полазио амо, до 30 дуката да имам за трошак; и то сам код себе имао, кад сам се овамо вратио.

Пошто су ми ови одговори моји прочитани, молим да се поправи оно моје казивање у другом одговору о Александру Карађорђевићу, па нека се каже овако: да је мени Паја казивао да је истом Карађорђевићу у неколико познато за овај преврат, али се то крије од његове жене. Нешто по томе, а нешто по околностима, као по доласку и састанку Мите Љотића с Пајом Радовановићем у Панчеву,*) држим да је доиста Александар Карађорђевић знао за ову ствар.

Председник: Сад си чуо дакле твој испит? — *Сима*: Јесам. — *Председник*: Отоич ниси казао да си и ти пристао на то дело, кад ти је Паја Радовановић казао за убиство кнежево, а овде на испиту стоји да си на то пристао. Тако исто отоич ниси признао да си ишао у Топчидер к Марићу и том приликом опомињао га да убиство што пре изврши, а у испиту то стоји. Како дакле то доводиш у свезу? — *Сима:* Врло лако. Зато што нисам ја питања штилизовао него други, па су ми поднели да их потпишем. Судије су узеле да сам ја признао само зато, што сам ћутао а нисам хтео да одговарам, али ја само то кажем да ја нисам имао никакве улоге у овом послу. Да сам заверник, то признајем. — *Пред-*

---

*) То је било — по казивању Паје Радовановића на испиту од 21. Јуна — пролетос у почетку Марта месеца, „кад сам — вели Паја Радовановић у том испиту — ишао с Митом Љотићем из Панчева у Нови Сад и ту се договарао с Милованом Јанковићем и с Владимиром Јовановићем.“ „Договорио сам се — наставља — с њима да настанем и радим да се час пре начини преврат у Србији ма каквим другим начином, само не убиством кнеза, као што сам им ја предлагао. Они нису били зато, да се овај преврат учини у корист династије Карађорђевића, јер нити су за Александра нити за Петра, него да влада буде републиканска; али ја сам знао да се преврат друкчије учинити не може, но само убиством кнеза, и да у Србији не може бити република, те с тога радио сам у овој ствари по своме плану, и њима сам при овом разговору казао да ћу овим мојим начином да радим за преврат.“

седник: Је ли ово твој потпис? — *Сима*: То јесте мој потпис, ја не одричем. — *Председник*: Ти даке одричеш да си ишао у Топчидер к Марићу и опомињао га на то убиство? — *Сима:* Не, господине, ви мене рђаво разумете. Ја сам казао да сам ишао у Топчидер к Љубомиру Радовановићу и Марићу, па враћајући се из парка по кола ја сам њих налазио и разговарао се с њима, а да сам се могао и о убиству кнежевом с њима разговарати, то ја не одричем; али што Марић ту каже да сам га ја опомињао на убиство то не могу да потврдим, и држим да нема никаква смисла, јер ја нисам баш тога ради ишао у Топчидер да се с њима о убиству разговарам, него сам их тамо случајно налазио. Ја не одричем да сам се с њима и о таквим стварима разговарао, али то не признајем, да сам Марића опомињао на убиство. То није истина. — *Председник*: То баш показује да си и ти радио на убиству кнежевом, што си Марића опомињао на то, јер тако си казао на твоме испиту. — *Сима*: Нека стоји у моме испиту како год хоће, јер то ништа не вреди. Ја се не сећам да сам га опомињао. — *Председник*: Да видимо слаже ли се твоје признање с Марићевим испитом од 17. Јуна 1868. Нека се прочита Марићев испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Сима Ненадовић долазио је у Топчидер к Љубомиру Радовановићу често, од како је Љубомир тамо дошао да издржава заточење. Том приликом Сима нам је казивао да је с Петром Карађорђевићем и још с некима с оне стране радио да се у Босни дигне буна на корист династије Карађорђевића. Сад кад беше маневра на брду топчидерском, Сима је непрестано долазио к мени и к Љубомиру, и једном приликом говораше нам: „Гледајте те свршите тај посао, на коме радите, догади се чекајући, и знајте — ја ћу још мало да чекам те да видим хоће л' се тај посао свршити, па ако ништа не буде, ја одох у свет, јер овако беспослен не могу седети.“ Ја и Љубомир одговорисмо му: „Свршиће се тај посао, немај бриге; само да видимо шта ћете ви после учинити у Београду.“ А он нам на то рече да је у Београду све узаврело и спремно, само се чека да ми у Топчидеру свршимо

свој посао. Разуме се да је овај наш разговор био о убиству кнеза Михаила и о преврату, јер о другом чему није ни могао овакав разговор водити се, кад је непрестано био с Пајом и с Љубомиром па с Пајом и долазио тамо.

Председник: Ти дакле признајеш да ти је Паја Радовановић саопштио ово дело? — *Сима:* Јест, ја признајем то. — *Председник*: Да се не би дакле рекло, да је то само твоје признање, то ћемо прочитати и испит Паје Радовановића од 21. Јуна 1868. па да видимо да ли се твоје казивање слаже с Пајиним. Нека се прочита тај испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): За Симу Ненадовића ја сам истина до сад говорио да он није знао за кнежево убиство и да са мном у тој радњи није био, али што сам о њему тако казивао не стоји. Ја сам се доиста и с њим договарао за извршење кнежева убиства и за преврат у корист Карађорђевића, и он је на то био приправан и готов, ишчекивајући само да се убиство над кнезом сврши.

Председник: Уверени смо дакле да твоје казивање постоји, да си чуо и од Паје да ће кнез бити убијен, али ти не признајеш оно што Марић за тебе сведочи, т. ј. да си га опомињао на убиство, него само постављаш то у могућност. Па зато суд хоће од тебе признање, т. ј. да ли си Марића опомињао на убиство. — *Сима:* Ја не могу да се опонем, али ја сам већ на испиту све казао. — *Председник*: Дакле постоји оно, што си на испиту казао? — *Сима*: Постоји, јест.

Председник: Ти рече да у овоме делу ниси ништа радио, јер ниси имао никакве улоге, а признао си да си на дан убиства био на месту, где ћеш глас добити кад кнез буде убијен. То дакле, што си ишчекивао на знак, показује да си баш тога ради тамо ишао да по убиству преврат потпомогнеш. Кажи дакле признајеш ли то? — *Сима:* То је истина да сам ја више пута ишао код касарне, али то је било ради шетње, а не да ишчекивам на знак. То није истина да сам ја на дан убиства био код касарне, него сам био код капетана Хаџи-Динића. — *Председник*: Али у испиту стоји да си ишао поред касарне па и до самог конака? — *Сима*:

То је истина, али то је било тек после, пошто се свет био узрујао, па сам и ја ишао да видим шта је то, зашто се свет узрујао. — *Председник*: Зна се да ниси шетње ради ишао поред касарне, него да преврат предузмеш. — *Сима*: То није истина, јер сам ја пролазио поред касарне а после и поред конака тек после два сахата, пошто је кнез убијен и војска већ сва на ногама била. Ја дакле нисам могао толикој сили на пут стати па да преврат предузмем. С тога држим, да то нема никаква смисла, што кажете да сам за то прошао поред конака, да преврат предузмем.

Председник: Овоме је кривцу одређен за браниоца г. Јован Милинковић, овдашњи правозаступник. — (К браниоцу): Господине, чули сте његов испит и његов усмени говор како је и шта је радио; с тога кажите шта имате да наведете у обрану кривчеву.

Бранилац *Јов. Милинковић*:

Блажене памети незаборављени кнез Михаило, пред своју је мученичку смрт на пет дана потписао закон да се злочинци морају на јавном претресу бранити од правозаступника или других правозналаца. То је очевидно, да се очајаним грешницима и овде на земљи помаже код световних судова.

Нама је свима било мило, кад смо толико старања и толико племенитости кнежеве видели и према зликовцима, који се по људској природи излажу презирању и остављају њиховој судбини.

Тај је закон по смрти кнежевој ступио у живот, и данас је у нас први случај, где се злочинци и помоћу правозаступника бране; али је тај случај по несрећном удесу пао на највеће злочинство, које само паклена душа могаше смислити и извршити.

Најглавнији зликовци били су на првом претресу пре, него што је овај закон наступио, били су они зликовци, који су смислили и извршили план о убиству кнежеву, и који су тиме спремали целом српству већу пропаст, него што је до данас когод учинио, од како нас је Срба на свету.

У те зликовце умешао се и Сима Ненадовић, син војводе српског Јеврема Ненадовића и шурак бившега кнеза српског Александра Карађорђевића, и ја сам

по жељи Симиној одређен да га данас браним на суду, а по законима, који су највиша воља.

Ја сад рекох, да се Сима умешао међу зликовце.

И државни тужилац каже, да је Паја Радовановић у Априлу месецу ове године *„саопштио“* Сими план своје радње за убиство кнежево и за преврат, и казао му који су главни фактори за ту страшну радњу. План је дакле био склопљен; завера је била; место убиства одређено, улога свакоме означена, оружје набављено, и за извршење предузећа све спремљено било, кад је Паја Сими „саопштио“.

Међу те зликовце Сима се умешао. Умешати се значи радњу делити. А шта је Сима радио? На предлог Пајин он је пристао да ради, а шта? То се из тужбе државног тужиоца не види, но види се то, да му је Паја дао улогу да ћути. Државни тужилац вели, да је Симина радња у томе, што је једном приликом у Топчидеру рекао убици Марићу: „што један пут не свршавате“, (а то је значило што један пут не убијате); али то, што је тим речима опомињао већ на то решене зликовце, он их није ни морално ни физички присиљавао, да то богомрско дело учине. Зар се не види јасно, да би они то извршили и да Сима није се међу њих умешао, и да није у Топчидер долазио, и да није Марићу говорио то, што мало пре казах?

Ове речи Симине државни тужилац назива радњом, али то није радња, јер није наговарање, није подбадање. Што је питао Марића: „зашто један пут не свршавате?“, то, као што рекох, није подбадање, јер је Марић са својим друштвом већ био подбоден, и већ се био решио на то пре, него што је Сима за то и дознао, а и више пута са својим друштвом вребао кнеза да га убије пре, него што је оно Сима упитао: „зашто не свршавате“. — Осим воље да се убије кнез, Сима није имао никакве друге спољне радње. Најпосле, Сима није ни учио зликовце како ће да изврше злочинство, није им набавио оружје, и ничим их није потпомагао, зато се не може назвати помагач у убиству. Због тога ја налазим, да кривица Симина не спада под §. 87. кривичног законика, већ под 51. Али ако суд узме оне изговорене речи за подбадање, па тим означи Симу као саучесника, те су речи опет тако лаке, и од изврг-

шења тако далеко, да се он никако и ни у ком случају не може уравнати с тешким злочинцима, нити се може на смрт осудити, јер доиста она реч није ни у колико припомогла злочинцима ни охрабрила их да злочинство изврше.

Што се тиче другога дела, да је радио за преврат, и предузео то овим делом, што се онога дана нашао код касарне, дакле на месту, где је било одређено да се друга радња изврши, — то се све опровргава оним, што је сам Сима мало пре на претресу изговорио, и што он није имао никакве улоге.

Још морам да обратим пажњу суду на једну врло важну карактерску црту Симину. Он, као српско дете, одгајен под околностима политичким, морао је служити у аустријској војсци и био је хусарски официр, па као јунак борио се под заставом аустријском на Мађенти, и, ако је и имао добра изгледа у својој служби, он, како је чуо за бомбардање 1862 године, које се збило код нас, и за размирицу, коју смо имали с Турцима, оставио је службу своју и похитио у помоћ своме отачанству. Из тога побуђења, и што је Сима одвећ доброг владања био свагде и свагда, он има за себе довољно околности што олакшавају, па молим судије неко то све узму на ум при изрицању пресуде.

Председник: Господине државни тужиоче, шта ви имате на ово да кажете? — *Држ. тужилац:* По садржају §-фа 46. кривич. законика није само таква радња условљена па да Сима буде саучесник; не иште се само да ко набавља другоме оружје, да друге на зло дело наговара, поучава и подбада и т. д.; већ је довољно да ко само потпомогне зло дело у ономе, чиме је оно олакшано или извршено. Ја кажем да је ово злочино дело особене природе и да по томе има особену науку и особене прописе закона. Зна се да је за такво злочино дело битни услов скуп људи, па кад Сима множи тај скуп, кад говори убицама да се дело изврши, како онда није саучесник? Ја сматрам да је потпомагао извршење дела, кад је говорио извршиоцима да га ускоре, и нањ ишчекивао за даљу радњу преврата. — То је мој одговор на примедбу г. браниоца.

Председник: Господине браниоче, шта имате на то да одговорите? — Бранилац *Јов. Милинковић:* Имам то да одговорим, што државни тужилац вели како

стоји у §-фу 46. кривичног законика, а тамо стоји: „Саучесник је у злочинству или преступљењу: ко поклоном, обећањем, претњом, злоупотребљењем власти или важности своје, преваром или другим чим подбоде, наговори или наведе кога те злочинство или преступљење учини.“ Ја држим да то није подбадање онима, који су већ смислили и решили се да зло дело учине, пре него што је Сима за то дознао. Што držж. тужилац каже, да за такво дело треба скуп људи, то је права истина, али у скупу може бити и 500 људи па сваки треба да има своју улогу те да се направи саучесником, а без радње било физичке или моралне није саучесник. Овде се пак види да Сима није имао никакве улоге ни за преврат ни за убиство, само што је казао „што не извршите“, а то је више питање него подбадање. По томе дакле ја држим да Сима никако није саучесник. Ја остајем при томе, да Сима није могао у злочином делу подбадати оне, који су већ били подбодени и решили се да злочинство изврше.

Држ. тужилац: Молим нека г. бранилац објаснити §. 46, јер тај параграф има још неки одељак, који садржи и још неке услове, о којима г. бранилац није говорио, него говорио је само о оним првима. Зато нека нам га објасни.

Бранилац *Јов. Милинковић*: Ја сам о томе већ говорио, само што је то било у виду приповедања, а у том одељку стоји: „Ко научи кривца како ће злочинство или преступљење учинити, ко кривцу набави оружје или друго шта, што је за извршење злог дела служило, знајући да ће се на то употребити, и који је кривца знајући и потпомагао у ономе, чим је зло дело приправљено, олакшано или извршено.“ Ни по овоме се не може узети да је подбадање и потпомагање, што је Сима питао: „што не извршите?“ Јер је то само голо питање. Они су били готови да злочинство учине и без Симе, као што су и вребали кнеза да га убију пре него што је Сима питао.

Председник (к Сими): Имаш ли ти још шта да кажеш? — *Сима*: Имам. То је истина да је Паја Радовановић сваки други — трећи дан долазио к мени и да је сваки дан ишао у Топчедер, али ја ни сам за то ишао у Топчидер да о тој ствари распитивам; а што сам по кад кад ишао тамо, то није било за то, да Марића охрабрим, већ ради шетње.

Паја ће вам о свему боље моћи казати него и Марић и Љубомир.

Председник: Ти си на испиту признао да си баш зато и ишао тамо, што си чуо да ће се ствар раскварити. — *Сима*: Ја не могу баш добро да се опоменем шта сам казао, јер сам био у чудном стању. — *Председник*: Ево како си казао (чита из испита): „Одлазећи — — к њима у Топчидер ради ове наше радње хтео сам да видим и то — — да се радња не расквари, која се и иначе развукла била.“ Видиш дакле да си зато тамо ишао, што си се бојао да се ствар неће извршити. — *Сима*: Признајем да је тако, и остајем при ономе, што сам на испиту казао, и немам ништа више да кажем. — *Председник*: Немаш дакле ништа више? — *Сима*: Немам. — *Председник*: А ти се удали, па нек дође Андрија Вилотијевић. (Сима буде одведен.)

Председник: Андрија! пре него што би говорио о самој ствари, кажи нам како ти је име и презиме, од куда си родом, колико ти је година и чим се занимаш? — (*Андрија* почне да говори, али тако полако да се једва чути могло на близу.) — *Председник:* Говори јаче, јаче мало, не чујемо. (Публика: „Не може, не може, болестан је.“) Дакле кажи колико имаш година? — *Андрија:* Четрдесет и неколико више. — *Председник*: Одакле си родом? — *Андрија:* Родом сам из Обреновца. — *Председник:* Чим се занимаш? — *Андрија:* Служим код Карађорђевића. — *Председник:* И ти си чуо зашто се оптужујеш; зато кажи, испричај је ли истина, да си ти по наредби Александра Карађорђевића и Паје Трипковића давао новаца Паји Радовановићу и колико, а знајући да се дају на убиство и преврат? — *Андрија*: Ја најпре нисам знао зашто се... — *Председник*: Почем не може да говори, то да прочитамо његов испит код комисије учињен. (*Андрија* почне на ново причати, али тако полако, да су га само они чути могли, који бејаху баш до њега; зато је председник понављао његова казивања да би публика чула.)

Председник: Ти дакле кажеш да најпре ниси знао зашто се новци дају Паји, но пре него што си дао Паји и последње новце, ти си био код Карађорђевића, па су ти Карађорђевић и Трипковић казали да се ти новци дају Паји за кнежево убиство. Је ли тако? —

Андрија: Јест, јест, тако је. Проклети да су! — *Председник*: Па и оних 28.700 фор., који су у твојој кући нађени, послати су за ту исту цељ? (*Андрија* опет говори.) Дакле ти кажеш, да ти је Карађорђевић казао: „Ове ћеш новце дати Паји Радовановићу кад кнез буде убијен“? — *Андрија*: Јест. Проклети да су! — *Председник*: У осталом да прочитамо твој испит па ћеш ти онда казати је ли тако или не. — (*Андрија* опет говори.) Дакле ти кажеш, да си њима казао, кад су ти казали зашто се новци дају: „За Бога, немојте мене увлачити, ја сам човек сиромах па немам куд“, а они да су ти одговорили: „Ако не ћеш да то чиниш, а ти се вуци из куће на поље па липсавај.“ — *Андрија*: Јест. Проклѐти да су! — *Председник*: Дакле нека се прочита његов испит.

Придодати деловођи у помоћ за читање акта, секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита):

Име ми је и презиме Андрија Вилотијевић, родом сам из Обреновца, а живим у Београду, ожењен сам, и отац сам шесторо деце, година имам 44 или 45, до сад ни за шта нисам био суђен, настојник сам добара код бившега кнеза Александра Карађорђевића, за које имам плате по 10 дуката месечно, с квартиром у кући г. Николајевића.

Кад сам био у Пешти, казао ми је усмено бивши кнез Александар Карађорђевић да дајем Паји Радовановићу новаца кад заиште. По овој препоруци од јесенас сам амо у два три пута Паји издао по 500 до 600 дуката. Последњи пут кад сам му дао новаца било је од прилике око Ђурђева дана ов. год. Од Паје сам свагда узимао квите и те сам послао у Пешту кнезу. На коју је цељ Паја примао новце, мени није било познато, јер ми нико није о томе казивао; кнезу сам јесенас, кад опет идох к њему, рекао да је Паја Радовановић много дужан, па не знам на што му хоће да даје новце, као што ми је раније препоручио. Кнез ми одговори да ја Паји дајем новаца, јер хоће да му издржава брата Љубомира, а овај има добара до 10.000 дук. После кад сам дошао у Београд и видео Пају Радовановића, ја сам га питао на што ће му новци, које му кнез Александар даје, а он ми је одговорио: „То твоје није да питаш, ти си прост слуга, па врши заповест господарову.“ И кнез, кад сам му оно казао да је Паја много дужан па га о томе и уверио,

рекао ми је: „Ти си слуга, па врши заповест. Паји подај паре, а мени доноси квиту.“ Ја дакле не знам на што је Паја узимао новце.

Паја ми је Трипковић више пута у име кнеза Александра писао да Паји Радовановићу дадем новаца, а да не питам за што, јер то није моје. Ја сам ова писма, на скоро пошто их примих, спалио, јер ми је *Трипковић писао да их уништим.*

Питање: Кад кажеш да си уништавао писма, а квите си шиљао кнезу, какве онда имаде гарантије за то, што си Паји издавао? Кнез би те могао питати где су новци, а ти му не би могао у томе дати своје оправдање? Овако стање ствари показује да не говориш истину, а нарочито кад велиш да си уништавао писма, која нису имала у себи ништа подозриво?

Одговор: И сам видим да нисам паметно радио, што сам писма уништавао, која су ми могла служити за доказ мојих издатака, а нарочито непаметно је било, што никакве друге забелешке о издацима нисам имао од Пајине стране, до квите, па ни те нисам код себе задржао, већ сам шиљао кнезу, као што већ рекох. Али опет кажем да у тим писмима није ни о чему другом говора било, већ само да Радовановићу дадем новаца и писма да уништим. Зашто ми је писано да их уништим, не знам, осим ако није за то, што се Паји имају новци дати. За друга писма од стране кнеза Александра није ми писато да их уништим.

Питање: Још један пут се опомињеш да кажеш истину за те новце, што си Паји издавао. У коју си му цељ давао, а нарочито шта је с оних 27.800 фор. које си примио: је су ли намењени били да их Паји дадеш? И иначе кажи све, шта знаш о делу убиства кнеза Михаила?

Одговор: И тих 27.800 фор. послати су ми у тој цељи, да их Паји Радовановићу дадем, кад их променим и он ми заиште. Ја сам те новце променио у дукате, и чекао сам да их Паја заиште, но није заискао, па зато му их нисам ни дао, већ сам их при себи задржао. Мени је Паја Трипковић усмено у Базјашу, и то Марта месеца, казао да те новце дадем Радовановићу, јер он ради, а о чему није ми казао.

После овога Андрија Вилотијевић исправи своје казивање овако:

Паја Трипковић мени је рекао, да ја Паји Радовановићу дадем ових 27.800 фор., кад Радовановић изврши убиство кнеза Михаила и преврат владе у Србији и да од Радовановића узмем квиту. Овако ми је после и Паја Радовановић казао. И ја бих доиста ове новце Паји Радовановићу издао на квиту после свршеног убиства, но он не дође, и тако су ти новци остали код мене. Мени није било познато кад ће Радовановић извршити убиство кнеза Михаила, јер нисам ни требао да разбирам за то, пошто сам ја, као слуга, био обвезан само да Радовановићу дадем толико новаца, кад чујем да је убиство извршено и Паја ми се за новце јави. У осталом још додајем да ми је Паја Радовановић, кад говораше за новце, рекао: „Даћеш ми, Андрија, новаца, кад устражим, а ја ћу се осветити.“ И ту је Пајо разумевао убиство кнеза Михаила, и остали план који ми је Паја Трипковић саопштио о преврату.

Питање: Је ли ти познато друштво, с којим је Паја Радовановић радио на убиству кнеза Михаила и преврату у Србији?

Одговор: Мени није познато о другом друштву, осим о Сими Ненадовићу, који је једном казао да ради с Пајом Радовановићем да се кнез Михаило убије и преврат у Србији начини, па да се после за кнеза у Србији доведе Петар Карађорађевић. Ово ми је Сима говорио не једном, као што горе рекох, већ више, два три пута, и то пред убиство кнеза Михаила на неколико дана. — За Светозара Ненадовића не знам ништа што се овог убиства и преврата тиче, јер ми он о томе није ништа говорио, а ни ја га питао нисам.

Питање: Имаш ли још шта да кажеш?

Одговор: Немам више ништа, већ само молим нека суд има на уму то, да сам ја сиромах човек, да сам оптерећен ситном децом, да сам слуга кнеза Александра, па као такав морао сам ћутати да не јавим за оне његове новце на коју су ми цељ послати, а тако исто ни за убиство кнеза Михаила ни за преврат владе. Још имам да кажем да је мени од прилике пре 10 месеца овдашњи кавеџија Станко Здравковић казао, да је кнезу Александру позајмио 500 дук., кад је био код њега на спахилуку у Банату, те је тих 500 дук. кнез дао Филипу Стан-

ковићу да тргује. Кад ми је то Станко казао, он је искао да му тих 500 дук. вратим, но ја то нисам хтео учинити, док се од кнеза Александра нисам уверио да треба Станку ту суму да дадем, па кад сам о томе био уверен, дао сам Станку 500 дук. на квиту, коју сам кнезу послао.

Најпосле додајем да за оних 500—600 дук. што сам у два три пута дао Паји Радовановићу, ја нисам знао на коју их цељ дајем, но сад, кад је ово дело убиства извршено, видим да је Паја и тај новац узео на цељ да се изврши ово убиство и преврат, нарочито што иначе нема смисла да он, поред своје адвокатске плате, прима и толике новце на другу какву цељ.

Придодати у помоћ *секретар* апелације чита даље испит од 22. Јуна:

Коста Антоновић из Тополе такође је знао да се ради о убиству кнеза Михаила и о преврату владе у корист Карађорђевића. А ево да чујете појединости тог његовог знања:

Од прилике пре годину дана дошао је био к мени Стева Вучићевић да узме у зајам неких 300 дук. и нешто више, као што ми је препоручио кнез Александар, и том приликом каза ми да ће он да убије кнеза Михаила с неким људма, које има, но које ми не именова. После тога од прилике на три — четири месеца, — но колико баш то сад управо не знам, — дошао је к мени у Београд Коста Антоновић, и кад смо повели реч о Стеви Вучићевићу, каза ми да Стева говори о убиству кнеза Михаила, но да он то лаже и не ће извршити, а својим лагањем рад би да дође до новаца. Осим овога ја сам још један пут разговарао о томе с тим Костом, а то је било у Мају месецу ов. год., кад се Коста из Пеште вратио, и тада ми је казао да Паја Радовановић живо ради на убиству кнеза Михаила и преврату владе у корист Карађорђевића. Од кога је то Коста дознао, ја га нисам питао, нити ми је он казао.

Најпосле имам још и то да кажем, да сам пре, но што примих оних 27.800 фор., у Пешти Паји Трипковићу и кнезу Александру, кад ми саопштише шта раде и да ћу ја по њиховој поруци давати новце на цељ да се кнез Михаило убије и преврат у Србији начини, казао: „Немојте мене уплетати у то дело“; а Паја Трипковић и кнез Александар одговорише ми: да морам

по њиховој поруци новце на то давати, јер иначе — рекоше — „немаш плате ни квартира, па иди те липсавај с твојом децом и женом“, а ја сам их молио да ме поштеде од тога.

Председник: 5-га Јула Андрија је био врло слаб, па је зато комисија захтевала да се он судом саслуша у смотрењу Карађорђевића и Трипковића, да се тим начином не би какав доказ изгубио. Нека се прочита дакле тај његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита):

Рађено 5. Јула 1868 у тврђави београдској.

По кривици Андрије Вилотијевића из Београда, оптуженога за саучешће у злочинству од 29. Маја 1868.

При преслушавању били су: судије Н. Стојановић, Ђ. П. Булић, и Иван Томић, и секретар Јов. А. Максимовић.

Почем се Андрија Вилотијевић, који се за злочинство од 29. Маја ов. год. окривљује, по извештају комисије од 4. Јула ов. год. № 11316, опасно поболео, и тако се може десити да умре пре претреса, који је по кривици његовој и других одређен: то су горе поменуте судије изашле са секретаром на место, где он лежи болестан, да ту узму од њега реч, како што се тиче њега као кривца, тако и других, које он терети, па му је пре свега прочитано казивање његово пред комисијом од 10. до 22. Јуна, и за тим је упитан је да ли остаје при њему, или има штогод да измени или изостави? На питање ово Андрија, пошто је већ сав свој испит чуо, одговори:

Ја остајем при казивању своме пред комисијом, које ми је сада прочитано, у свему осталом, осим што имам да изменим ово што ћу казати:

У одговору моме под бр. 23. стоји да међу нађеним новцима у мојој кући има од заслуге моје за 14 месеца по 10 дук. = 140 дук., али није тако, већ за 15 мес. по 10 дук. = 150 дук. — Даље у столу моме, где су по претресу ствари мојих нађени новци, има писмо г. Косте Николајевића, којим ми је уступио 200 дук., што сам му плацеве на теразијама по добру цену продао, и из тога се може суд уверити да је истина оно, што сам казао, да

међу нађеним новцима има и тих 200 дук., јер сам их примио од г. Николајевића.

Што се тиче давања новаца Паји Радовановићу, то је овако било:

Ја сам по налогу кнеза Александра дао Паји један пут или два пута по извесну суму новаца, не знајући на коју цељ. Доцније кад сам на позив кнеза Александра ишао у Пешту и сазнао о чему они раде, молио сам да мене у то не уплећу као човека сиромашна и децом оптерећена, па сам добио од њега, т. ј. Карађорђевића и Трипковића, онакав одговор, као што је на испиту забележено. После тога у Базјашу сам примио од Трипковића 27.800 фор. да их издам Паји Радовановићу кад их затражи, али ми тада Паја Радовановић није ништа казао, и по томе оно, што је у моме одговору записано, погрешно је, т. ј. није ми казао да ћу му новце издати кад се убиство изврши, а и ја му нисам казао да су новци дошли, јер сам рад био да се тај план завереника поквари, будући сам по доласку из Пеште већ знао на коју му се цељ новци дају. Но пре него што сам примио речених 27.800 фор., ја сам Паји Радовановићу дао један пут новаца знајући на коју цељ, почем сам му то дао по повратку из Пеште, и тада ми је Паја казао: „Осветићу се ја њему.“ Које се наравно односило на кнеза, јер сам, као што рекох, знао, да се Паји новци дају на цељ кнежева убиства и преврата.

Онда кад сам у Пешти био, казао ми је кнез Александар да је и Стевану Вучићевићу дао на ту цељ оних 300 дук., које сам му по његову налогу овде издао.

Писмо Трипковићево, у коме ми се налаже да новце дам камарашији, није истинито, почем сам усмено упутство имао коме да их предам и кад, него се тим јамачно крио траг делу.

Сима Ненадовић казао ми је само један пут, а не више пута, како с Пајом Радовановићем ради да се кнез убије, и то ми је казао не баш пред убиство, него од прилике на два месеца пре тога.

Антоновић ми је истина један пут казао да Стева Вучићевић лаже да ће кнеза да убије с неким људма, само да би до новаца дошао, а такође и то: да

Паја Радовановић живо и ваљано ради, али ми није казао и то, шта ради.

Стева Вучићевић казао ми је заиста да ће с неким људма да убије кнеза, али то ми није казао онда, кад сам му по налогу кнеза Александра издао 300 дук. на обвезаницу, већ доцније; а после тога опет казао ми је један пут да је одустао од убиства кнежева.

Ни кнез Александар ни Паја Радовановић нису ми казали који поименце раде на убиству кнежеву и преврату, осим што ми је кнез Александар казао само за Пају и Вучићевића.

За овим је упитан Андрија: којим му је поводом Антоновић у Мају месецу — кад је код њега био — казао да „Паја живо и ваљано ради"? А на то је одговорио:

Антоновић ми је казао тада, да је код Паје Радовановића био као код адвоката због некога свог спора, или због спора кнеза Александра, па говорећи о томе казао ми је оне речи: да Паја живо и ваљано ради, а о чему ради, то ми није казао.

Из досадашњега мог казивања види се да сам ја по налогу кнеза Александра давао Паји новце, а то не бих чинио, да нисам слуга његов и да ми он то није заповедио. Ја, као што сам и код комисије казао, мољах Карађорђевића и Трипковића да ме у ту несрећу не увлаче, јер сам човек сиротног стања и оптерећен толиком ситном децом, али Карађорђевић и Трипковић место да приме к срцу речи једнога сиротана и да учине по молби, рекоше ми: „Ти мораш по нашој поруци новце давати на то, иначе немаш плате ни квартира, па иди те липсавај са својом децом и женом." И тако ме навукоше на зло. Молим суд да има призрења према мени и мојој сирочади, и нек помисли да сам ја овде радио само као слуга, као туђе оруђе, а не из своје побуде.

Овде имам још да приметим и то, да од моје породице о овоме плану заверепичком нико ништа знао није.

Најпосле молим суд нека од оних новаца, што су нађени у моме стану, изда пуници мојој Јани 10 дук. и маси пок. Алексе Николајевића 1350 гр. ч. Даље молим да се одвоји 150 дук. моје заслуге и 200 дук. што ми је г. Николајевић дао. О овим новцима ја сам

и код комисије говорио, а сада молим само суд да изда свакоме шта је чије.

Још молим да ми се ово забележи: План завереника нисам открио зато, што сам се бојао да ме не окриве и што сам се уздао да ће Паја Радовановић преварити кнеза Александра, а ово сам последње могао тим пре очекивати, што ми је Вучићевић казао да је одустао убити кнеза Михаила, а ове Вучићевићеве речи обрадовале су ме, јер сам желео да тако буде.

Председник: Прочитајте и лекарско сведочанство, из кога ће се видети, да је Андрија био при чистој свести, кад је ово исказао. — Придодати у помоћ деловођи *секретар* апелације (чита): По наредби суда вароши Београда прегледавши данас Андрију И. Вилотијевића нашли смо по целом телу на кожи тамномодре пегице велике као сочиво, које се негубе кад их прстом притиснеш; пулс куца 80 пута у минути; температура обична је; од стране мозга нема појава никаква; столица, која је пре била учестана, сад је постала ређа. Прегледани дакле Андрија болује од ослабеле крви (шкробута), и при чистој је свести. У Београду 5. Јула 1868. Др. Ђ. Клинковски, физикус управитељства варошког; Др. Карло Кико, војнички лекар прве класе.

Председник: Андрија! Сматрај да се данас суочаваш с Карађорђевићем и с Трипковићем, па зато кажи као при последњем часу свога живота, да ли је оно истина, што си на испиту казао односно Карађорђевића и Трипковића. — *Андрија:* Он ме је приморао да дам новце. — *Председник:* А шта кажеш за Трипковића? — *Андрија*: Он је тако исто говорио као и Карађорђевић. — *Председник:* Дакле остајеш при томе, да је све истина што си казао за Карађорђевића и Трипковића? — *Андрија*: Јест, јест. — *Председник:* Сад нека иде. (Андрија буде одведен.) Овоме је кривцу према закону за браниоца постављен г. Живко Недић, овдашњи правозаступник. (К браниоцу): Господине! Чули сте његов одговор, његово испит, његово признање, чули сте тужбу, с тога кажите шта имате за олакшицу кривчеву.

Бранилац *Живко Недић:* Господо судије! Андрија Вилотијевић, коме сам ја за браниоца одређен, врсти се у коло злочинаца, који су *убили* српског владаоца кнеза Михаила и *спремали преврат* у земљи.

Мени је врло непријатан и немио овај мој положај „браниоца“ с тога, што је и моје срце овим највећим убиством уцвељено и раздражено, а од браниоца дужност његова иште савесну и потпуну обрану за кривца и у овом делу.

Ја морам признати, да се као човек *гнушам* а као Србин *гњевим* на ово злочино, свирепо и грозно дело.

Па према оваком расположењу и осећању моме ја не бих имао уздања, да ћу моћи савесно данашњој мојој дужности одговорити. — Али „закон је највиша воља у Србији“ — то изрече кнез Михаило, кад ступаше на владу српску, па по тој својој девизи он и владаше. — Дух дакле кнеза Михаила *овим* сад и преко гроба његова снажно заповеда, да се и према његовим убицама *закон обране* потпуно изврши, и да им се и најмања неправда не учини.

Па и сама помисао на ово — за овај тренутак — уништава у мени срце увређено. — И по томе ја ћу као слободан и оснажен савесно бранити Андрију Вилотијевића, и навешћу у обрани за њега све оно, што према закону *опредељује његову праву кривицу,* и што налазим да му може послужити за ублажење казне у тој његовој кривици. — И овим ће се само угодити великој души убијеног кнеза Михаила; јер судбина је донела, да се његовим законом „о брањењу преступника и злочинаца на суду“ *први* користе *његове убице.*

Господо судије! Државни тужилац оптужује Андрију: *да је саучесник и у преврату, који је спреман у земљи, и у убиству, које је извршено над владаоцем кнезом Михаилом.*

По §-фу 46. законика кривичног саучесник је у кривици: а) који поклоном, обећањем, претњом, злоупотребом власти или важности своје, преваром или другим чим, подбоде, наговори или наведе кога, те злочинство или преступљење учини; и б) ко кривца научи како ће злочинство или преступљење учинити, ко кривцу набави оружје, оруђе или друго што, што је за извршење злог дела служило, знајући да ће се на то употребити, и ко је кривца знајући и потпомагао у оном, чим је зло дело приправљано, олакшано и извршено.

А при Андрији се ни један од ових услова за саучешће означених не налази. — Андрија — у најширем смислу израза — није радио ни морално ни фи-

зично на извршеном убиству и спреманом преврату. — Давање новаца од његове стране Паји Радовановићу као коловођи убиства и преврата, не може се узети као помагање тога новцем а) за то, што он није *свој* новац давао или га *сам* набављао од другога за ту цељ, него је као *слуга* Карађорђевићев примао од Карађорђевића послате новце и по налогу Карађорђевића као господара свог предавао Паји Радовановићу на квиту, и то онолико, колико је кад послато, — дакле он је радио просто као испоручитељ у овоме; и б) што они новци, које је Андрија као аманет послати издавао на квиту Паји Радовановићу, нису ни послужили као средство за извршење убиства, него их је Радовановић прибављао и спремао за преврат, који није никако ни наступио.

Андрија дакле није саучесник у извршеном убиству над кнезом Михаилом, а ни у спреманом преврату, и по томе не може се као такав ни судити по §-фу 87. законика кривичног, као што државни тужилац тражи.

Андрија је само знао, да се ради око убиства кнежева и преврата, и то само по саопштењу од његовог господара Карађорђевића; али није знао где ће, од кога ће и кад ће се то извршити.

И по томе Андрија се може оптужити и по §-фу 51. законика кривичног судити само за то, што није *саопштио* или *открио* власти ово, што је знао.

Али и при овој његовој кривици мора суд обратити своје судско призрење на то, што је за овај рад Андрији Карађорђевић саопштио као своме слузи, који му је обвезан на верност и оданост, и то не само као обичан слуга, него нарочито по томе, што Карађорђевић њега и његову фамилију издржава од како је државне службе лишен, и то од времена кад је и Карађорђевић с владе свргнут; и што га је Карађорђевић при саопштењу нарочито на ово опоменуо и морално га присилио речма: „ако не ћеш као слуга према мени веран остати, истераћу те из службе, и из моје куће, па липсавај са женом и децом."

Све ово као факта основана на актима испита Андријног постоји. И ја молим господу судије да све ово поред доброг владања Андријног узму при осуди за околности које олакшавају.

Председник: Господине државни тужиоче шта ви имате на то да одговорите?

Држ. тужилац: Ја сам у мојој тужби довољно означио радњу тог кривца, и по тој радњи Андрија мора у смислу закона остати као саучесник. Однoшај Андрије према Карађорђевићу није такве природе, да је он безусловно морао вршити оно, што му Карађорђевић налагаше. Андрија је имао слободну вољу, здраву свест и вољу за самоопредељење. Претња Карађорђевића, да ће га лишити службе, ако не учини по његовој заповести, није такво зло, које би га могло живота стати. Та би претња само онда имала смисла, кад би се она његовог живота тицала, а овако никако. Према томе ја налазим да то његово одношење према Карађорђевићу не може да изглади или да поништи казњивост радње Андријне те да он не буде саучесник.

Председник: Господине браниоче, имате ли на ово шта да приметите?

Бранилац *Живко Недић*: Нека суд оцени: да ли према актима у смислу закона постоје моји или државног тужиоца разлози да важе за судску пресуду. — Међу тим ја примећавам, да Андрија није давао Радовановићу новаца после тога, кад му је Карађорђевић саопштио на што су се издавали дотле издати новци. Дакле кад је и као слуга издавао новце Карађорђевићеве Радовановићу по налогу Карађорђевића, није знао зашто му се издају.

Председник: Немате више ништа? — Бранилац *Живко Недић*: Немам.

Председник: С овим је кривцем свршено, а требало би да се и с трећим почне, али почем је већ подне, то ћемо с њиме предузети после подне у 3 сахата.

Седница варошкога београдског суда од 11. Јула по подне.

Судница је опет пуна света као и пре подне.

Оптужени Светозар Ненадовић седи у окову у злочиначкој огради, иза њега жандари стоје с пушкама.

У 3 сах. дођу судије и браниоци па заузму своја места.

Председник: На реду је кривац Светозар Ненадовић. (Светозар устане.) Светозаре! Пре него што одговориш на јутрошњу тужбу, кажи суду твоје име и

презиме, колико имаш година, чим се занимаш и јеси ли и какве си науке слушао? — *Светозар*: Пре свега питам суд, да ли могу најпре заклетву положити на оно, што ћу казати, па после да све кажем? — *Председник:* Не можеш. Суд не прима заклетве од кривца на оно, што сам о себи наводи, него кажи како ти је име и презиме, колико ти је година и т. д. — *Светозар:* Име ми је Светозар Ненадовић, имам 46 година, био сам управитељ апсанскога завода у Топчидеру, родом сам из Бранковине у округу ваљевском. — *Председник*: Ниси још казао какве си науке слушао. — *Светозар*: Гимназијске сам слушао. — *Председник*: Јутрос си чуо за што си тужен? — *Светозар:* Јест, чуо сам, али сам тужбу заборавио. — *Председник*: Покажи дакле целу ствар како је текла, т. ј. одговори прво на ово: признајеш ли да су ти Љубомир Радовановић и Лазар Марић казали да ће убити кнеза у Топчидеру? — *Светозар*: Господо! Ево има већ 26 година, како ја служим. Седам сам година служио по унутрашњости, а 19 у Београду. За свих тих 26 година службе моје ја сам се свагда поштено владао, и нико не може казати, да сам икад против династије Обреновића штогод радио, него сам увек био присни привրженик њезин (Публика се смеје.); а да сам свагда викао на Карађорђевића и против њега био, то може свак показати, особито Љубомир Радовановић. А како и да не будем огорчен на њега, кад ме је оштетио за 20.000 дуката. Онај плац код делијске чесме, био је мој, па ми га је он отео и писмено уништио, а осим тога подигао је још и парницу против мене, која ме је упропастила. Публика ће лако моћи оценити шта то вреди. (Публика га исмева.) Сад како ја могу бити пријатељ таквом човеку, који ме је упропастио? Све што сад имам, то имам од Обреновића, па нека когод покаже да сам ја шта против династије Обреновића радио или говорио. Ја нисам никад ни речице рекао против династије Обреновића, па ни онда, кад је одсуствовала, него сам је увек љубио и поштовао, па ћу је и до смрти моје љубити и жалити, (Жагор у публици.), а Карађорђевић ме је упропастио, па како бих ја онда могао овога волети и за њега радити противу мог добротвора? За мојих 46 година у Србији је било толико пута којекаквих преврата и буна, и ја нисам никад те буне и преврате потпомагао, него сам се свагда чувао и ни у шта се нисам мешао. Па кад

се у таквим приликама нисам мешао, како се онда може и помислити, да сам се договарао и мешао с два осуђеника, који ништа учинити не могу па да ђаволску силу имају. Никад ја нисам радио против династије Обреновића, нити сам се с њима о чему разговарао ни договарао, и на то могу заклетву положити. С тога ја кажем, да сам лагао оно, што сам код комисије казао. (Публика: „Охо!“ Вика.) — *Председник*: Молим да се слуша! — *Светозар*: Ја не признајем да сам се с њима договарао и да сам у томе помешан био, јер су мени многи чиновници, грађани и официри познати, па бих ја онда пре такве људе врбовао, а не заточенике. Ја не признајем њихово казивање, јер су они осуђена лица, и то први на 7, а други на 20 година.

Председник: Ти дакле не признајеш што Љубомир и Марић кажу? — *Светозар*: Не признајем. Боже ме сачувај! — *Председник:* Кад дакле не признајеш, а ти кажи како је било. — *Светозар*: Ево како је то било. Господин доктор Белони пише мени, да му јавим да ли се апсане могу преместити на друго место, па тамо шпитаљ да наместе, а ја онда одем к њему и кажем му, да не могу апсенике премештати, јер немам куда, па тако је и остало. — *Председник*: Али пре тога јеси ли се договарао с Љубомиром и Марићем, да убиство за неко извесно време изврше? — *Светозар*: Јок ја. — *Председник*: Признајеш ли, да је око свете Тројице поштар Никола писао неко писмо г. Орешковићу, у коме му јавља, да се неки сумњиви људи скупљају у апсанском заводу и договарају о убиству и преврату, па да си у том писму и ти међу осталима именован? — *Светозар*: Јест, то признајем.

Председник: Па кажи шта си с тим писмом радио и шта је у њему било? — *Светозар*: У том је писму стојало, да овамо долази неки Ивковић, Рогић, Паја Радовановић, неки Милош, па да праве неки скуп, неке смутње, па може бити да они иду против владе, и зато јављам вама, куме, гледајте шта знате. — *Председник*: А је ли у писму стојало и твоје име? — *Светозар*: Јесте, јесте. — *Председник*: Шта си радио с тим писмом? — *Светозар*: Кад сам то писмо добио од једног заточеника, одем мојој кући, и кад га прочитам, ја се зачудим и помислим: шта је ово! После тога дође к мени Паја Радовановић, и кад му писмо покажем, рече ми да то писмо треба предати власти,

а ја му одговорим да није нужно, јер сам знао да то није истина. После тога дам звати поштара и понудим га лепо да седне, али он не хтеде, и кажем му да ако је истина оно што у писму стоји, да ћу ја ићи одмах министру да јавим, а ако није истина нека ми каже да не правим забуне. Он ми на то рече, да није истина, и почне ме клечећи молити да не идем министру, јер ће га то писмо упропастити, па онда рече још и то, да је он то само зато писао, да се код кума препоручи. С тога узме писмо и подере га, а ја заиштем од њега контра-писмо, т. ј. да ми напише да оно није било истина, и он ми одмах напише. — *Председник*: А јеси ли то писмо показивао и другима? — *Светозар*: Јесам, показивао сам га и Љубомиру и Марићу, јер сам га пред њима отворио. — *Председник*: Па зашто си га пред њима отворао, а ниси хтео најпре власти да јавиш? Ти ниси требао о томе да говориш са заточеницима. — *Светозар*: Па то је баш и погрешка што сам га отворио а нисам јавио, (Публика: „Ха, ха, ха!“), али ја нисам знао да су они сумњиви људи.

Председник: Опомињем те да нам истину кажеш! — *Светозар*: Па ја говорим истину; ја ништа не заплећем. — *Председник*: Кажи дакле зашто си искао од поштара контра-писмо? — *Светозар*: Та ја управо нисам ни искао, него ми је он сам дао. — *Председник*: Па шта ти је требало то друго писмо? — *Светозар*: Ја сам хтео да га дам Орешковићу да види да оно прво није било истинито. — *Председник*: А зашто ниси дао оно прво; оно је лакше било дати? — *Светозар*: Ја онда нисам имао кад да мислим, јер сам био збуњен, знајући да оно није истина што у писму стоји. — *Председник*: А шта си радио с контра-писмом? — *Светозар*: Бацио сам га у ватру. — *Председник*: А зашто си га бацио? — *Светозар*: Ја не знам ни сам зашто, јер сам био у забуни. (Жагор у публици.) — *Председник*: Али поштар каже, да си ти њега натерао да напише контра-писмо? — *Светозар*: Ја нисам њега натерао, него ми је он сам дао; најпосле ја бих волео да се пред судом с њиме разговорим, па да видим шта ће онда казати.

Председник: Јеси ли ти, кад је оно кнез једном долазио у Топчидер, па дошавши до кошутњака вратио се друмом поред беле чесме у Београд, ишао онда к

Љубомиру и Марићу да се разговориш и шта си се с њима разговарао? — *Светозар*: Ја нити знам да сам к њима ишао нити да сам се с њима шта разговарао. — *Председник:* Је си ли био наоружан после убиства? — *Светозар:* Нисам био наоружан, него сам седео у башти и пушио. Ту су били робијаши, који су копали руже, а тако исто било је и око 40 робијаша, који су косили. Како сам ја тако седео, на један пут дотрчи један гардист и каже да је кнез убијен. Шта наопако, помислим у себи, шта ће сад бити, јер сам се бојао да се робијаши не побуне, па онда брзо отрчим кући, узмем оружје и заповедим да се свира те да се косачи скупе.

Председник: Је си ли још пре убиства по захтевању Љубомирову уклонио из кошутњака Сретена робијаша, који се тамо налазио? — *Светозар*: Нисам га ја уклонио, него Милета је, што чува кошутњак. — *Председник:* Али ето Марић каже, да је он говорио Љубомиру, да ти каже да уклониш Сретена из кошутњака, јер му Сретен много смета, почем га виђа с великом сикиром, па после ти је Љубомир то и казао. — *Светозар:* То није истина, да ми је Љубомир о томе шта говорио. Ја сам Сретена само зато изменио, што је украо три гуња, од којих сам два нашао у његовој соби.

Председник: А је ли жандар Риста Алексић долазио к теби више пута, кад је кнез већ био убијен, и тражио да иде у кошутњак те да види шта је с кнезом? — *Светозар*: Није истина. Кад је гардист, као што сам већ казао, протрчао, ја сам онда одмах скочио и нађем жандара на ћуприји, — где ли је било, то баш не знам, — и он ме запита: „Шта је?“, а ја му одговорим да не знам ни сам, тек доцније сам казао да је кнез убијен, а то је било зато, да се робијаши скупе да се не побуне, јер то није шала толико робијаша с косама и будацима. После тога дотрчи и Јоца — како ли се зове — ћирица кнежев и каже да је кнез убијен и да је место далеко. С тога сам држао да су кривци већ побегли па ће узалуд бити жандаре тамо мишљати, јер не ће моћи никог ухватити, а овамо сам се опет бојао да апсеници не запале апсане. (Публика: „Ха, ха, ха!“) Јест, јест, тако је то било.

Председник: Па зашто си био наоружан? — *Светозар*: Та за Бога, кажем вам да сам онда већ знао да је кнез убијен. — *Председник*: А зашто ниси допустио жандару, да иде за зликовцима, него си поређао жандаре око апсане? — *Светозар:* Ја сам се онда збунио и бојао сам се да се робијаши не побуне, па да не буде још и веће несреће. — *Председник:* Ти ниси имао шта да се њих бојиш, јер си их дао скупити и затворити, па чим су затворени, онда се немаш ништа бојати. — *Светозар*: Јест, мој господине, али њих има 500. — *Председник:* Ти си требао као чиновник да идеш и са жандарима да тражиш и хваташ злочинце, а не да седиш код куће. — *Светозар*: Јест, али сам се тако збунио и чисто окаменио, кад сам чуо да је кнез убијен (Жагор у публици.) да нисам знао шта сам радио.

Председник: Немој одрицати, него истину кажи, боље ће за тебе бити, јер ће ти то за олакшицу служити. — *Светозар*: Та ја све истину говорим; ја не могу лагати да је истина, кад није истина. — *Пред.*, *седник*: Ти ниси ни код комисије с почетка ништа признавао, него си тек доцније признао, пошто си свима околностима убеђен био, а да је то тако то ћемо сад видети. Нека се прочита његов испит од почетка па до краја.

Придодати деловођи у помоћ секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Испит од 5. Јуна

Питање: Како вам је име и презиме? — Одговор: Име ми је Светозар, а презиме П. Ненадовић, родом сам из Бранковине, села у округу ваљевском, чиновник сам државни у звању управитеља апсанско-топчидерског завода, има ми 45 година, до сад нисам ни за шта суђен ни испитиван био, а зашто се сада испитујем, то не знам.

Пит.: Ви сте по прибављеним доказима стављени у притвор и под кривично ислеђење узети за убиство владаоца кнеза Михаила М. Обреновића III. и осталих, који су с њим у кошутњаку 29. Маја ов. год. убијени и рањени, и сада се о томе испитујете. Комисија ова позивље вас да јој истинито искажете све, што вам је о томе познато. — Одг.: Ја не знам ништа о том убиству, до то, да је гардист после истог убиства протрчао на коњу из кошутњака у Топчидер и

казао да је кнез убијен у кошутњаку, а ко га је убио и на коме баш месту, то нисам знао нити и сада знам.

Пит.: А зар вам није познато да су извесна лица, која ви добро познајете, смислила и удесила и план, да кнеза Михаила убију у кошутњаку, па да начине преврат у земљи, неке извесне веће достојанственике поубијају и на владу доведу династију Карађорђевића? — Одг.: Ништа ми о томе није познато.

Пит.: Кажите каква су при управитељству, ког сте старешина, правила у поступању са заточеницима у затвору и ван затвора, и да л' су ови могли удаљавати се од места, где су заточени, докле и у које време, и да ли то бива под надзором или без надзора? — Одг.: У томе до сад није било никаквих правила, није нигде означено ни кад да се затворају ни кад да се отворају, ни докле да су на пољу. Кад сам дошао за управитеља, застао сам да су се и заточеници као и робијаши отворали из јутра у обично време, од прилике лети око 4 до 5 сах., а затворали се у вече у обично време кад и робијаши, око 7 до 8 сах., а по некад, кад је лепо време, задржавали су се и дуже на пољу, па овако сам после и ја поступао. Заточеници могли су дању кад су отворени удаљавати се од куће заточеничке најдаље до илице код беле чесме, и на више оним брдом дотле а не даље, па тако је и код мене поступано према њима у том погледу.

Пит.: Како разумевате затвор заточеника, да ли су т. ј. за оно време, кад су имали бити у затвору, затворани кључем као и робијаши, и да ли су у то време могли излазити из куће заточеничке куд на поље? — Одг.: Разумевам затвор као и код робијаша под кључем, јер су се по мојој наредби и они као и робијаши затворали кључем од вечера па до јутра, као што отоич рекох, и за то време, кад су т. ј. заточеници били под затвором, нису се смели ни могли никуд из куће на поље удаљавати, осим у случају телесне потребе само до прохода, и то с пандуром.

Пит.: Кад су, као што рекосте, заточеници могли излазити дању кад су у слободи до извесна места, да ли је то било с чуваром или без чувара? — Одг.: Нема довољно чувара, него су пуштани сами.

Пит.: А да ли сте тако поступали према сваком заточенику једнако? — Одг.: Тако, као што до сад рекох, поступано је једнако према сваком заточенику.

Пит.: Какво вам је правило при пуштању људи к заточеницима, и ако немате правила, како сте до сад поступали? — Одг.: Правило је по моме наређењу, да се сваки, који би долазио к заточеницима, најпре јави управитељству апсанском, па кад ту добије цедуљу, онда се пушта к заточеницима, изузимајући кад коме дођу жена или деца, јер су ти по мојој наредби пуштани и без цедуље, да не би дреждали на пољу.

Пит.: Је ли вам познато да је који од тадашњих заточеника излазио ноћу из куће заточеничке на поље и ишао где по Топчидеру, а нарочито до горње механе или илиџе? — Одг.: Није ми познато да је који год од њих излазио ноћу где по Топчидеру или до илиџе. Бивало је само то, да су између заточеника само Лазар Марић и Љубомир Радовановић излазили са мном три четири пута највише с вечера те ходали до илиџе до 9 или до 10 сах., а кадкад и до 10½, кад је лепо време.

Пит.: А да л' сте и другим заточеницима дозвољавали да тако могу ходати у то време? — Одг.: Никад им нисам закраћивао.

Пит.: Каква је то била потреба, по којој сте као управитељ излазили ноћу с том двојицом изван места где су заточени, да ли сте их т. ј. чували или им правили друштво? — Одг.: И једно и друго.

Пит.: А да ли сте који пут и с којим од осталих заточеника тако ишли ноћу, и да ли у заточењу имате још већих злочинаца од те двојице по кривици и казни са које су тамо? — Одг.: Нисам ни с којим другим, а од те двојице, с којима сам се дружио, тамо нема већих злочинаца.

Пит.: Да ли су који од те двојице дању или ноћу долазили к вашој кући, или да ли сте ви ишли к њима, па ако сте ишли, каква је то била потреба? — Одг.: Долазили су обојица један пут или два пута дању због мојих парница, јер су ми Љубомир и брат му Паја адвокат радили те моје парнице, а ноћу никад ми долазили нису. Ја сам к њима ишао више пута по дужности те их обилазио да ли су на месту, а по неки пут и поседео с њима тамо, кад дању а кад и ноћу.

Пит.: Па кад сами кажете да су та двојица највећи злочинци, и то један као убица а други због разних превара и лажних исправа, од куд онда према њима такво расположење ваше као управитеља тог завода,

који би требало да сте према таквим злочинцима озбиљан и одвратан? — Одг.: То је отуда, што сам с обојицом још изодавна добро познат, и као што рекох Љубомир мије радио и моје парнице и сада и пре док је био адвокат.

Пит.: Да ли заточеник може да ради приватне ствари у заточењу? — Одг.: Под својим именом не може.

Пит.: Па кад под својим именом не може, од куд Љубомиру та слобода да вама ради? — Одг.: Он није радио под својим именом, већ на име брата Паје, а ово не знам да није слободно.

Пит.: Је ли вам познато бар од месеца Априла амо који су и какви људи долазили у заточење к Љубомиру и Марићу? — Одг.: Не знам који су и какви, а знам да их је доста долазило. Од свију знам да је један пут к Марићу долазио неки Милош из Бољеваца, а дваред неки Рогић из Пожаревца. За њих не знам какви су људи и тек онда сам дознао и да се тако зову. Опомињем се да је и Видоје Ивковић, бивши срески старешина, долазио тамо к њима два пута. Опомињем се и за Симу Ненадовића да је к њима долазио два или три пута. Опомињем се да је к њима долазио и Љубомир Тадић; за друге, који су долазили, не знам.

Пит.: А кад су ови тамо долазили, да ли је то било с вашим дозвољењем, и рад чега је који долазио? — Одг.: Милош из Бољеваца не знам управо кад је и којим послом долазио. Нисам запамтио ни кад и чега ради је долазио Рогић; чини ми се да ће бити због неке парнице, коју му ради Паја, Љубомиров брат. Кад је он тамо долазио, био сам и ја код Љубомира и Марића, али не памтим шта су баш њих троје разговарали. Знам, као што рекох, да су се један пут разговарали о његовој парници и о некој прозби, за коју вељаше да је дао министру за службу. Видоје је долазио од прилике пре месец дана, а не знам ради чега, — рекао је — чини ми се — ради виђења с Марићем, а да ли се тада састајао и с Љубомиром, то не знам. Сима Ненадовић долазио је последњи пут још пре месец дана ради пазара неке земље у Ваљеву. А Љубомир Тадић долазио је пре овог убиства на 15 до 20 дана да се види с Љубомиром Радовановићем, јер му је Љубомир зет.

Пит.: Је ли вам познато да су заточеници Марић и Љубомир ишли који пут у кошутњак, а нарочито про-

летос у Априлу и Мају месецу? — Одг.: Само су један пут ишли тамо са мном, и то до кошњица државних. То је било пре шест недеља од прилике, и то овако: изашли су били са мном до мојих кошњица, које су у оној шуми до кошутњака, па сам их позвао да идемо тамо у кошутњак само да виде које су боље трмке, моје или државне. И само су дотле дошли, а одатле се одмах вратили са мном.

Пит.: Отоич казасте да нико од заточеника није ишао даље, но до илице, и да сте тако с овом двојицом и ви ходали; а сад напротив кажете да су та двојица ишли с вама и до ваших трмака, које су већ близу кошутњака. Како се ово садашње ваше казивање слаже с оним пређашњим? — Одг.: Заборавио сам отоич то казати, и сад допуњавам мој отоичашњи одговор овим садашњим казивањем.

Пит.: А да л' сте и још који пут осим тога ишли с овом двојицом заточеника к вашим трмкама, и да ли сте се тамо и колико с њима задржавали, и шта сте тамо радили? — Одг.: Јесам свега два или три пута. Задржавали смо се тамо некад по сахат а некад мање, некад пак и више. То је све било дању. Тамо смо седели и по неки пут пили кафу.

Пит.: Је сте ли ви у кошутњак одредили оног Читакавића из ваљевског округа и од кад је то? — Одг.: Ја сам га одредио мислим од прилике пре шест недеља, а он је због крађе осуђен на робију за две или три године.

Пит.: Да ли вам је он казивао да су за ово време, од како је он тамо, Марић и Љубомир одлазили у кошутњак сами или још с киме? — Одг.: Није ми то казивао.

Пит.: Како су заточеници, на који т. ј. начин, отправљали и добивали писма са стране? — Одг.: Правило је то, да се свако њихово писмо, било кад од кога добију или коме шиљу, донесе најпре мени да га распечатим и прочитам, па ако видим да у њему нема ништа друго, осим редовних њиних домаћих или приватних ствари, пуштао сам, а ако је било шта, што би их узрујисало, или каква њихова тајна, цепао сам и уништавао.

Пит.: Па кад сте тако радили с њиним писмима, шта сте урадили с писмом оног поштара, које је писао г. Орешковићу овде у Београду, а које је упућено било

фамилији поштаревој овде, и каквог је садржаја било то поштарево писмо? — Одг.: Била су три или четири, и то је било скоро пред убиство од прилике на седам или осам дана, једно је било на г. Орешковића, друго на г. Матију Бана, и треће на поштареву жену. У Орешковићевом писму писано је да моли кнеза да га помилује, у Брановом писму писано је да он опет то писмо пошље Орешковићу и потпомогне његову молбу и он, а у женином писму писано је — мислим — нешто о деци и њиховим кућним стварима, а мислим и о ономе, што је писано Орешковићу. Сва та писма прочитао сам пред рачуновођем Манојлом Сретеновићем и поцепао их одмах.

Пит.: Јесу ли смели заточеници имати код себе оружја, и да ли је који од њих имао тамо какво оружје? — Одг.: Не сме ни један имати ништа од оружја, а није ми познато ни да је који имао.

Пит:: А поп Јанко и његов брат Марко кажу да су они у вашем присуству поделили своје оружје у заточеничкој кући, и да је поп Јанко свој део тог оружја задржао тамо код себе, на име револвер, а то је било лане мес. Септембра; и они кажу да је и заточеник Љубомир имао у својој соби једну пушку. Шта на то одговарате? — Одг.: Не знам о томе ништа, не опомињем се да су поп Јанко и Марко делили у мом присуству какво оружје, а видео нисам ни у попа Јанка ни у Љубомира да су имали код себе каква оружја.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита даље): Продужени испит од 7. Јуна.

Пит.: Је ли кадгод поштар у вашој некој собици клечао пред вама три до четири сахата због неког писма, које је писао г. Орешковићу, па ако је клечао, кад је то било и шта је томе узрок? — Одг.: За Орешковићево писмо, т. ј. што га је писао Орешковићу, нити сам га испитивао ни звао преда се, нити је због каквог писма он клечао преда мном. Он је пре убиства на неколико дана, од прилике пре месец дана или нешто више, писао неко писмо жени или шураку свом овде у Београду, у коме је искао од њих 6—7 дуката за неке своје планове, па сам га ја за то писмо звао к мојој кући те га питао да ми каже какви су му то планови, за које тражи новце, а он ми каза да му се жена проневаљалила и женско дете дала негде на рђаво место, па онда склопи руке, клече и замоли ме да му

будем у помоћи да се што пре избави из заточења и ослободи. Ја му на то рекох да му није нужно онако писати ни спомињати планове, већ нек лепо напише што има, било писмо или прозбу коме, па ја ћу после то послати, а оно писмо нек исцепа. За сад баш утврдо не знам је сам ли га ја исцепао.

Пит.: Поштар Никола са свим друкчије о томе говори. Он каже да је 11. Маја писао своме куму Орешковићу, јављајући му за скупове, који бивају и дању и ноћу код Љубомира и Марића, на које сте и ви долазили, и г. Бану о својим домаћим стварима, па је писма та предао робијашу Радоју, који тада послуживаше заточенике, а после сте — још тај исти дан — ви дошли к њему па набусито позвали га да с места иде за вама вашој кући, и ту сте га одвели у неку малу собицу, па показујући му писма раздерали се нањ што их је писао, а он клекао и молио вас да му опростите, и после заповедили му да напише писмено како је лаж све оно, што је писао Орешковићу, и он вам је то написао, а за тим сте му закратили да за 10 дана не сме из собе изаћи, и од то доба наредили сте над њим већу строгост, а онај дан кад ће кнез бити убијен осудили сте га на 10 дана строга затвора. Ево вам се саопштава његово казивање. (Исто му буде прочитано од речи до речи.) Шта на то одговарате? — Одг.: То није истина, што Никола говори. Он то говори из пизме, што сам га осудио на 10 дана строгог затвора.

Пит.: Напред одговарајући на четврто питање рекосте да сте према свим заточеницима поступали једнако, и на време их затворали и пуштали, а напротив сам заточеник Љубомир Радовановић каже у једном писму, које је писао својој жени, да је свагда код вас био тако слободан, да може и кад хоће и куд хоће изаћи из затвора, и да као заточеник има још и робијаша на послугу, а ово је са свим ванредно не само према правилима ваше службе, но и према поступању вашем спрам других. Шта на то одговарате? — Одг.: Што се слободе тиче, имали су је сви заточеници једнаку, као што сам и пре казао, а Љубомир ако је моја наређења злоупотребљавао па чинио више него други, то ми није познато. Што се послуге тиче, имали су је такође сви у томе, што им је онде требало за њихов живот. Свака соба имала је по таквог једног

послужитеља између робијаша, а Љубомир је сам у соби, па је тако могао имати за се послужитеља.

Пит.: На девето питање одговарајући рекосте да сте с Марићем и Љубомиром, који су највећи злочинци у заводу, излазили само три или четири пута с вечера до илице те ту седели само до 9 или 10 сах. или највише до 10½ ради проходања; а напротив сведоци Грујо Гавриловић, механџија, Тривун Симић и Стојић Кара-Петровић, кавалеријски поднаредници, Алимпије Милошевић, робијаш, и Михаило Костић, жандар, сведоче о томе са свим друкчије, као што вам се ево саопштавају њине сведоџбе. (Исте му буде прочитане.) Шта на ово одговарате? — Одг.: Није тако, као што сведоче ови сведоци. Све, шта је у томе, то је, да сам се дружио с Марићем и Љубомиром ходајући и седећи с њима, и то не баш сваки дан и свако вече, а ноћу никад до 12 сах. и даље, као што они сведоче.

Пит.: Јесу ли Љубомирова писма долазила на ваше име, и ако су долазила, да ли је тако рађено и с писмима других заточеника? — Одг.: Нека јесу а нека нису, и то само од његове жене, а да ли су и другим заточеницима долазила писма тако на моје име, сад не могу да памтим, — чини ми се да је тако и Марићу дошло неко писмо од његове сестре, а чини ми се и за попа Јанка да је и њему тако дошло једно писмо на моје име.

Пит.: А због чега су Љубомиру долазила писма на ваше име? — Одг.: Јамачно да пре писмо добије, а другог узрока не знам. — Овде додајем к мом одговору на 31-во питање да је до сад и преко 100 случајева било, где су робијашима долазила писма на моје име, и то још и не наплаћена, те сам их ја плаћао, не знајући шта је у завоју, који је на моје име адресиран.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита даље): Продужени испит од 10. Јуна.

Пит.: Одговарајући на 24-то питање казали сте да је заточеник поштар Никола још на осам дана пре убиства написао био три писма, једно Орешковићу, друго Матији Бану, а треће жени својој, па да сте онда ви сва та писма прочитали и поцепали пред рачуновођом г. Манојлом Сретеновићем, казујући даље да је као у Орешковићевом писму стојало само то, како се поштар обраћао Орешковићу да моли кнеза

да га помилује. Напротив рачуновођа г. Манојло посведочио је под заклетвом, до нити сте ви кад читали пред њим то писмо, што је поштар писао Орешковићу, нити сте га њему показивали, него сте му само изнели она друга два писма, која је поштар писао Бану и жени, и да сте само ова два писма читали и поцепали пред њим, а казали сте му том приликом да сте поред ова два писма нашли у Бановом и треће, које је поштар писао Орешковићу, и да је и то писмо у вас, не показавши му садржаја његова. Шта на ово одговарате? — Одг.: Ја знам да сам сва три писма пред њим изнео, читао и поцепао, а он може говорити шта хоће.

Пит.: А зашто сте истог поштара осудили на строги затвор за десет дана, и кад? — Одг.: Осудио сам га што је без дозвољења ишао Бановој кући, која је изван атара топчидерског, и то је било од прилике на седам или осам дана пре убиства.

Пит.: Поштар Никола и рачуновођа г. Манојло посведочили су, да сте Николу баш онај дан, кад ће кнез бити убијен, осудили па строги затвор за десет дана, а не кад је ишао Бановој кући, и то, што је написао она писма, која сте поцепали пред рачуновођом истог дана. Шта на ово одговарате? — Одг.: То није истина, а најпосле не знам кад је било.

Пит.: Је ли газда у Топчидеру г. Сергије искао од вас тог Николу да га нешто саслуша, па ако је искао колико пута, и кад је то било, и јесте ли учинили по том Сергијном захтевању или нисте? — Одг.: Јесте, искао га је — колико памтим — двапут, један пут пре убиства на неколико дана, а други пут после убиства, а искао га је у та два маха да му нешто саопшти, али шта није ми г. Сергије казао, и ја нисам дао Николи да иде к њему, на прво захтевање за то, што сам га онда осудио био на строг затвор, а на друго за то, што се по наредби војног министра услед овог случаја није смео пуштати на поље ни један затвореник.

Пит.: Признајете ли да је г. Сергије полицајна власт у оном месту? — Одг.: Признајем.

Пит.: Па какав је то узрок да ви затвореника Николу не пустисте к њему као полицају на његово захтевање само с тога, што сте га ставили под строги затвор, а овамо с Марићем и Љубомиром, који су већи

зликовци, ходате и дању и ноћу по целом простору топчидерском? — Одг.: Што сам држао да није важан посао, за који је г. Сергије тражио од мене Николу, а по издржању затвора послао би га.

Пит.: Ваш кочијаш Алимпије сведочи, да сте за неко време пре убиства, кад би год из Топчидера ишли у Београд и отуд се враћали, свагда — и отуд и одовуд — свраћали к Љубомиру и Марићу на неки договор. Шта на то одговарате, и кажите каква је била та потреба, да ви као управитељ толико к њима трчкарате, а овамо правдате се да су без вашег знања могли удаљавати се, јер су поудаљени од вас? — Одг.: Јесам, свраћао сам и отуд и одовуд више пута, а мени нема прописа кад ћу ићи к заточеницима и по каквом послу.

Пит.: А чега ради чинисте овако честа и тесна дружења с њима двојицом и дању и ноћу? — Одг.: Нешто по дужности, нешто по мојој потреби, што ми је, као што сам и пре казао, Љубомир радио моје парничне ствари, а нешто и због тога, што ми је такав био начин поступања у опште према свима заточеницима.

Пит.: Јесте ли се и оног дана, кад ће кнез бити убијен, састајали гдегод с Марићем и Љубомиром или ма којим од њих, па ако сте, колико је то пута било, и рад чега? — Одг.: Не опомињем се да сам се тога дана састајао с којим од њих.

Пит.: Жандари Спасоје Срејић и Милан Манојловић посведочили су, да сте се баш тај дан и пре и после подне неколико пута састајали с Љубомиром код беле чесме и свагда се тамо подуже с њим разговарали на само. Шта на ово одговарате? — Одг.: То није истина, никуд се баш макнуо нисам тога дана, а после подне нарочито радио сам у башти око цвећа. Да сам био, ја бих казао, а не опомињем се да сам био.

Пит.: Познајете ли Андрију Вилотијевића, који је у кући Карађорђевићевој, и јесте ли кад одлазили к њему кући пре овог убиства и чега ради? — Одг.: Познајем га врло добро. Он ми је брат од тетке. Његова мати и мој отац рођени су брат и сестра, одлазио сам к њему као брату.

Пит.: Јесте ли се од ускрса амо, па до дана кад је кнез убијен, састајали у гостионици „код круне“ с Фи-

липом Станковићем из Смедерева, с Пајом и његовим братом Ђоком Радовановићима и са Станком кафеџијом, па ако сте се састајали, колико је то пута било и чега ради? — Одг.: Знам да сам се један пут састао ту с Пајом и са Станком, мислим пре два месеца, а с Пајиним братом Ђоком и с Филипом Станковићем никад се ту састајао нисам нити с њима имао каква разговора. Ја у ту кафану најређе идем, и ако сам више од ово једаред био, нисам јамачно ишао никаква договора ради с киме, већ као и обично што се иде у кафану. Могућно је да су се при мом доласку тамо дешавали и Филип и Ђока, али ја с њима а нарочито с Филипом никаква разговора имао нисам.

Пит.: Сведок Јован Кавалерик, послужитељ кафански „код круне“, посведочио је да сте ви, од ускрса амо па до дана кад је кнез убијен, скоро сваки трећи или четврти дан долазили у ту гостионицу, и свагда се с Филипом Станковићем, с Пајом и Ђоком Радовановићима и с кафеџијом Станком насамо скупљали у Станковој соби и ту потајне разговоре водили? Шта на то одговарате? — Одг.: То није истина. Тај човек мора да мене не познаје кад тако каже. И ја молим нека се доведе да се с њим видим.

Пит.: Јесте ли у ово време пре убиства оправљали своје оружје и набављали барута, а пред убиство испражњавали и пунили свој револвер, и ако сте то чинили, каква вам је била потреба? — Одг.: Нисам оправљао оружје, јер ми је увек оправљено, но чистио сам га често, а и скоро пред убиство. Барута сам често набављао, нешто за себе да ми се нађе, а нешто за моју децу, јер сам им обрекао кад положе добро испит да ћу им дати да гађају нишан. Мој револвер јесам скоро пред убиство испразнио и напунио, а то зато, што ми је стојао напуњен још од пре светковине, па сам га хтео сада деци дати да њим нишан гађају, а онако одавно напуњена не бих смео дати.

Пит.: А кад сте мислили да ваша деца тим револвером гађају нишан? — Одг.: Мислио сам да то буде о испиту, а и пре кад добију добру оцену школску, кад ја будем имао времена.

Председник: Ето дакле види се да дотле још ниси ништа признао, него тек у средини почињеш по нешто

признавати, па опет врдаш, и тек на послетку си признао. Нека се прочита и други његов испит.

Придодати деловођи у помоћ секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита): Преслушање од 14. Јуна.

Светозар Ненадовић мољаше да предстане комисији, па на молбу ту доведен из притвора изјасни се:

Ја сам се смислио да кажем истину, јер видим да је и иначе дело о убиству кнеза Михаила спрам мене доказано, па бих желео да ствар буде потпуно објашњена. Ево дакле шта знам:

Мени је од прилике на четири до пет дана пред што ће убијен бити кнез Михаило казао или Љубомир Радовановић или Лазар Марић — сад управо не знам који — да ће убити кнеза Михаила у Топчидеру, и да треба, а и да ће и остале све — разумевајући његову владу — поубијати. Исто тако знам да ми је или Паја Радовановић или Љубомир Радовановић или Лазар Марић — сад не знам који — казао да је Паја добио од Карађорђевића 3000 дуката и више на цељ њихова рада и извршења. У осталом за целу ову ствар казаћу доцније, за сад не могу све по реду да причам.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Испит од 15. Јуна.

По обећању своме предста Светозар Ненадовић па место усменог говора о убиству кнеза Михаила поднесе својом руком написано и потписано ово писмено:

„По обећању моме, које сам комисији што ислеђује дао, да ћу т. ј. казати што год знам о завери противу кнеза Михаила, ево то и чиним, као што иде:

„На четири или пет дана пред убиство, до ког дана нису смели мени ништа казати, нити сам шта дотле знао, ходајући с Лазаром Марићем путем од илице, каже ми како се у свему слабо напредује у држави, а особито у правосудној струци грдне се неправде чине, а кнез не ће то ништа да гледа; овамо хоће рат, а за овакe ствари није га ни бриге. Због тога је народ страшно на њега огорчен, те само треба мало бунице, а има један поуздан човек, који ће га убити, (ту је ваљда за себе мислио кад је то и учинио), па после довешћемо Петра Карађорђевића за кнеза. Ја му на то одговорим: „Прођи се Бога ти спрдње, — где су ти сад људи, који би били кадри да дигну народ. Нема сад оних старих људи, који су у народу познати, — све је

помрло, осим једног г. Гарашанина, а он је задовољан, јер га кнез пази, и поклонио му је хиљаду меџидија." На које он рече: „Нема од тога ништа, — ствар ће да се сврши око св. Илије. То мора бити, — већ и новце имамо на ту цељ — око 3000 дуката." Ја му рекох: „Јамачно цекини Карађорђевићеви, и то је јамачно Паја Радовановић добио." Он се осмехну на рече: „Није ваљда него су моје паре", а за Пају прећута и не каза да је добио паре, а ја га даље и не питах, него рекох: „Немојте људи, ако Бога знате, тако, — грехота је убити кнеза, него ја бих то овако: наредите нека се у згодној прилици пуца не на кнеза него преко њега у два три месеца по три четири пута, па онда пошљите му писмо с потписом „тајно друштво", и кажите му да ће бити убијен, ако не да оставку, па он видећи то писмо мора веровати те ће се ражљутити и отпћи, јер је човек богат, и боље ће и спокојније живети него као владалац." Он се на то осмехну и рече: „Враг му матери — то није рђав план. Сутра ћу ти казати." Ја на то рекох: „Јамачно док се разговориш с Љубомиром и Пајом Радовановићима." Он климну главом одричући и рече кратко: „Није." Сутра после подне опет се састанем с њим, и он чим је дошао рече: „Море куме (ми се кумамо), твој план врло је добар и са свим је усвојен, јер по истом не ће ни један човек погинути, а онако било би крви, па тако ће се и радити." Је ли доиста Паја добио новце или ко други, то ми је и данас тајна, јер Паја и Љубомир Радовановићи нису смели ништа мени говорити, јер им је врло познато како ја мрзим на Карађорђевића што ми је учинио неку неправду и оштетио ме. Па ваљда због тога у разговору о градовима рече ми: „Ја сам истина на кнеза Михаила мрзио, али Бог и душа — да ми је дете заклао, опростио бих му због ових градова. Ја сам сад с њим измирен." И ја сам му то веровао."

„Напред заборавио сам казати да ми је Марић у разговору казао и то: „Па пошто отиде кнез Михаило, све ове министре треба збацити па поставити људе, који ће се боље за своје дужности старати." Ја се на то осмехнем и кажем: „Па и ови су, море, добри људи, од дуже времена служе па су се у дужности извештили." Он ми на то одговори љутито: „Ћути, ти ништа не знаш, то су бубе!" Но по несрећи видим да сам обманут, јер су свој несрећни

план на трећи начин, не с буном, извршили, а за мој план, по ком кнез не би погинуо, казали су ми да је усвојен. Да сам ја знао да он намерава учинити то убиство, ја бих ствар за цело предупредио."

„На све ово готов сам и заклетву положити, и молим комисију да ово руком мојом написано даде Марићу да прочита, и држим да ће он то све признати."

Пошто му је ово писмено, које је поднео, прочитано, он га признаде за своје а само га исправља и допуњава овако:

„Оне Марићеве речи, кад сам га питао јесу ли новци Карађорђевићеви што ми је одговорио: „није ваљда него моји", тако се разумеју, да ми је Марић тиме потврдио да су ти новци доиста Карађорђевићеви. Кад је била реч о министрима, Марић ми није казао да ће их позбацати пошто кнез буде убијен, као што сам у моме писму написао, већ је рекао да све садашње министре треба побити."

Пит.: Јуче сте обећали да ћете у свему праву истину казати, али из овога, што данас на писмено дадосте, и осталог дела, види се да нисте све казали, па зато се позивате да одржите своју реч и да кажете истину. — Одг.: Немам више ништа да кажем, већ само још то, да је, поред Рогића, Видоја и Милоша из Бољеваца, к Љубомиру Радовановићу долазио једном око васкрса ов. год. у Топчидер и Филип Станковић из Смедерева, но ја сам држао да је долазио због правозаступничког рада, јер је носио неке пресуде.

Пит.: Јесте л' ишли кадгод Андрији Вилотијевићу, кад и којим послом? — Одг.: Ја сам науман био да оставим државну службу и да радим земљу, па сам зато намеран био купити од бившега кнеза Александра Карађорђевића „Трипковићеву Аду". У тој цељи сам написао два писма, једно кнезу Александру, друго Персиди, његовој жени, и молио их да ми аду уступе по цени, по којој су је купили, па да им у квартовима исплатим. Ова два писма дао сам Андрији Вилотијевићу од прилике пре три месеца и молио га да их собом однесе у Пешту и моју молбу усмено поткрепи. Ја сам за ово Вилотијевићу дао 20 дук. Због тог посла ја сам одлазио к њему чешће и молио га да иде кнезу и да носи писма, а он ми се изговарао да је слаб па не може да иде. У томе се догодило и убиство кнеза Михаила, па тако су она моја два писма јамачно

остала у Вилотијевића, јер ја сам му казао да их не шиље поштом.

Пит.: У писменом одговору рекосте да вам је Марић казао да има један поуздан човек, који ће кнеза убити, а питасте ли га бар како и где да се убије, јер чувши од Марића да ће кнез бити убијен, није могућно да га нисте запитали о начину и месту убиства? — Одг.: Ја нисам питао Марића где ће и како да се убије кнез Михаило.

Пит.: Кад вас је Марић уверио да је ваш план усвојен, јесте л' онда и даље на том плану радили или барем разговарали, и које сте људе мислили да употребите да на кнеза ради плашње пуцају, и где то да буде? — Одг.: Пошто ми је Марић казао да су Паја и Љубомир Радовановићи и њихово друштво, за које не знам које је, усвојили мој план, ја даље нисам ни с ким више о извршењу тог плана разговарао, јер сам држао да ће они, т. ј. Марић, Љубомир, Паја и њихово друштво, радити по том плану, а међу тим не прођу ни три дана од тог времена, кад ми је Марић говорио, а оно погину кнез Михаило у Топчидеру и то у кошутњаку.

Пит.: Кад вам је Марић казао да су Љубомир и Паја усвојили ваш план, јесте ли с овима шта о томе говорили? — Одг.: Ја сам се после Марићевог оног одговора разговарао у соби код Љубомира заточеника с Љубомиром и Пајом Радовановићима о моме плану, а они ми обојица рекоше да је мој план врло добар и да по њему ваља радити.

Пит.: Јесте ли бар с Љубомиром, Пајом и Марићем имали разговора за новце, питасте л' их имају ли новаца, од куда и колико, као и кад су и преко кога добили? — Одг.: Мени је најпре Марић, а после Љубомир казао да су добили од бившега кнеза Александра Карађорђевића 3000 дук., и да су ти новци у Паје Радовановића. Преко кога је Паја новце добио, то ми Марић ни Љубомир нису казали, а ни ја их питао нисам. Пају нисам питао за те новце, па тако ми није на питање моје ни одговорио ништа. Све ово било је на три до четири дана пред убиство кнеза Михаила. Осим горњега Љубомир ми је казао да су и његових и Пајиних око 2000 дук. потрошили на цељ да се изврши њино предузеће.

Пит.: Јесте ли били наоружани кад је кнез Михаило погинуо, и ако сте били, кад сте се наоружали? — Одг.: Ја сам седео пред мојом канцеларијом, па у то протрча један гардист и каза да је кнез погинуо. Кад ово чух, и пошто наредих да робијаши, који су косили ливаду, дођу у апсану, ја се онда наоружам. Пре дакле нисам био наоружан. Од оружја узео сам двоцевку и револвер.

Пит.: Риста Алексић, начелник стражарски, сведочи да је с ливаде дотрчао к вама и казао вам да је видео из кошутњака неку гунгулу, т. ј. да жандари терају од кошутњака робијаше, па кад је к вама дошао, затекао вас је наоружана на ћуприји, а онда још нико није знао шта се догодило, и баш тај Риста каже да сте му и ви рекли да не знате шта је. Одговорите на ово питање? — Одг.: Тај Риста доиста ме је видео на ћуприји наоружана двоцевком и револвером, а кад ме је питао шта је то, могућно је да сам му одговорио да не знам шта је и додао „несрећа“ т. ј. да је убијен кнез. На послетку исправљам да сам Ристи доиста казао „не знам шта је“.

Пит.: Тај Риста каже даље да је тек мало доцније, пошто је жандаре ставио у фронт, дознао од вас да је кнез рањен, тад сте ви — вели — врло узнемирени били и тукли сте се рукама; кад је пак мало за тим прошао гардист (ко ли) и јавио да је кнез погинуо, ви сте се онда смирили, и томе се он, т. ј. Риста, зачудио. Шта на то одговарате? — Одг.: Ја сам том Ристи казао да је кнез рањен, али само за то, да се не би робијаши побунили, но пре него што сам Ристи то казао, ја сам од оног гардиста чуо да је кнез погинуо. Кад сам Ристи казао да је кнез рањен, могућно је да сам био узнемирен и да сам се тукао, јер сам се бојао због робијаша. Доцније да сам се смирио, кад сам чуо да је кнез убијен, то је могло бити због тога, што нисам могао непрестано се тући. После оног гардиста протрчао је и жандарски коњаник, па казао Ристи да је кнез погинуо.

Пит.: Кад сазнадосте да је кнез погинуо, јесте ли учинили какву наредбу да когод иде у кошутњак? — Одг.: Нисам. Риста ме је Алексић истина питао хоће ли ко ићи у кошутњак, а ја сам му одговорио да нико не иде, већ само нек удвоје стражу око апсане те да се апсеници чувају да се не побуне.

Пит.: Кад робијаш који побегне, обично се шиље потера, а како да не наредисте потеру за убицима владаочевим? — Одг.: Потеру нисам наредио за то, што сам држао да су убице утекле те се већ не могу ни похватати.

Пит.: У каси, којом сте руковали, нађено је 176 луједора. Јесу ли то ваши новци или државни? — Одг.: Ти луједори су моји новци. — Пит.: А од куд су вам ти луједори? — Одг.: Ја сам од мојих новаца исплаћивао дукатима Васу Тоскића и друге, па сам после, добивши из државне касе луједоре, мене тим луједорима намирио за раније издатке од мојих новаца. Време, кад сам ове луједоре узео из државне касе, може се видети из моје признанице у министарству финанције и из дневника при заводу у Топчидеру, јер ја то време не знам извесно, већ само толико знам, да је у времену од 1. Нов. 1867 па овамо. Ја сам себе оним луједорима намирио од прилике на 4—5 дана после оног дана, кад сам из финанције примио луједоре.

Пит.: Кад сте последњи пут и коме поименце исплаћивали вашим новцима, које сте после луједорима заменили? — Одг.: Знам да сам највише Васу Тоскића исплаћивао мојим новцима, а за друге сад не знам; а и Васи кад сам последњи пут дао, ни то не знам. Можда ће се г. Манојло Сретеновић, рачуновођа у Топчидеру, сетити коме сам исплаћивао мојим новцима.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита даље): Продужени испит од 23. Јуна.

Пит.: Марић, Љубомир и Паја Радовановићи потврђују што је поштар Никола казао, да је пред св. тројицу написао био једно писмо г. Орешковићу, у коме му је јављао да се у заточеничкој кући код Љубомира и Марића ради нешто противу кнеза, и да сте у то и ви уплетени, па да је пандур Риста ухватио то писмо у прљавим поштаревим кошуљама и вама га предао, а ви после изнудили од поштара писмено како је као лажно то све, што је писао у Орешковићевом писму, и обоје то ви сте задржали код себе. Шта на ово одговарате? — Одг.: Истина је да је у то време ухваћено једно поштарево писмо, у коме је поштар писао Орешковићу тако, као што казују ова тројица, и истина је да смо то писмо чи-

тали сви нас четворо, ја т. ј., Љубомир, Марић и Паја у Љубомировој соби; не опомињем се да је Паја због тог писма дозват тамо ни да сам се с њима договорао шта да се ради с тим писмом; а истина је да сам ја одмах собом одазвао поштара к мојој кући и у мојој соби узео од њега писмено, да је све оно лаж, што је писао Орешковићу. Али не признајем и није истина да сам изнудио од поштара ово друго писмено, којим оглашује да је лагао у у оном првом писму, упућеном на Орешковића, него сам га у мојој соби питао да ми за оно, што је писао у томе Орешковићевом писму, каже да ли је истина или није, и од куд он то зна, а он ми каза да ништа од тога није истина, него да је то лагао само да би се што пре ослободио заточења; и пошто ми овако каза за то писмо, ја му онда рекох да ми напише писмено од своје руке на то све, што је изговорио преда мном о том писму Орешковићевом, и он склопи руке и клечећи замоли ме да то његово, Орешковићу писано писмо, не шиљем никуд, већ да га исцепам, и за тим написа сам и даде ми писмено да је лагао у том писму. После два дана исцепао сам оба та писма, и оно Орешковићево и ово мени писано; а одмах сам показао Паји, Љубомиру и Марићу ово друго писмо, које ми је издао поштар за оно Орешковићево.

Пит.: Чега ради сте узели од поштара оно писмено, да је лагао што је писао Орешковићу? — Одг.: Узео сам му за то, да бих после могао кога уверити, да је оно писмо, што га је писао Орешковићу, лажно, ако би се жалио што сам му то писмо забранио.

Пит.: Па кад сте му тога ради узели писмено за се, зашто не сачувасте то писмено, его сте и њега поцепали с оним, и каква вам би потреба, да то узето поштарево писмо саопштавате својим заточеницима а не претпостављеној власти? — Одг.: После сам видео да је спрдња оно, што је поштар писао, па с тога нисам хтео чувати ни једно ни друго. Њима сам случајно то саопштио, а власти саопштио нисам, што сам, као што рекох, видео да је лаж.

Пит.: Кад велите да сте дозвали поштара к вашој кући с намером да га тамо о том писму, које

је писао Орешковићу, испитате је ли истина или није, зашто сте то писмо саопштили оним зликовцима, о којима се ту говори, и то још пре, него што сте и питали поштара да л' је истина или није? — Одг.: Догодило се тако, да сам га ту пред њима и отворио и они га са мном читали.

Пит.: Па зашто не узесте поштара на протокол за то писмо, кад сте га тога ради звали на испит, и зашто сте га о таквој ствари испитивали у вашој соби, а не у канцеларији, где је томе место? — Одг.: Није ми пало на памет да тако радим, а особито кад је рекао да је то лаж.

Пит.: Од куд сте могли њега и питати да ли је истина или није, кад и сами на првоме испиту признали сте да су доиста тамо к Љубомиру и Марићу долазили сви они људи, за које је поштар у томе Орешковићевом писму казао да су сумњиви, и од куд сте могли то огласити за лаж, кад сте и сами уверени били да ти људи долазе к Љубомиру и Марићу? — Одг.: Ја сам имао уверења да ти људи доиста тамо долазе, али нисам имао уверења да су сумњиви и да тамо спремају што противу кнеза, те отуда сам питао поштара за ово друго, и кад је рекао, веровао сам му да је лаж.

Пит.: Јесте ли Љубомиру Радовановићу дали два фотографисана лика, један Персиде, жене, а други Петра, сина Александра Карађорђевића? Од куд вам ти ликови, и зашто сте их дали Љубомиру? — Одг.: После смрти Јелене, кћери Карађорђевићеве, добио сам од мог брата од тетке, Андрије Вилотијевића, четири лика, два Јеленина, један Персидин а један Петров. У разговору с Љубомиром казао сам му за те ликове, и он ми заиска да му дам који од њих. То је било мало после кад сам их добио, и на његово искање дао сам му од тих ликова Персидин и Петров, а она два Јеленина задржао сам себи па доцније сагорео.

Пит.: А за што сте сагорели те Јеленине ликове? — Одг.: Нисам хтео да их држим код себе, па зато сам и она два дао Љубомиру.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита даље): Продужени испит од 25. Јуна.

Пит.: Зашто за поштарево писмо, писано Орешковићу, не казасте на првом испиту, већ напротив

у одговору на 28-мо питање рекли сте да није истина да је поштар такво писмо писао кадгод Орешковићу ни да сте ви такво писмо ухватили и читали? — Одг.: Бојао сам се да ми не шкоди то, што је поштар такво писмо спремио био Орешковићу, па сам то писмо узео к себи, а ова се несрећа с кнезом овако после догодила.

Пит.: Кад жандарима, пошто се у Топчидеру разнео глас да је кнез убијен, нисте дали да се удаљавају од робијашке куће, да ли сте као државни чиновник и старешина у оном месту ишли у кошутњак барем да видите где је то убиство и како учињено, или барем у конак, кад је ту мртво тело било донето, да се уверите о том случају? — Одг.: Нисам се никуд макао од куће ни кад је кнез убијен ни кад је мртав изнесен из кошутњака, нити сам и видео кад је отуд донесено мртво његово тело ни куд је однето.

Пит.: А шта је узрок те сте тако хладан и према случају, где је владалац српски лишен живота те да не хтесте видети ни његово мртво тело онде у месту својим очима, а дужност вам је била и као грађанину и као његовом чиновнику, да бар мртвом телу учините почасти и услуге, ако му живом нисте могли помоћи у тој несрећи? — Одг.: Нисам смео оставити апсане да се не узбуне робијаши, те с тога нисам ишао ни у кошутњак ни у конак, а нисам ни знао да је мртво тело кнежево донесено из кошутњака у конак, него сам држао да су га право у Београд однели.

Пит.: Из свега овога види се да сте доиста верно вршили своје услужности и саучешће у овој завери за убиство кнежево и за преврат онако, како су Паја, Љубомир и Марић од вас тражили, као што они и казују. Зато вас комисија последњи пут позива, да јој откривено и истинито искажете своје саучешће, а да не заплећете овако јасну ствар противу себе и не оптерећавате испит комисије, ако сте ради да својим заплећањем не навучете на се више терета, но што је у самој ствари. — Одг.: Ја не знам ни за каква њихова упутства, нити знам шта су они радили, и ја немам шта друго да кажем, до ово што сам до сад исказао.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита даље): Продужени испит од 27. Јуна.

Пит.: На преходном испиту од 14. ов. м. признали сте да вам је Љубомир или Марић казао пре него што је кнез убијен, да ће убити кнеза Михаила у Топчидеру, а да треба побити и све, који су на влади код њега. У писменом изјашњењу своме, које сте поднели на испиту од 15. ов. м., исказали сте како вам је Марић говорио противу кнеза Михаила и његове владе, па да треба само мало бунице, а има један поуздан човек, који ће га убити, те после да се доведе на владу Петар Карађорђевић, но да сте на то рекли Марићу да не треба убити кнеза, већ нека се у згодној прилици пуца на њега неколико пута у више времена, па онда нека му се пошље писмо с потписом тајног друштва, а у истоме нека се каже да ће бити убијен ако не да оставку, па ће с тога сам отићи. А овамо опет доцније противно свему томе поричете и оно, што су вам ваши саучесници Љубомир и Марић у очи казали, *) а међу тим довољно доказа има противу вас и иначе да сте и сами учествовали у овој завери. Према овоме комисија вас сада још позива, да јој опредељено и истинито кажете шта је у ствари што се вас тиче?

Одг.: Видим већ и сам да противу мене има доста доказа, па не ћу више ништа да кријем од онога, што је у ствари код мене, па ма ме шта постигло.

Што сам казивао на испиту 14. и 15. ов. м., није онако, — то сам изрекао у страху и забуни, јер видим да је ово један најнесрећнији случај, а ја до сад ни за мање случаје нисам никад био на испиту. Све оно, што су Лазар Марић и Љубомир Радовановић исказали на испитима својим противу мене, признајем сада да је онако, као што они кажу, и ето хоћу да кажем и сам шта је у ствари што се мене тиче:

Из дужег и чешћег обичног разговора између мене, Љубомира и Марића, нарочито између мене и Љубомира, приметио сам одвећ велику нерасположеност њихову према кнезу Михаилу и његовој влади, и њихову жељу да би их требало оборити. Ову њихову нерасположеност и очити говор, да се обори влада кнеза Михаила, сматрао сам да произлази само

---

*) Оба ова зликовца суочена су с оптуженим у два маха, 18. и 25. Јуна.

из огорчења што су лишени слободе и части, па сам узимао да не значи ништа. Шта више — и сам сам се њима придружавао и био као једног мишљења, али то сам чинио само тога ради, да олакшам бризи и тузи њиховој.

Доцније већ приметих да они нешто и предузимају и раде да се доиста обори влада кнеза Михаила па дође на владу Петар Карађорђевић. То сам нарочито приметио из говора Љубомирова, но не бејах у стању да томе станем на пут и да за времена јавим где треба, јер Љубомир је нада мном владао, пошто су он и брат му Паја моји пуномоћници у једној знатној мојој парници. Једном — од прилике око духова ов. год. — каза ми Љубомир да се код њих у Топчидеру предузима и ради нешто велико, и да друштво, које на томе ради, захтева од мене да у тој њиној радњи будем неутралан, па кад се сврши то важно дело, да будем на месту код робијаша и да пазим на робијаше да се никуд не мичу, а такође ни жандари, који су под мојом влашћу. И ја нисам могао друго чинити, већ сам му на то обећао моју готовост. На моје питање шта је то велико и важно, одговори ми Љубомир да се ради против кнеза Михаила; а на питање: шта или како, т. ј. да л' да се убије или оставка изнуди од њега као оно од Кузе, или буном отера се из земље, — одговорио ми је да ће бити онако као с Кузом.

С овим њиним радом и с тим, што ми они тај њихов план овако саопштише, стоји у свези и оно писмо, које је поштар писао Орешковићу да се нешто ради противу кнеза. То је писмо у моје руке дошло онако, као што су казали Марић и Љубомир. Ја сам га задржао код себе, а и оно што сам био изнудио од поштара противно томе писму задржао сам такође код себе, па кад је после кнез убијен, сагорео сам сутрадан оба та писма, да се не би овај њихов план открио.

А кад је кнез већ убијен, ја нисам имао куд, но по датој речи био сам неутралан и нисам дао жандарима да иду у потеру за злочинцима, а и скаменио сам се био па нисам знао шта да радим, кад видох где кнеза убише, а не да су му изнудили оставку, као што су ми казали да им је план.

Опомињем се још да ми је Љубомир и то казао, да пошто се оно велико и важно дело сврши, он ће — Љубомир — за време узети управу над Топчидером, док се не уреде ствари као што треба.

И ово је све овако било што се мене тиче у овој њиној радњи.

Председник: Ето, Светозаре, сад си чуо испит па кажи је ли тако? — *Светозар*: То је признање изнуђено. — *Председник:* Признај истину, јер твоје ислеђење слаже се са свима околностима, и по томе се не може узети да си под притиском био. Кажи дакле је ли овако, као што си код комисије казао? — *Светозар:* Са мном су, кад сам у притвору био, — не ћу казати власт, него чувари, који су огорчени што је кнез убијен, чинили што није требало, па да се тога опростим казао сам што није у ствари, што се хтело. А да је тако, позивам се на г. Стевана Мирковића и на г. Константина Русидеса, који су на испиту заседавали и којима сам се жалио шта чувари са мном чине. Под таквим притиском морао сам признати. Ето тако је то било.

Председник: Доцније ћемо чути шта ће рећи сведоци, на које се позиваш у смотрењу притиска, под којим велиш да си ствар признао. Али то твоје признање слаже се са свима околностима, а да се заиста слаже, о томе ћемо се одмах уверити. Нека се прочита испит Љубомира Радовановића од 22. Јуна.

Придодати у помоћ деловођи секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Услед казивања Лазара Марића и Паје Радовановића узет је данас накнадно на испит Љубомир Радовановић.

Пит.: Кажи нам да ли је пред убиство кнежево ухваћено у заточеничкој кући какво писмо, које је заточеник поштар Никола Димитријевић написао био г. Орешковићу, како је то писмо ухваћено, каквог је било садржаја, и шта је с њим урађено?

Одг.: Јесте, било је доиста ухваћено једно писмо, које је тај поштар писао Орешковићу. Пандур Риста Марић имао је по заповести управитеља Светозара Ненадовића да пази да заточеници не шиљу куд тајно каква писма и да та писма хвата. Пред св. тројице ов. год. показа пандур Риста мени и Марићу једног дана неко запечаћено писмо, за које рече да га је нашао у прљавим поштаревим кошу-

љама, које је поштар опремио био по робијашу на прање жени својој у Београд. То је писмо гласило на поштареву жену. Ја казах пандуру Ристи да писмо преда управитељу. То је било пре подне, а управитељ је тада био у Београду. У подне дође управитељ из Београда и сврати се к нама у заточеничку кућу, пандур Риста преда му то писмо, и он га отвори у мојој соби. У том писму бејаше још једно писмо, упућено на поштарева шурака Михаила; он отвори и ово писмо, а у њему бејаше и треће, упућено на Орешковића. Управитељ отвори и то Орешковићево писмо и прочита га. У том писму стојаше: „Поверио ми је Љубомир (а то као ја) да се овде нешто плете противу нашег светлог владаоца, јер се код Љубомира скупљају сумњиви људи, које ја познајем, као: Видоје, Рогић и Милош из Бољеваца, и што ће бити, биће сад о тројицама. Нек се намести човек који ће на то пазити па ће се ухватити. Јавите ово коме треба." У том писму беше и једна уска цедуљица као додатак, у којој стојаше написано: „У ово је уплетен и управитељ." То писмо и цедуљицу читао сам и ја, а после зовнусмо и Марића из његове собе, те и он прочита, и договорисмо се сва тројица шта да се ради с тим писмом. Ја говорах управитељу нека писмо преда министру на поступак те да се извиди, јер сам уверен био да поштар од ствари ове не зна ништа, и што није истина да сам му ја то поверио, — он је то за мене измислио. Марић опет говораше му нека гледа да како год затушка ту ствар, да се не износи на јавност, како се не бисмо ухватили у овој нашој намери. На послетку оста на томе док не дође брат мој Паја да видимо шта ће он за то рећи, и ја одмах једном цедуљком позовем Пају, који и дође брзо по подне. Паја говораше управитељу као и ја да узме то писмо у поступак и достави министру. Али управитељ се присети па рече: „Сад ћу ја узети од поштара друго писмо где он каже да је то све лагао." Па с места одазва поштара собом својој кући, и после неког времена — од прилике за један сахат — донесе доиста друго писмо, које тада беше поштар написао њему да је лаж све оно, што је писао био у писму, упућеном Орешковићу, и да је то све лагао из нужде да би се што пре осло-

бодио заточења. Шта је после било од тих писама, ја не знам, а сва су остала код управитеља.

Председник: Прочитајте и испит од 24. Јуна. — Придодати деловођи у помоћ *секретар* правде (чита даље): Продужени испит над туженим Љубомиром.

Пит.: На толике опомене комисије ниси отпре хтео казати за ово писмо поштарево. Из тога је сад доказ да имаш још више казивати о управитељу Светозару Ненадовићу, и да ти је познато све, шта је он радио у овом злочином делу. Зато те комисија позивље да јој искажеш све истинито шта је управитељ Светозар радио у овој ствари и с киме се договарао?

Одг.: Казаћу истинито све шта је било и шта је рађено са Светозарове стране у овој ствари. Кад је између мене, Паје, Марића и Рогића закључено било да се кнез Михаило убије у кошутњаку, ја сам по наредби Пајиној и Марићевој имао да сваки дан после подне идем к управитељу Светозару како бих га навратио у случају ако се убиство изврши да скупи своје жандаре око апсане и с њима да чува робијаше. Ја сам ишао тако три — четири дана; но, видећи да је та наредба неразумна, јер и да сам слободан човек био, опет би морало пасти у очи што из дана у дан беспослен долазим к њему, нисам му после одлазио неколико дана, него сам или седео пред илицом или под каквим дрветом. Једног вечера седели смо ја, Светозар и Марић пред илицом, тица паун зајаука од коначке стране, а Светозар у два три маха рече: „За газдом!“ Марић се грохотом насмеја и иронички рече: „Сиромах Сергије, шта ти је он крив?“ Јер Сергију зову газдом у Топчидеру. Паун је тица државна, па ја и Марић разумели смо да Светозар реч ту „за газдом“ односи на кнеза. После тога, кад сам из овога а и из других речи и мигова пре тога видео Светозарево расположење, на дан два ли, не знам извесно да л' у мојој соби или у његовој кући, кажем му ово: „Знаш ли ти зашто ја долазим к теби?“ Он ми одговори: „Нисам ја луд, знам ја све, и ако се чиним да не видим ништа.“ Ја му на то рекох: „Е кад знаш, а ти чуј. Овде ће се овог времена урадити у Топчидеру једна велика ствар. Људи, који њом управљају, рачунају на тебе, и траже да будеш неутралан ма

се шта догодило. Твоје је само да сазовеш жандаре да буду код апсане и да чувају робијаше, кад се изврши та велика ствар. Од мене не захтевај да ти више казујем, јер и сам велиш да знаш.“ Он је казао: „Ја и не ћу ништа више да ми кажеш, а чинићу то што се тражи од мене.“

Из овога, што сам до сад рекао, уверио сам се да је Светозар знао да се ради да кнез буде убијен, и он је после ту ствар потпомагао овим начином. Једном у Априлу месецу дође к мени и Марићу и каза нам да му је писао др. Белони да му у Топчидеру испразни ону кућу, где су заточеници. Марић му рече: „Не дај, куме, ако Бога знаш, барем још за 15 — 20 дана, док ја мој посао не свршим, а после шта ти драго.“ Он је сутрадан отишао у Београд, а кад се вратио казао нам је да је наговорио др. Белона те је одустао и за сад се не ћемо премештати оданде. — Неки робијаш Сретен, који је у кошутњаку чувао козе, смео је једном код хајдучке чесме Марића и његово друштво те не могоше онда убити кнеза. Одмах како се вратио из кошутњака, рекао ми је Марић да кажем Светозару нека се тај робијаш Сретен уклони оданде. Ја сам му казао: „Рекао ти је Паја да онога Сретена уклониш из кошутњака.“ И он га је после други или трећи дан уклонио. — Најбоље пак, да је Светозар за целу ову ствар потпуно знао, види се из овога, што ћу сад казати, а то ће и Марић потврдити. На неколико дана пред убиство дошао је био кнез у Топчидер па не слазећи с кола код конака отишао путем право кошутњаку, а пред капијом кошутњачком окренуо насипом испод брда на белу чесму па поред заточеничке куће и стаклене баште испод парка оним путем вратио се у Београд. Кад је кнез на том повратку прешао преко ћуприје испод парка, родбина му је ишла на колима путем поред механе крај чардака и отишла за њим у Београд. Жандар, који тада дошао беше до конака пред кнежевим колима, стојао је код конака и чак на сахаг и по, пошто је кнез отишао, дође пред заточеничку кућу и запита тамошњег жандара: „Где је кнез?“ Жандар му рече да је кнез отишао у Београд још пре једног сахата и више, а он за тим оде. Ни газда Сергије није знао где је кнез, а то се види из тога,

што је застава све непрестано, и по одласку кнежеву, стојала дигнута, а знамо да се спушта и са свим скида, чим кнез оде из Топчидера. Сутра дан дође управитељ Светозар к мени и Марићу па рече: „Е, ја сам за цело био уверен да је синоћ посао свршен, јер сам видео кнеза кад је у кошутњак отишао, а нисам га видео кад се вратио.“

Пит.: Је л' ти управитељ Светозар дао какве ликове Персиде, жене, и Петра, сина Карађорђевићева? Кад је то било? Где су ти ти ликови и од куда су Светозару? — Одг.: Прошле јесени дао ми је доиста управитељ Светозар два фотографисана лика, један Персидин а други Петров. Од куд му ти ликови не опомињем се да сам га питао и да ми је казивао. Те ликове он није ни крио, стојали су му увек у албуму на столу. Оба та лика показивао сам онда Марићу, и том приликом остала су код њега у његовој соби. И то су она два лика, о којима је питан Марић на претресу.

Пит.: Је л' истина да си још одмах, кад је тамо на заточење доведен био поштар, говорио Светозару да нареди да се пази на тог поштара да не прокљуви овај ваш посао о убиству, јер је увода? — Одг.: То нисам говорио, или управо не опомињем се да сам то говорио Светозару, а и он сам зна поштара боље него и ја, јер га је познавао у Ваљеву.

Пит.: Јеси ли казивао не давно Марићу и Паји у разговору, да ти је управитељ Светозар, кад си с њим говорио о овој завери, казивао да је он још раније долазио на мисао да се кнез убије у Топчидеру; да је за то одредио био два поуздана робијаша, од којих је један умрьо а други је и сад жив, па да му је ил' смрт тог робијаша ил' друго нешто намеру покварило те оста неизвршена? — Одг.: Могућно је да сам казивао Марићу, али то ми Светозар није никад говорио. Марићу сам могао говорити тога ради, што ме је непрестано корио што не идем Светозару, па сам га се желео отрести.

Пит.: Имаш ли још шта казати о Светозару? — Одг.: Не знам више ништа, а ако ми још шта падне на памет, јавићу се сам и казаћу.

Пошто ми је овај садашњи испит прочитан, приметио сам да је у почетку првог мог одговора записато друкчије но што сам казао у ономе, где се

каже: „Кад је закључено било између мене, Паје, Марића и Рогића да се кнез Михаило убије у кошутњаку.“ Ово сам ја изговорио овако: „Кад је закључено било да се кнез Михаило убије у кошутњаку“, а не „између мене, Паје, Марића и Рогића.“

Председник (к туженоме Светозару): Е сад си чуо шта Љубомир за тебе каже. — *Светозар:* Господине, он може говорити шта хоће, то није истина. — *Председник:* Хоћеш ли да ти Љубомир то и у очи каже? — *Светозар:* Слободно, нека каже. — *Председник:* Нека се доведе Љубомир Радовановић. (Љубомир буде доведен.) Љубомире! Ти добро знаш шта си код комисије говорио за Светозара, а нарочито за писмо поштарево, за Сретена робијаша и за одлаз кнеза из Топчидера у Београд, како си се разговарао о томе свему са Светозаром; зато кажи и опет све што знаш. — *Љубомир:* Ја сам то већ казао код комисије.

Председник: Не чини ништа, кажи и опет. — *Љубомир:* Ево како је то било да истину кажем, јер сутра полазим на онај свет пред највишег судију. Жао ми је Светозара као брата мога Паје, али је ваљда несрећа тако хтела, да и ја будем с њиме помешан и да му сада истину кажем, и ја то морам чинити, јер идем на онај свет. — Постојала је наредба од управитељства, да сва писма, која заточеници шаљу, управитељ прегледа, па тако је било и с поштаревим писмом. Ја и Марић седели смо на клупи, кад ето ти пандура Ристе где носи једно писмо. Кад дође к нама, каже нам: „Ево једно писмо од поштара Николе.“ А ми га на то запитамо: куда га носи, и он рече: „Носим га г. управитељу, јер је казао да му свако писмо треба донети.“ Кад се после управитељ врати из Београда, дође к нама и Риста му преда поштарево писмо, а управитељ узме писмо и отвори га. То је писмо управљено било на поштареву жену, а у њему је било још једно друго, а у овом опет неко треће писмо. То друго писмо писато је Матији Вану да се смилује на њега, јер има ситну децу па нека гледа да га избави, и моли га да преда писмо Орешковићу, а треће је писато Орешковићу. У њему је написато да се овде велика несрећа спрема за господара и да код Љубомира долазе Паја Радовановић, Видоје Ивковић, Станоје Рогић

и још њих тројица, које не познаје. А осим тога била је још и једна цедуља од прилике као прст широка, и на њој стојаше написано да је у томе и управитељ помешан. После тога кажемо ми да би требало да дозовемо Пају па да видимо шта ће он казати, па тако и буде. Кад Паја дође, кажем му ја да би најбоље било да се та ствар извиди, а Марић на то рече: „Немојте, браћо; него боље ће бити да ми ту ствар мало завијемо.“ А Светозар опет рече: „Ја ћу већ видети шта ћемо и како ћемо радити.“ После тога отишао је поштар к Светозару, а Светозар доцније опет дође к нама и донесе контра-писмо, па каже да је поштар признао да је оно лаж што је писао Орешковићу, а то с тога, што му је Светозар казао да ће одмах ићи министру да јави ако је истина.

Председник: Је ли Светозар, кад сте се договарали шта да радите с писмом поштаревим, рекао да ће узети од поштара контра-писмо? — *Љубомир:* Није, господине, није Бога ми и душе ми, и онога ми света, јер ми је овај већ прошао. — *Држ. тужилац:* У испиту његовом стоји да је Светозар тако рекао. (Чита): „Светозар се присети па рече: сад ћу ја узети од поштара друго писмо да он каже да је то све лагао.“ — *Љубомир:* Може бити да сам тако казао, али се не опомињем. — *Председник*: Само дакле то изостављаш, да Светозар није казао, да ће од поштара узети контра-писмо? — *Љубомир:* Јест, јер он то није казао, него само да ће о тој ствари промислити, а не да ће друго писмо од поштара узети.

Председник: Кажи нам сада за оно како си ишао к Светозару да му кажем шта ти је Марић казао. — *Љубомир*: Мени је Марић казао, да идем к Светохару и да му кажем, да он не иде никуд онога дана кад кнез буде убијен, него нека седи код куће и чува робијаше. После неколико дана седели смо ја, Марић и Светозар једно вече на клупи и разговарали се, кад на један пут зајауче паун а Светозар рече: „За газдом!“ Марић се на то насмеје па каже: „А шта ти је сиромах Сергије учинио?“ Јер је под газдом разумевао Сергија, а ја сам опет разумео да он то за кнеза каже. После два — три дана кажем ја Светозару, — као што ми је Марић казао, — да ће се

овде велика ствар извршити и да се од њега ништа друго не захтева но да робијаше чува, и он ми је то обрекао да ће учинити, а да ли је и учинио, ја не знам. Он ми је казао: „Ја нисам луд, ако се и чиним да не видим ништа. Ја видим све. „А ја му онда рекох: „Е па добро кад све знаш, онда није ни нужно да ти казујем.“

Председник: А шта је било са Сретеном робијашем? Је си л' ишао к Светозару и казао му да ти је Марић рекао да Сретена уклони из кошутњака? — *Љубомир*: Мени је Марић казао, да идем к Светозару и да му кажем те да уклони из кошутњака Сретена, јер га је вињао с великом сикиром, и ја сам после то Светозару казао.

Председник: Шта сте се разговарали онда, кад је кнез дошао до кошутњака па се после вратио поред беле чесме? — *Љубомир*: Један пут дође кнез на колима у Топчидер и за њим су била још двоја кола. Пред кнезом је ишао један жандар напред, и кад кнез дође до кошутњака, обрне друмом лагано испод брда поред беле чесме, па онда пређе преко ћуприје онде испод парка и врати се у Београд заједно с родбином, али жандар није ишао за њима. После једног сахата дође тај жандар што је кнеза пратио и запита нас где је кнез, куд је отишао, и ми му кажемо да се он већ вратио у Београд, али је застава још једнако стојала. Ето тако је било, и ми се нисмо више ништа разговарали. — *Председник*: Дакле је ли све тако као што си казао? — *Љубомир*: Јесте.

Председник: Љубомире! Из овога твога говора, што кажеш за контра-писмо, да Светозар није рекао да ће га од поштара изнудити, види се да хоћеш да ствар заплетеш и прикријеш? — *Љубомир*: Није, господине, Бога ми није. — *Председник:* Пошто је твој испит прочитан био Светозару, признао је да је казао, да ће од поштара друго писмо изнудити, па зашто онда лажеш? — *Љубомир*: Није истина, господине! Ја не могу да кажем оно што није истина, јер моје речи могу кога убити, али спасти не могу никога, зато ја не смем лагати. — *Председник*: Сад иди на твоје место. (Љубомир буде одведен.) — *Светозар:* Ја имам нешто да кажем, ако има места. — *Председнкк*: Има места, али не сад;

него нека дође Лазар Марић. (Лазар Марић буде доведен; публиќа виче: „Скот! скот! хуља!“) — *Председник* (звони): Нека је тишина!

Председник (к Марићу): Код комисије си казао све, што си знао за Светозара Ненадовића, али сад треба и овде усмено и њему у очи да кажеш. Кажи дакле све шта си тамо казао. — *Марић*: Ја сам већ све казао. — *Председник*: Не чини ништа, кажи опет. — *Марић:* Ја не могу све да се сетим, него нека се прочита мој испит. — *Председник*: Твој испит? — *Марић*: Јест, јест. — *Председник*: Прочитајте му га.

Придодати деловођи у помоћ секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита): Услед казивања окривљенога Светозара Ненадовића под 14. и 15. Јуна, који је признао да је знао за заверу и у њој радио, узет је Лазар Марић 17. Јуна накнадно па испит, па позван да искаже што још није исказао а тиче се ствари, изјаснио се овако:

Што до сад нисам хтео казати за Светозара, узрок је, јер сам рад био да га заклоним и одвратим од њега казну, те тим да му покажем моје признање за добра, која ми је учинио у заточењу, нарочито кад сам боловао; али кад сам Светозар каже да је знао за ову заверу, онда је залуду моје даље ћутање о њему, и зато ћу казати све што знам.

Окривљени заточеник Љубомир био је од мене и његова брата Паје одређен да сваки дан по подне иде к управитељу Светозару, кад би ми, који смо за убиство одређени, ишли у кошутњак да убиство свршимо, па кад се убиство сврши, ако би се од њега тражили жандари да иду у потеру за убицама, нека га Љубомир одврати да их не да под изговором да му требају да чувају затворенике.

Доцније — на месец дана или месец и по пред што ће кнез бити убијен — престао је Љубомир одлазити к њему, т. ј. к Светозару, кад би ми излазили у кошутњак ради убиства; па упитавши га зашто је престао, рече ми: „Сад није нужно да му идем, јер и он зна нашу намеру за убиство кнеза, па ће и без мог надзора и говора чинити и сам шта треба, т. ј. не ће дати жандаре да иду у потеру за вама кад убиство свршите, и још наредиће

да се позову трубом и они жандари, који би се налазили с робијашима.“

Једном приликом рекао је Светозар мени и Љубомиру: „Ја ћу све законите путове да прођем у мојој парници с братом Костом, па ако не би помоћи било, онда ће да суди револвер.“ Љубомир му је на то казао: „Запамти добро то, што си сад рекао, а доћи ће време, где ћу те опоменути на те речи.“ На то ја додадох: „И то скоро.“ А Светозар одговори: „Па и хоћу да ме опоменете да видите јесам ли човек.“

Другом приликом, кад смо били сами ја и Светозар, говораше ми како са садашње управе земаљске пропадамо и појединн а и земља у опште, и да треба гледати шта ће да се ради. Ја му одговорим: „Нема се шта даље гледати, но ваља стегнути па извршити што треба.“ Он ми пресече реч: „Не ћу, не ћу ништа даље да ми казујеш, јер и ја мислим да треба извршити што ваља, и то што пре, као што оно наши стари веле: што ће бити јесенас, нек буде вечерас.“

Кад се у Априлу месецу ов. год. разнесе глас, да ће заточеничку кућу у Топчидеру да узму за војничку болницу, а заточенике да ће негде даље да оправе, дозвали смо били управитеља Светозара и казали му да гледа да то поквари ма како, јер би се тим осујетио наш план, који имамо овде у Топчидеру да произведемо, а он је одмах отишао к г. војном министру и покварио намеру да се заточеници крећу из Топчидера, а враћајући се од војног министра дошао је к нама те нам то јавио.

Она два лика Персиде Карађорђевићке и Петра Карађорђевића, што су нађени у моме сандуку, дао је управитељ Светозар Љубомиру, а Љубомир их је дао мени да видим, те отуда су се код мене нашли. Ја сам питао Љубомира да л' му је Светозар казао за та два лика од куда су му, а Љубомир ми рече да му то није казао, но да има још тих ликова.

Неки робијаш Сретен, који је у кошутњаку био код коза, смео нас је кад смо раније једном код хајдучке чесме хтели кнеза да убијемо, што је онда баш дошао био к кућици, која је не далеко од те чесме, а човек је стасит и има код себе сикиру. Кад

смо вративши се из кошутњака казали то Паји и Љубомиру, одмах је Паја рекао Љубомиру: „Кажи Светозару нека тог робијаша уклони оданде да више не смета.“ И како је Љубомир то казао Светозару, он је Сретена одмах оданде дигао и затворио у апсану.

Од како је ваљевски поштар дошао у заточење, Љубомир је једнако говорио Светозару: „Нареди нека се пази на тог поштара, јер он је шпијун, па ће опазити наш план и одати нас.“ Светозар је ово одмах наредио, и пандур Ристо, који је био код заточеника, ухватио је у једног робијаша, који иђаше у Београд па имаше свратити и поштаревој кући, једно писмо поштарево и дао га Љубомиру. Тада је Светозар био у Београду, па кад се вратио, Љубомир му поручи те дође к нама и отвори то поштарево писмо. У том писму јавља поштар своме куму г. Орешковићу како се нешто у Љубомировој соби спрема противу живота кнежева, и како за то зна и управитељ. Па кад прочитасмо то писмо, договорили смо се да Светозар не чини ништа спрам поштара, док ту ствар не саопштимо Паји и док не чујемо шта ће он рећи. Тога ради одмах је Љубомир писао по Пају, и кад Паја дође, био је ту и Светозар и уречено је да Светозар тога ради не чини ништа спрам поштара, већ само нек претњом и начином којим зна узме од њега друго писмо како њим пориче оно, што је Орешковићу писао, као лажно; па Светозар је то учинио и донео нам ово изнуђено писмо да се уверимо да је тај посао свршио како треба.

Не давно пред кнежеву смрт побегао је био једном по подне неки робијаш, и тада нас четворица убице бејасмо у кошутњаку ишчекујући да кнез дође, па бојећи се да жандарска потера, која иђаше за тим робијашем, не дође и у кошутњак и нас не нађе у чести, сишли смо из честе на ливаду спрам чесме. Вративши се из кошутњака ја ово кажем Љубомиру и Паји, а Љубомир ми рече да је онда ишао Светозару па му казао да не шиље потеру у кошутњак да не би тамо наишла на нас, а Светозар му одговорио: „Тога ради није требало да долазиш, јер ја то и сам знам, и упутио сам потеру чак на бањичку механу, и на случај убиства не само ћу за-

држати потеру жандарску, него ћу још и оближње кметове, којима сам капетановао, употребити да чувају робијаше, да не би ни они онда ишли у потеру.“

Управитељ Светозар нас је учио, мене т. ј. и Љубомира, да се чувамо свака поверљива разговора с попом Рушчуклићем, с газдом Сергијем и с рачуновођом Манојлом, јер ће — говораше — употребити на зло свако ваше поверење.

Љубомир је не давно у разговору казивао мени и Паји да му је управитељ Светозар говорећи с њим о овој нашој завери казивао, да је он, Светозар т. ј., долазио још раније на мисао да се кнез убије у Топчидеру, и на то је био одредио два поуздана робијаша, од којих је један умрьо, а један и сад живи, па да му је или смрт тога једног робијаша или друго нешто, чега се сад не опомињем, стало на пут те ову намеру своју није извршио.

Скоро пред убиство кнежево, кад је Светозар јавио мени и Љубомиру да ће блаженопочивши кнез давати у Топчидеру вечеру сад у Мају месецу, говорили смо том приликом ја и Љубомир како је за извршење наше завере много допринео Светозар, и за то да га треба наградити, ако из те завере буде добрих последица по нас.

Једном, а то је било пред вече кад смо нас тројица, ја т. ј., Љубомир и Светозар, седели пред илидом, паун тица зајаука од конака, а Светозар рече: „За газдом!“ Ја и Љубомир разумели смо га да је он то односио на кнеза, јер је паун тица ту у Топчидеру као добро државно, па ја иронички, као да би се насмејали, рекох: „Сиромах Сергије, шта ти је он крив?“ И они се на то насмеше. После овог случаја на скоро кнез је дошавши у Топчидер на колима отишао к кошутњаку па поред капије кошутњачке не слазећи с кола окренуо на више оним насипом испод брда и крај беле чесме вратио се одмах у Београд, а за њим и родбина му, тако да из Топчидера нису га могли видети кад се вратио, јер и по одласку његову стојаше још дуго застава дигнута, а обично се спушта чим оде из Топчидера, а и жандар, који је тамо дошао био пред кнежевим колима, тек после једног сахата и више по одласку кнежеву долазио је к заточеничкој кући те питао тамошњег жандара где је кнез, па кад му овај каза

да се кнез вратио у Београд, отиде и тај жандар за њим. А сутрадан дође управитељ Светозар к мени и Љубомиру, и у разговору о том повратку кнежеву из Топчидера рече нам: „Е, за цело сам држао да је синоћ свршен посао с кнезом, кад га не видох никако да се вратио из кошутњака, а застава онако дуго стојаше на конаку.“ Оваких разговора било је и више између мене, Светозара и Љубомира. Тако опомињем се и тога, да је једном не давно, опет пред убиство, Светозар у разговору са мном — а мислим да је ту био и Љубомир — рекао о овој нашој завери: „Ако да Бог, куме, те нам овај посао изађе за руком, па нам дођу до руку ови наши великаши, даћу их теби да их ти твојски испитујеш и да им цедиш крв све кап по кап.“

Председник: Је ли овако, Марићу! — *Марић:* Јест, тако је. — *Председник:* Говориш ли то њему у очи? — *Марић:* Јест, у очи, јер сам ја сам то од њега слушао, а није ми нико други казивао.

Председник: А шта је казао Љубомир Светозару кад му је дошао с контра-писмом поштаревим? — *Марић*: Он је казао: „Ти си баш прави син протин, а Љубомир није.“ Ја сам био казао, немојте ви ту ствар много отезати, јер је Паја казао, да то треба узети на претрес, већ гледајте да то буде некако онако мулајим, јер се може лако дознати па ће нас потући као мачке; гледајте ви да се то како год претрпа, а Светозар онда рече: „Ја идем пак ћу сад дозвати поштара и гледаћу да од њега било преваром или претњом добијем контра-писмо.“ Па онда оде. Кад после ето ти Светозара и заиста донесе писмо, пак нам даде да га прочитамо. Кад смо писмо прочитали, онда је Љубомир казао: „Ово је прави син протин“. Знате, господине, кад Љубомир почне да што говори, Светозар онда са свим ћути, па изгледа као да је Љубомир управитељ, а Светозар робијаш.

Председник: Дакле, Светозаре, шта сад кажеш? — *Светозар*: То није истина што он говори. — *Марић*: Ја само оно кажем, што сам од тебе чуо, а не оно, што ми је други ко казао. Да могу ја бих те склонио, јер мени не треба друштво за умирање, и Бога ми, господине, да њега није било, ова се ствар не би ни извршила.

Председник: Нека дође Паја Радовановић. (И Паја буде доведен; публика изражава своје гнушање према њему.) Пајо, суд те позива да кажеш, као што си и код комисије казао за оно писмо, које је Светозар узео од поштара, кажи дакле како је ствар текла и како сте се договарали кад сте писмо прочитали. — *Паја:* Ја сам то већ казао код комисије, а казао бих и сад, али сам у грозници. — *Председник*: Па кажи у кратко. — *Паја:* Ја сам их световао да се ствар узме на редовно ислеђење; али пошто је Светозар казао да ће већ видети шта треба, то су онда и они други пристали на то, и тако је и остало, т. ј. да Светозар узме од поштара неко порицање, и ја сам му онда на то казао, да он не зна да ли је то истина, него нек нареди како најбоље зна. — *Председник*: А је ли Светозар казао да ће изнудити писмо од поштара? — *Паја*: Није то казао, ја не могу да се опоменем. — *Председник*: Је ли он овако казао: „Ја ћу узети од поштара друго писмо, у коме ће стојати, да је у ономе првом лагао“? — *Паја*: Нека се прочита мој испит, па ћу онда казати је ли тако било. — *Председник:* Прочитајте његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Из испита Пајина код комисије 21. Јуна.

За управитеља у апсанском заводу у Топчидеру Светозара Ненадовића знам толико, да је од прилике на недељу дана пре св. тројица ов. год. ухваћено било неко писмо, које је заточеник Никола поштар писао онда Орешковићу. У том писму стојало је како тај поштар јавља Орешковићу да се у заточеничкој кући код Љубомира и Марића скупљају многи сумњиви људи, као: Рогић, Видоје и Милош из Бољеваца, и да се ту ради нешто противу кнеза, а у то да је помешан и управитељ Светозар, па Орешковић нек то саопшти кнезу те нека се нареди да се ствар ухвати. Око тог писма био је договор између мене, мог брата Љубомира и Марића с управитељем Светозаром шта да се према том писму ради. Ја сам био мишљења да Светозар као управитељ узме то у поступак па нек пошље већој власти; али он је место тога изнудио од поштара писмо, у коме поштар пориче све оно што је написао био у оном писму, упућеном на Орешковића,

рекавши да је то с поштаром свршио код своје куће, где га је поштар молио и клечао још да му опрости за оно писмо Орешковићу писано. И на томе је та ствар остала. И једно и друго писмо управитељ је после узео к себи, а шта је с њима радио, то не знам. А предлагао сам да се поштарево писмо узме у поступак тога ради, што ме је развлачење ове наше ствари довело било до тога, да нисам ни за шта марио, па видећи да се Марић са мном титра и управо ме секира, а имајући ме зар у рукама с ове наше радње, баш сам хтео да ово писмо поштарево и његово извиђање буде прилика да се та наша радња за убиство расквари и растури, те да од тога не буде ништа, а знао сам позитивно да поштар не зна ништа утврдо о тој нашој радњи те да бих се могао бојати његових у томе казивања. И то је узрок што сам предлагао а управо и наваљивао да Светозар извиди ово поштарево достављење; али кад је он с писмом учинио онако, као што рекох, нисам ни томе ни мало противан био.

Председник: Је ли то твој испит? — *Паја*: Јесте. — *Светозар*: Молим нека се дода... *Председник*: Ја сам већ казао, кад један говори, други нека ћути. Кажи само остајеш ли и сада при своме непризнавању? — *Светозар*: Јест, остајем. — *Председник*: Добро. (К Паји Радовановићу и Марићу): С вама је свршено. (Паја и Марић буду одведени.)

Председник: Је ли ту Никола поштар заточеник? (Поштар буде доведен.) Је си ли ти Никола поштар? — *Никола:* Јесам. — *Председник:* Кажи нам како је било с оним писмом, што си писао г. Орешковићу, а тако исто и с оним, што си управитељу апсанском Светозару Ненадовићу написао, и за које кажеш да ти га је изнудио. — *Никола*: Ево како је то било. Ја сам писао писмо мојој жени у Београд и предам га пандуру, а он га узме и однесе управитељу да га прегледа. Кад управитељ виде шта је у писму, дозове ме к себи и одведе к својој кући, па онда нападне на мене да ме убије. Ја онда клекнем пред њега и станем га молити да ме не убије, него нека се смилује на моју ситну децу, а он ми каже да ће ме пустити и живот ми опростити, ако му напишем једно писмо, да оно није било истина што сам у првом писму казао, а ако не учи-

ним тако, да ће ме помрчина појести. Ја онда узмем перо и напишем му дркћући писмо па га потпишем, а ја сам написао био само „Н. Димитријевић“ и он ми онда каже: „Не ћу ја само Н. него хоћу да цело твоје име потпишеш.“ А ја онда напишем цело моје име. — *Светозар*: Молим вас, господине, да ја нешто кажем. — *Председник*: Кажи. — *Светозар*: А зашто сте ме молили да исцепам писмо кад сам вас узимао на протокол? — *Никола*: А што лажеш, зар те није срамота, говори право а немој лагати. — *Светозар*: Стој, стој брате да... — *Никола*: Доста сам ја клечао пред тобом и молио те као Бога да ме не убијеш, зато немој сад да лажеш, јер ја ћу истину казати. — *Председник*: Светозаре! Кажи ти мени шта хоћеш да га питаш па ћу га ја питати. — *Светозар*: Молим вас, питајте га зашто ме је молио да његово писмо исцепам? — *Председник*: Кажи Никола, зашто си молио Светозара да исцепа твоје писмо? — *Никола*: Лаже господине, ја сам га само молио да ме не убије. — *Председник:* Јеси ли Светозаре изнудио од њега оно писмо, у коме пориче оно прво? Ето човек ти у очи каже да си то писмо изнудио од њега. — *Светозар*: Ја сам њега само звао к мени и он је дошао, али ту није било никакве претње ни насиља, него сам га лепо увео у собу и питао га да ли је то истина што пише, а он онда клече пред икону и мољаше ме да писмо исцепам, јер није истинито. Ја сам га још нудио да седне, али он не хте, па сад каква је то претња кад га нудим да седне? Ја сам њега лепо питао је ли то твоје писмо истинито, и ако је истинито, ја идем онда одмах к министру да јавим, а ако није да га исцепамо, а он ми одговори да није истинито, него га је само зато писао, да се један пут опрости заточења.

Председник: Је ли тако било Никола? — *Никола*: Није истина господине, он лаже. Ти си мени казао: „Одмах да си написао; кад си онда знао писати, пиши и сад!“ — Гледај у мене, немој да кријеш очи! — Па си онда казао: „Како ти смеш тако што писати? Сад ћу те убити, ако не напишеш да оно није било истина.“ Што сад лажеш? Срам те било! Ти си мене мучио као Јуда. — *Председник* (к Светозару): Суд хоће да зна јеси ли ти писмо од њега изнудио, јер ти кажеш да није истина, а он опет да је истина, с тога је сад питање да ли је тако, као што он каже. — *Светозар* (к

Николи): После тога ви сте били звати у полицију па.... — *Председник*: Ти Никола остајеш дакле при томе, да је он изнудио од тебе писмо, а ти Светозаре опет да није тако, зато кажи зашто си носио и показивао писмо Љубомиру и Марићу? — *Светозар*: Боже мој, како тај човек зна лагати! Ја вас молим нека поштар каже зашто није казао на полицији, кад га је после неколико дана звала због неког испита, да сам ја од њега писмо изнудио, и да се нешто ради против владе, него је ћутао, и зашто ме је молио? — *Никола*: Лаже господине, ја њега нисам молио да он писмо подере, него да ме не убије. — *Светозар:* Па на колико је дана пред убиство то било? — *Никола*: То ја не знам, него знам да ти све лажеш. — *Председник:* Доста, доста Никола, иди сад. (Никола оде.) — *Светозар:* Ја имам још две — три речи да о том писму кажем — *Председник*: Добро, де кажи? — *Светозар*: Он је то писмо писао још 11. Маја, као што је у писму стојало, па после тога на неколико дана producedзват је био у полицију за неко друго дело... (Публика се смеје.) Јест, јест, па кад је то тако, и кад сам ја изнудио од њега контра-писмо и кад је он знао да се нешто ради против кнеза, зашто онда није јавио то полицији; он је могао казати, да се нешто спрема, а то није учинио, па за тих 18 дана могао је и коме другом јавити, само да је хтео, јер тамо пролазе сваки дан жандари, официри и други људи, па је могао барем њима то проказати, а то није учинио. Види се дакле да лаже да ме није молио да писмо исцепам. Он је то могао јавити десет пута, само да је хтео. — *Председник:* Добро, кад он лаже, али кажи нам ти, да ли је то истина, да су Марић и Љубомир к теби долазили? — *Светозар*: То је истина, али Никола није могао знати зашто они к мени долазе и шта ми радимо, јер да је он о томе што знао, могао би јавити, а почем није јавио, то није ништа ни знао.

Држ. тужилац: То је са свим природно нешто што он није јавио. — *Светозар*: А зашто господине? — *Држ. тужилац*: Зато што ниси хтео ти да јавиш као државни чиновник, а овамо тражиш од њега да он то учини као роб. (Публика: „Право, право! Тако је, тако је!“) — *Светозар:* Није тако.

Председник: За сад се седница завршава, а сутра ћемо наставити. (Оптужени буде одведан, и публика се разиђе.)

Седница варошкога београдског суда од 12. Јула из јутра.

Публике с почетка не беше много, а после се стече више него и јуче. Сви разреди су заступљени.

У 9 сах. дођу судије и заузму своја места. Исто тако и браниоци. У то доведен буде и оптужени Светозар Ненадовић.

Председник: Имамо да наставимо јучерашњи рад по кривици Светозара Ненадовића, у колико нам је заостао несвршен. Нека дође Спасоје Срејић. — *Надзорни члан полиције*: Болестан је. — *Председник*: Кад је болестан, нека се прочита његов испит од 3. Јуна.

Придодати деловођи у помоћ секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Ја знам да су се г. управитељ Светозар Ненадовић и заточеник Љубомир Радовановић дружили и више пута виђали се да заједно ходају; али ми је то њихово дружење највише у очи пало баш онога дана, кад ће кнез погинути. Тога су дана мајстори с робијашима радили на трибини и ја сам робијаше с још једним жандаром, а имено Миланом Манојловићем, чувао, па сам том приликом видео где су г. Светозар и Љубомир и пре и после подне *неколико пута* састајали се код беле чесме, ту седели и ходали. Ово ми је нарочито за то пало у очи, што то није далеко било од нас, те смо све морали да се дижемо и ја и онај други жандар те да стојимо, и тек кад он замахне и уклони се, онда седасмо и ми.

Председник (к оптуженоме): Шта на ово имаш да кажеш? — *Светозар*: Ја имам то да кажем, да се ја пре подне нисам састајао, а јесам ли из јутра ишао, то баш не знам добро, али после подне знам да сам спавао, па после ишао у башту. Може бити да је он видео кога другог, па му се учинило да сам ја, (Публика се чуди: „Хм, хм!“), јер као што кажем, ја сам после спавања ишао у башту. — *Председник:* Дакле ти

кажеш да је твоје дружење морало бити пре а никако после подне? — *Светозар*: Јест.

Председник: Добро. Нека дође Милан Манојловић. (Милан дође.) Је си ли ти Милан Манојловић? — *Милан*: Јесам. (Стоји доле.) — *Председник*: Стани горе. Ти си нешто сведочио код комисије о дружењу Светозара с Марићем и Љубомиром, а нарочито на дан кад је кнез убијен, с тога кажи Светозару у очи што си тамо казао. — *Милан*: Хоћу. Ти си се састајао више пута с Љубомиром, Марићем и Пајом Радовановићем, и седели сте код илице, а по некад и ноћу. Онога дана, кад је кнез убијен, стојали сте код бурдеља, а око пола три сахата после подне отишли сте у кошутњак код кошњица па вас после нисам видео куд сте се дели. — *Председник:* Имаш ли још шта да кажеш? — *Милан*: Немам, осим што сам казао да су се они више пута састајали и шетали и дању и ноћу. — *Председник*: Дакле и ноћу? — *Милан*: Јест и ноћу, па и на дан кнежева убиства. — *Светозар*: Молим нека се добро опомене, да ли је то било баш на дан убиства. — *Председник*: Па ето он каже да је баш тога дана било. — *Светозар:* То није истина, јер сам ја тај дан био у башти. — *Председник*: Дакле не признајеш да си онај дан ишао код кошњица? — *Светозар*: Ја Бог и душа не признајем да сам ишао код кошњица, јер за цело знам да нисам тамо био, него у башти. А најпосле да то није било други који дан? (Публика: „Ха, ха, ха!“) — *Милан:* Није то било други дан, него баш онда кад је кнез убијен.

Председник (к сведоку): Сад можеш ићи Милане, а нека дође жандарски поднаредник Риста Алексић. (Риста дође.)

Председник: Ристо! Ти си код комисије сведочио за Светозара шта је било оног дана кад је кнез убијен, где си Светозара нашао и како си захтевао од њега да с неколиким жандарима идеш у кошутњак и шта ти је он на то казао. Сад се дакле позиваш да то и овде кажеш. — *Риста*: Кад сам видео да је нека забуна, почнем трчати да видим шта је, и нађем Светозара на ћуприји код његове куће с двоцевком пушком на рамену и с једним револвером где се бије рукама, и ја га запитам шта је, а он ми одговори да не зна ни сам. Ја после поставим жандаре у фронт па запитам га и опет шта да радим, а он ми каже да је

кнез погинуо, а тако исто и коњаник, који је за њим ишао. Ја сам га онда питао да ли да идем тамо с неколико жандара те да видимо шта је, али он ми није допустио, него ми рече, да и он сам не сме оставити апсане, него морамо поставити шиљбоке око апсана. После тога ја сам га опет питао да ли могу ићи у кошутњак, али ми он рече, да ће свак добити куглу у чело, који се с места макне, па зато ја нисам смео без допуштења да идем тамо, него сам после опет питао га да ли ће ми дати какву заповест шта да радим, а он ми је казао да седим само на своме месту. Кад је после дошао један жандар из кошутњака и кад сам га запитао шта је с кнезом, и кад ми је одговорио да је кнез погинуо, Светозар је престао да се рукама бије. — *Председник:* Имаш ли још шта? — *Риста:* Немам више ништа. — *Председник:* Овога сведока није заклињала комисија, јер је на дужности био, на коју је већ један пут заклетву положио. Него нека се прочита његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Оног дана кад је кнез убијен, ја сам се по подне баш некако око 6 сах. враћао од беле чесме к апсани, па на ћуприји код апсане застадох управитеља г. Светозара Ненадовића, који ту стојаше држећи о рамену пушку двоцевку и револвер. Тада бејаху неколики робијаши са жандарима на раду око споменика, па у то време, кад сам се, као што рекох, враћао од беле чесме амо, робијаши са жандарима стадоше отуд у један мах наглити к апсани, а то ми даде сумњу да мора нешто да се догодило, те и ја трчећи дођем на ћуприју, па које због тога, што су робијаши и жандари трчали, а које због тога, што у један мах угледах ту на ћуприји управитеља наоружана и усплахирена, упитам га шта је, а он ми рече да не зна ни сам. Ја одмах отидем на своје место код робијашнице и поставим у ред све жандаре да су готови на заповест, а робијаши се позатворају. За тим се вратим к управитељу и онда га нађем пред његовом кућом где стојаше и лупаше се рукама у груди, опет онако усплахирен и немиран као и мало пре. Брзо га ја упитам шта је и шта ћемо да радимо ми жандари, т. ј. какву ћемо заповест имати, јер под њим стојимо сви, који смо одређени да чувамо робијаше, и од њега у таквом случају примамо заповести. Он ми на то каза

да је кнез рањен и један коњаник убијен. Кад чух то од њега, упитам га да ли да са жандарима трчим тамо у кошутњак, јер смо знали сви да је кнез с родбином у кошутњаку. Он ми заповеди да идем натраг на своје место и са жандарима да чувам робијаше. На то се ја вратим те половину жандара поставим око робијашнице, а другу половину задржим приправну да иде у кошутњак у помоћ кнезу и његовој родбини, па одем опет к управитељу и казах му шта сам учинио те га питах могу ли с оном другом половином трчати у кошутњак да видим шта је, а он опет не даде него ме врати на моје место. Међу тим жандари се онамо бејаху сви узбунили на тај глас да је кнез рањен па хћаху сами да трче тамо у помоћ, али пошто нам је строга заповест да без наредбе од старешине никуд се не макнемо с места, ја им рекох да стоје на месту сви по заповести г. управитеља Светозара; али не имадох ни сам стрпљења, већ и по трећи пут одем к управитељу те га питах и мољах да дозволи бар самом мени да отрчим видети шта је у кошутњаку с кнезом, а он ми не дозвољаваше никако. У то коњанички жандар трчаше из кошутњака амо, а ја истрчим предањ да чујем шта је, и он ми каза да су кнез и г-ђа Анка убијени и да тамо нема никога. Кад ово чух од тог жандара, вратим се к г. Светозару те му кажем, и онда сам приметио на њему да се чисто смирио те стаде, а дотле је све једнако онако немиран ходао испред куће. Кад му ја ово казах, он ме погледа мирно и само ми рече да идем одмах на своје место, а мало за тим дође и он те и сам рече свима жандарима да се не удаљавамо с места никуд. Дотле, до овог т. ј. случаја, ред је и обичај код робијашнице био свагда да и у мањим приликама половина жандара трчи у помоћ а половина да чува робијаше на месту. Тако се радило и кад би који робијаш утекао, па зато сам ја и наваљивао на управитеља онолико да се трчи у помоћ онамо у кошутњак.

Председник: Чуо си, Светозаре, шта сведоци против тебе казују. Зато признај, боље ће бити. — *Светозар*: Ја не признајем. Ја сам, као што сам већ казао, одмах отрчао, кад је гардист дошао, и узео пушку, која је запета била, па кад робијаши с косидбе дотрче, заповедио сам да одмах иду у апсану. После тога дође Риста к мени и запита ме шта је, а ја му кажем

да не знам, и тек после сам му казао да је кнез погинуо, пошто је већ дотрчао момак што служи код г-ђе Томаније, и тад ме је питао да ли сме ићи у потеру за зликовцима, на што му ја казах да није вајде, јер су они већ утекли. Ја зато нисам смео да га пустим да иде тамо са жандарима, јер сам се и тога бојао, да зликовци не дођу и не запале апсану, (Публика се грохотом смеје.), па сам зато заповедио да сви напуне пушке.

Председник: Имаш ли још шта? — *Светозар*: Ја сам тако исто шиљбочио пред апсаном као и он. — *Председник*: Више немаш ништа? — *Светозар:* На то немам више ништа да одговорим.

Председник: Овоме је кривцу према закону одређен за браниоца г. Стојан Живковић, овдашњи правозаступник. — *Светозар*: Молим вас господине, ја имам још нешто да кажем. — *Председник*: Добро, кажи. — *Светозар*: Кад сам био у граду испитиван, ја сам тамо много којешта признао под притиском, (Публика се смеје.), па с тога сам казао и оно, што није било. — *Председник*: А је си ли и оно, што си код комисије признао да су ти Паја и Љубомир казали да ће кнеза убити, исказао под притиском? — *Светозар:* И то је било под притиском. — *Председник*: Дакле под притиском? — *Светозар*: Јесте господине, сва та моја признања учињена су под притиском. — *Председник*: Ти си се позвао на сведоке за овај притисак, а то су г. Коста Русидес и г. Стеван Мирковић, па рекао си да си се њима због тога и жалио. Нека дође дакле г. Коста Русидес. (Русидес изађе напред.) Господине Коста, ви сте били као сведок на испиту Светозаревом од 14. и 15. Јуна, на коме је признао да му је или Паја или Љубомир казао да ће кнез бити убијен и да је Паја добио неке новце за извршење тога дела. Кажите нам је ли то његово признање било под притиском? — *Русидес*: Није господине, већ у пуној слободи. Он је лепо добио столицу па седео и приповедао нам шта се и како радило, а никакво присиљавање није му се чинило. — *Председник*: Нека дође г. Стеван Мирковић. — *Светозар*: Ето нека каже у каквом сам стању био и како сам изгледао. — (Мирковић ступи на среду.) — *Председник*: Господине Стеване, и ви сте били на испиту Светозаревом; кажите нам је ли оно, што је Светозар у вашем присуству признао било под

притиском? — *Мирковић*: Није, господине, није ту било никаква притиска, него је слободан седео на столици па одговарао што је био питан, а само се пренемагао и претварао као да је болестан, а није му фалило ништа, и још је подсмешљиво на нас намигивао.

Председник: Шта имаш на то да кажеш? — *Светозар*: Ја не кажем да је баш онда било присиљавања, кад су они тамо били, него ја сам се бојао да ме не ће после мучити, па је то тако било под притиском. — *Председник*: Имаш ли још шта да кажеш? — *Светозар*: Што сам се дружио с робијашима, то је за то, што сам ја и у гургусовачкој кули чувао робијаше, пак сам видео како се они морају да клањају, кад виде да командант иде, а ја нисам могао да то гледам па да и ја тако радим, него сам с њима лепо живео, дружио се, певао, картао, бацао камена и играо купе, с тога су они и говорили да им је пола осуђеног времена опроштено. Ја сам тиме хтео само да им време лашке прође. — *Председник:* Добро, добро, то не треба баш толико. — *Светозар*: Мени треба, јер ја хоћу да покажем да сам се ја само на тај начин с њима дружио, а не да сам се договарао о убиству и преврату. — *Председник*: Па шта ће нам то? — *Светозар*: Ама треба за мене, јер ви кажете да сам се ја с њима за то дружио да учинимо преврат. — *Председник*: Ти као управитељ ниси требао да се с робијашима дружиш. — *Светозар:* Та кажем вам, да сам се ја само за то с њима дружио, да им нешто олакшам.

Председник: Господине браниоче Стојане Живковићу! Чули сте цело ислеђивање овог кривца; кажите шта имате у његову обрану, чим ћете му кривицу да олакшате? — Бранилац *Стојан Живковић* представљаше да оптужени није у овом делу саучесник онакав, као што се описује у §-фу 46. кривичног законика, да би потпадао казни, која је прописана у првом одељку 47. §-фа истог кривичног законика, већ примењује нањ други одељак тог параграфа. Оптужени није предлагао плана за ово злочинство, него је план био готов пре него што је он и сазнао зањ. Овај навод нека суд има у призрењу при пресуђивању Светозарове кривице, а поред тога и у олакшицу му узме то, што је до сад био доброг владања.

Председник: Господине државни тужиоче, шта ви имате да приметите?

Држ. тужилац: Према таквом признању Светозаревом, које је наведено у јучерашњој мојој тужби, и оноликим околностима што се врзу око њега, ја не бих имао никакве потребе, да што и даље говорим за његово окривљење. То његово признање с нагомиланим околностима изражава више но закониту истину, да је он злоупотребом свог положаја потпомагао мучко убиство кнежево; и оно је довољан доказ, да му се у смислу закона одузме његов зликовачки живот; јер ово, што он сада на претресу просто пориче то своје признање, не наводећи никаква вероватна узрока ни обстојатељства, које би бар и најмању сумњу могло нањ бацити, не одузима ни најмање силу доказа том његовом признању, као што прописује §. 227. кривичнога судског поступка.

Али колико у интересу истине, толико и много више ради тога да се одржи поштовање овоме светом месту, које истину заступа, а овај је злочинац и у најсветијем часу оскврњава својим дрским измишљотинама, — дужност ми је, да његову данашњу обрану бар упоредим са самим његовим фактима те да се још очитије може видети колико у њој има истине.

Тако: он сада говори, да казивању Марићевом и Љубомировом не верује, што су обојица злочинци и рђави људи, а овамо признао је и отпре и сада да су му то до часа кад је кнез убијен били неразлучљиви другови и пријатељи.

Признајући да је радио да заточеници остану и даље у Топчидеру, одриче сада да је то чинио у намери да се не би осујетило извршење завере, — а овамо признаје, да је по том случају враћајући се из Београда управо отишао к Марићу и Љубомиру и уверио их да и даље остају у Топчидеру — утврдио их дакле у предузећу.

Признајући да је поштарево писмо, које откриваше заверу против живота владаочева, задржао код себе не показавши га власти, одриче да је то учинио с намером, да се не би открила завера, — а овамо признаје да је исто писмо саопштио Марићу и Љубомиру, противу којих је и управљено било, па с њима га читао и с њима се договарао шта ће и како ће да ради с тим писмом, и после узео од поштара против-

писмено, па и ово показао реченој двојици завереника — уверио их дакле да могу слободно и даље радити.

Каже да је водио поштара својој кући и тамо га о том писму испитивао, да дозна да ли је истина што је у њему писано, а овамо признаје и сам, да је још раније знао, да к Марићу и Љубомиру долазе сви они људи, о којима поштар говори у писму.

Каже, да је од поштара оно против-писмено узео на случај, ако би поштар доцније тврдио да је истина оно, што је писао у писму упућеноме на г. Орешковића, а ово и једно и друго сагорео је да им нема ни трага.

Одричући сада да је знао за убиство кнежево, вели да би први с места то јавио да се ухвати кад би био дознавао штогод о томе, — а овамо баш у часу, кад се истраживаху убице и сумњиви људи, бацио је у ватру и уништио оно поштарево писмо, које је те убице откривало у лицу Марића и Љубомира.

Сад вели да је мрзио Карађорђевића да га не види, јер га је оштетио, а овамо признаје, да је на неколико дана пре убиства истоме Карађорђевићу писао и молио га, да му даде у својину познату „Трипковићеву аду“.

Најпосле преко свега овога не стиди се изрећи данас, да је свагда био веран и пријатељ кнезу Михаилу такав, да би пре свој живот дао заљ него учинити му зло какво, — а овамо кад убице убише кнеза Михаила у кошутњаку, он дознавши за то убиство не само стојаше близу овог места непомичан, већ још и не даваше ни једном жандару да иде кнезу у помоћ и хвата убице; па што је још неприродније пријатељском односају, — не хте да иде ни у дворац, који од његова обиталишта нема ни 200 хвата даљине, да тамо види тело кнежево и увери се да ли је кнез жив или мртав и да ли је доиста убијен и како.

Код оваких очитих факта само овакав окорели зликовац кадар је и на овом светом месту одрицати своје саучешће у овом злочинству; јер, као што му и сам изглед и данашње његово понашање сведочи, за њега нема ништа свето, за њега нема истине ни правде, ови символи човечанског друштва види се да за њега нису ништа кад не могу да као средство послуже његовој бесавесности, његовој подлости и

бешчовечности. („Тако је, тако је!“ чује се у публици.)

Ја остајем дакле при моме захтевању, да се тај зликовац према пропису првог одељка у §-фу 47-стом кривичног законика казни смрћу.

Председник: Господине браниоче, имате ли ви још штогод? — Бранилац *Стојан Живковић*: Немам ништа више. — *Председник* (к оптуженоме): Сад иди Светозаре! (Светозар буде одведен.)

Председник: Сад долази да се извиђа кривица бившега кнеза Александра Карађорђевића, који је судом позван да на тужбу пред судом одговара; но како није дошао, нити је себи заступника одредио, то му је суд за заступника поставио г. Петра Марковића, овдашњег правозаступника, и с њим ће целу ствар извидети. Нека дође Паја Радовановић. (Паја буде доведен.) Пајо, кажи и на суду све, што си код комисије казао за кнеза Карађорђевића. — *Паја:* Ја сам код комисије казао да сам се с њиме састајао у Пешти, као што је тамо записано. — *Председник*: Хоћеш дакле да ти се прочита испит? — *Паја:* Хоћу. — *Председник*: Нека се прочита његов испит од 21. Јуна.

Придодати деловођи у помоћ секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Лане још у Јуну месецу добио сам био из Пеште писмо од Паје Трипковића, деловође Александра Карађорђевића, у ком ме мољаше да сазнам добро и известим га какво је у опште расположење народа спрам кнеза Михаила и његове владе. С том намером ја сам одмах ишао по унутрашњости у округ београдски, смедеревски, пожаревачки, у неке крајеве ћупријског, крагујевачког, рудничког и чачанског; па уверивши се да у тим окрузима има у опште доста незадовољника, вратио сам се у Београд и о томе писмом известио Пају Трипковића. Услед овога мог извештаја позвао ме је на скоро за тим Александар Карађорђевић у Пешту к њему на разговор, и ја сам из тога већ знао да ме зове за договор о преврату. Месеца Септембра после тога састао сам се с Карађорђевићем у његовој кући у Пешти, и ту смо уговорили ја и он да гледам и радим овде да се кнез Михаило час пре уклони с владе ма на који начин, било изнудом оставке, побуном народа или убиством, па да

се начини преврат у земљи и син истога Карађорђевића Петар доведе на владу. По углављеном овом договору он ми је на месту дао 200 дук. за мој труд, што сам, као што рекох, ишао по оним окрузима, и за моје трошкове, а уз то је казао да ће ми преко свога настојника Андрије Вилотијевића послати још новаца колико ми год треба да врбујем људе и припремим што је нужно за тај уговорени преврат.

Председник (к оптуженоме): Чујеш шта си на испиту говорио, — кажи је ли тако? — *Паја*: Није, није. Ја сам приморан био да то кажем. (Публика: „Хм, хм!“) Ја сад кажем суду, да сам при првом претресу — молим вас нека се то запише — мислио да лично себе не браним што се мене тиче, јер сам видео да ми свака обрана ништа не вреди, па зато се нисам онда ни бранио. Ја нисам ни онда протестовао против онога, што сам против себе самога казао, али кад сам био испитиван за кнеза Карађорђевића, ја сам се налазио под притиском, па сам морао то казати. А да оправдам оно што је Андрија рекао да сам примио 1800 дук., питам: куд сам могао те новце потрошити? (Публика се смеје.)

Председник: Је ли ово твоје признање учињено код комисије? — *Паја*: Јест, код комисије у граду. — *Председник*: Па јеси ли казао комисији да то под притиском признајеш? — *Паја*: А шта ћу да јој казујем? — *Председник*: Али твоје се признање слаже с писмом, које си писао Паји Трипковићу?

Држ. тужилац: Нека се прочита и Марићев испит, пак ће се то онда боље разјаснити. — Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Паја ми је још лане у Јуну ил' Августу месецу говорио да Андрија, надзиратељ добара Карађорђевих, треба да му положи неку суму новаца, — али не каза ми за што. — Сад пред ускрс питао сам Пају за што не да трошка Рогићу, који ми се жаљаше да нема чим да плати своје трошкове, и Паја ми рече да нема ни он, но да ће за новце писати Карађорђевићу, у име кога ово и радимо. А на 5—6 дана после тога каза ми да је од Карађорђевића добио новаца колико је искао. Пре самог убиства говорио сам му опет да даде Рогићу да му се нађе за случај преврата, и Паја ми рече да му је и пре дао, а даће му и сада, јер новаца има доста. „Има овде један човек с новцима за овај случај.“

Љубомир ми је у разговору рекао да се Паја у почетку преварио те од Карађорђевића искао само 1200 дук., а сад види да му треба више, но има човека, који ће давати колико треба. — У разговору између мене, Љубомира и Паје о убиству и преврату каза нам Паја да пазимо добро да у овој завери не компромитујемо кнеза Карађорђевића, а Љубомир и ја рекосмо: „Јок, то не може бити, јер ако дође ствар ова дотле да се ми компромитујемо, не ћемо штедети ни онога, за кога велиш да га штедимо.“ — Казивао је Паја и мени и Љубомиру да је с кнезом Карађорђевићем и у Пешти и на некаквом његовом спахилуку у Угарској разговарао за повратак његове династије на кнежевски престо на начин, који Паја избере и изврши, само је тражио од Карађорђевића да за 10 година мора узимати за министре извесне људе, док се као не утврди законитост у земљи, па му је Карађорђевић на то одговорио: „Гледај што ако можеш за моју децу, јер ја за тај посао више нисам, а за пристајање на услове нема сумње.“ И Рогић ми је, од како се здружисмо за убиство и преврат, казивао да се у Пешти састајао с Карађорђевићем и овоме казао да се у Србији ради о убиству кнеза Михаила и о преврату у корист његове — Карађорђенићеве — династије.

Држ. тужилац: Молим нек се чита још и даље из Пајина испита. — Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Кад сам се из Пеште вратио, неколико сам пута ишао у Смедерево, три пута у округ крагујевачки и двапут у округ руднички па тамо радио да се што више незадовољника прибави противу кнеза Михаила и његове владе а за Карађорђевића што већа партаја, и то што пре, те да се начини у земљи преврат и на владу доведе Петар Карађорђевић. За ово предузеће издао сам у Смедереву помоћнику Лази Милојевићу 800 дук. из моје руке у Октобру месецу, а од прилике око божића лањске године још двојици сам на другој страни послао по 500 дук. Лаза је онај човек, за кога сам Марићу рекао да сам му дао 800 дук. само да ћути, али није истина да је он само ћутао, него је и сам пристао на саму радњу. За њега имам уверење да је новце примио, а за оне друге немам, јер нисам се више с њима састајао, а ни с онима, по којима сам им послао, не казавши истима чији су ти новци и у које их име шиљем. Све ове новце

узео сам по наредби Александра Карађорђевића од његова настојника Андрије Вилотијевића, и то онда кад сам коме давао.

Држ. тужилац: Из овога се види да тако не говори човек, који је под притиском. Али има још нешто да се чита. — Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Из испита од 5. Јула Кад сам био у Смедереву да се састанем с Лазом Милојевићем, нисам никако ишао његовој кући него сам се с њим састајао или у Божурковој кафани, где сам и квартиром обично бивао, или пред другом кафаном Рашином крај Дунава, коју неки Андрија држи, и ту сам се с њим разговарао о овој ствари, за коју сам раније већ казао. Могућно је да сам распитивао за његову кућу, премда се тога не опомињем, нити сам му икад ишао кући, шта више не знам ни сада где је лане седео.

Председник: Шта сад велиш? Остајеш ли при ономе што си код комисије казао? — *Паја*: Ту треба разликовати испит код комисије пре и после Вељковића, јер кад је Вељковић дошао, од то доба није било приморавања. Ја бих желео да се неки из комисије, док су без њега били, испитају. — *Председник*: Шта имате, господине државни тужиоче, на ово да кажете? — *Држ. тужилац*: Испитивати заклету власт, да ли је ко под притиском што признао, ја не дозвољавам никако, јер власт по самим законима не сме притиска чинити никаква, а на испиту присуствују и по два грађанина, да се не би какво злоупотребљење догодило, па та је контрола довољна. А да Паја није био под притиском, то сведочи и његово писмо, које је писао Трипковићу. (Чита):

У београдском граду у затвору под џамијом
1. јула 1868.

Љубазни господине Пајо!

Ето у какву ме провалу несрећа с моја несретна три брата и с толиким људма сурва. — Шта је узрок томе, овде говорити не могу, јер ни времена немам, а и друго ми све оскудева, што би за то нужно било.

Ја сам сваку свезу убиства Михаиловог с нашим кнезом одрицао, и добро би ми било за руком испало, да проклети Андро Вилотијевић не каза, да ми је 1800 дук. цес. у три маха по налогу кнежеву дао, и да је од

тебе примио у Базјашу 27.800 фор. да их у дукате промени и мени даде, кад кнез Михаило буде убијен, и још друго којешта.

Ово ме упрепасти, и ја неко признање, којим се свеза нашег кнеза с убиством доказује, учинити морадох. Но признане ово може бити потрвено тако, да кнез остане чист при свем том, што је Андрија којешта тртавао. Ја сам то и намислио био да учиним без икакве користи, али ми сад није могућно друкчије, већ на начин, који ћу доле изложити.

Решено је, и за цело ће се извршити, да се сви трошкови учињени због овог убиства наплате имањем оних, који су учествовали у томе.

Ти трошкови пак износе више од 36.000 дук., јер се у то и трошак око скупштине рачуни.

Извесно је, да се с тим на то иде, да се добра нашег кнеза продаду.

Кад бих ја с необоривим доказима моје признање потрьо, онда за кнеза ове користи следују:

1.) Име његово опрано је од сваке љаге.

2.) Сви новци, који су код Станка и Андрије нађени, враћају му се.

3.) Добра његова неповређена остају. И

4.) Сима Ненадовић спасава се од смрти.

Но ако ја то учиним, онда сва добра моја и моје браће, осим што сва четворица гинемо, продата бити морају за подмирење тих трошкова, и тако једанаесторо ситне дечице остаће без крова и хране. Добра та коштају преко 9000 дук. цес.

Ја бих био изрод људски и чудовиште, од кога се цео свет мора гадити, кад бих порицање учинио без икакве хасне за децу браће моје. Да је то увиђавно, о томе ни говорити не треба.

Молим дакле у след тога, да се ово, што следује, најточније и што пре изврши:

1.) Ја сам се задужио којекоме 500 дук. цес. по овом делу. Тих 500 дук. цес. нека се даду мом оцу да плати људма.

2.) Нек се да мом оцу 30.000 фор. (тридесет хиљада фор.) сребра, као накнада за то, што ће добра наша бити продата.

Ово пак овако да се удејствује:

Како се реши да се новци ти пошљу, одмах ма под чијим именом нека се телеграфише****** у Београд ово:

„По уговору новце данас поштом шиљем. Само нек је еспап добар.“

Новце треба тог дана послати ****** поштом с налогом да их мом оцу преда.

Пајо!

Ти знаш добро, да сам ја искрено одан нашем кнезу. То посведочавају и четири наша гроба. — Ово није никаква уцена, но дужност, коју спрам деце моје браће испунити морам. — Ја те дакле при последњем часу мом најпокорније молим, да настанеш око њихових светлости да се молба моја испуни.

Надам се да ћеш ти то и учинити, и да ће они последњу жељу испунити ономе, који за њих умире.

С Богом и опрости ми, ако те што увредих.

Пољуби за мене руку кнезу и кнегињи и Пери.

Павле Радовановић.

П. П. Ако ће се што предузимати, то треба да буде одмах, јер иначе ништа вајдити не ће. *Горњи.*

Адреса је оваква: Monsieur Paul Trivcovics, Hochstrasse 15., à Pest.

Председник: Је ли ово твоје писмо? —*Паја*: Јесте. — *Председник:* Па кад Карађорђевић није умешан, како си могао то писати? — *Паја:* Ја сам писао за то, што сам признао био. (Публика се смеје.) Ја сам истина писао то, али у корист деци браће моје, но ни та корист није толика, да ово признање не поречем. (Публика се опет смеје.)

Држ. тужилац: Да би се ствар још боље објаснила, ево писма, које је писао оцу своме. (Чита):

У Београду, 2. Јула 1868.

Почитајеми отац,

Ако ти Коста Илије Ђонџије изда облигацију ниже следујућег садржаја, ти му подај ово намирително писмено, па после нека по облигацији своју обвезу испуњава, не ће ли, онда нек сам себи припише зло, које га отуд стићи може.

Облигација.

На 750 # (седам стотина и педесет дуката) цес., коју сам суму у готову данас узео у зајам од г. Јована Радовановића, трговца из Шапца, с обвезом, да му на исту осам на сто интереса годишње, и то пола на Митров дан а пола на Ђурђев дан сваке године

плаћам. Обвезујем се даље да мом повериоцу главницу исплатим овако: На Ђурђев дан 1869 год. 100 дук., на Ђурђев дан 1870 год. 100 дук., на Ђурђев дан 1871 год. 100 дук., на Ђурђев дан 1872 год. 100 дук., на Ђурђев дан 1873 год. 100 дук., на Ђурђев дан 1874 год. 100 дук., и на Ђурђев дан 1875 год. 150 дук. Ако му ма коју рату или интерес на време платио не бих, онда одмах наступа рок исплате за све рате и за сав неплаћени интерес. Ову сам облигацију сам својеручно писао и потписао.

У Шапцу.

Горње суме платац
Коста Јовановић, трговац.

Ако ти Коста Баћин пошље какву квиту од Николе Прапорца, коју Свети издаје, пошљи је одмах Свети, а јави и Дики у Ваљево, да код Свете има Николина квита, и кажи му да плати све трошкове Николи око интабулације учињене, и да Мирку или Настасу покаже границе Љубиног имања, кад им Никола пошље облигацију с пуномоћством да интабулирају.

Свети ћу писати, да ти даје шест дуката месечно, па храни себе и децу Костину, а с новцима и с интересом, што ти Коста Анђин даје, плати дуг и интерес Куртовићу.

Куртовић нек метне прибелешку на Костино имање за дуг Костин.

Опрости и благослови ме. — Писаћу ти опет. — Буди човек. Теши матер и сестру и поздрави их. — Љубим вам руке.

Твој несретни син,
Павле Радовановић.

Адреса је оваква: *„Да отвори и прочита сестра Драга* Господару Јовану Радовановићу, трговцу у Шапцу.“

Држ. тужилац (наставља): Ево и облигација лажна, коју је писао кад је казао да се налазио под притиском. (Чита):

Облигација.

На 2500 дук. (две хиљаде и пет стотина дуката) цес., коју суму узех данас у зајам у готову новцу од г. Николе Прапорчетовића, трговца из Београда, и то за брата мог Љубомира Радовановића, право-

заступника из Ваљева, по пуномоћству. — Обвезујем овим Љубомира, да горе речену суму заједно с интересом 12 на сто годишње, од данас па до исплате, плати г. Прапорцу двадесет-шестог Октобра 1860-осме године. Дајем право г. поверитељу Николи да се у свако доба и за главно и за интерес на сва Љубомирова добра у Ваљеву, и ма где постојећа, интабулирати може. — Ову сам облигацију својеручно писао и потписо. — Петог Декембра 1860-шесте године у Београду.

Горње суме платац:
у име Љубомира Радовановића
Павле Радовановић, правозаступник из Београда.

Држ. тужилац (наставља): Па како је могао под притиском да прави такву облигацију, какву човек ни са свим слободан а чисте савести и поштен није у стању написати? А ево још доказа и да је удешавао да бега из притвора, кад је оно Паји Трипковићу писао за Карађорђевића. (Чита):

Којо брате!

Знаш ли болан да ме је јуче жестока грозница од страха ухватила. — У мал' што полудео нисам. — Како би, брајко, онако радио. — Глув би чуо, а и луд би се сетио шта је и шта се хоће. — Ако су дакле толико блесани, да у траг ушли нису, које лако може бити, ако Бог хоће, — онда настави данас, па продужи сву ноћ, али тако, да никако не лупаш, но само да стругућеш и сечеш. — Често се обзири и пази, да те чули нису. Ја знам, да ти је то досадно, и да би ти хтео час пре да свршиш, али шта ћемо кад се друкчије не може. — Рупа од земље па на горе не сме од један пед и чеперак већа бити. — И капља дуби камен, али дуго а полако. — Ова писма запечати, па подај одмах онима, на које гласе, — читати их немој. — Одговоре њине добро запамти, па ми их јави. — Жури се, — још је врло мало остало. Ноћас се за цело свршити може, па ма како полагано радио. — Одговори ми за све што сам те питао, — и то још данас. — Немој да се плашиш и очајаваш, па нас ни Бог оставити неће. — Де брате мој, али само мудро, да не про-

паднемо лудо. — Пошљи ми мало дувана. Поздрав П. Радовановић.

Председник: Нека се прочита и његов испит код комисије у смотрењу овиx писама. — Придодати деловођи у помоћ секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита): Из испита Паје Радовановића од 9. Јула о ухваћеним писмима, која је из притвора писао.

Сва та писма, облигације и цедуље писао сам за време мог притвора, и то у тој цељи, да побегнем из притвора и материјално осигурам породицу моје браће.

Што се у писму на Пају Трипковића спомиње „нашем кнезу“, то сам зато говорио, што сам ту разумевао мене и Пају Трипковића, те тако употребио реч „наш“. Ја сам част и имање кнеза Александра хтео да сачувам мојим порицањем једино за то и у том случају, ако би ми послао новце, које сам у писму спомињао. Порука да Трипковић пољуби кнезу, кнегињи и Пери руку, била је чист израз учтивости према тим лицима. О новцима код Станка, т. ј. да ли их је и од кога и колико добио, мени ништа више није познато, осим што сам приликом испитивања у притвору дознао да код њега има неких новаца.

У цедуљи оној, што је нађена у мене ижвакана и у полак уништена, биле су ове речи: „Готов сам, иди дакле“. А то је значило да *** иде у Земун и погоди кола за мене, као што сам му писао у писму, за које сам држао да га је добио, кад ми је ***** одговорио: „Свршио сам, све је готово“.

Председник: Је си ли овако казао? — *Паја:* Јесам. — *Председник*: Види се дакле да си се спремао да одричеш. — *Паја*: Не, господине, ја не одричем моје признање ни из каква интереса, јер ја добро знам да то неће имати користи него штете, али ја морам да поречем, јер је у самој ствари тако, па ма шта било са мном. (Публика се чуди и смеје.) — *Председник:* Господине државни тужиоче, ако имате још шта да кажете, изволите казати. — *Држ. тужилац:* Садашње порицање Пајино не важи с тога, што је он сам казао, да није био под притиском, од кад је г. Вељковић у комисији, па кад се није тужио г. Вељковићу, него је баш онда све признао, како сад може да порече? Андрија Вилоти-

јевић сведочи да је примио 1800 дук. Зато молим нека се о томе упита. — *Председник*: Јеси ли примио те новце од Андрије? — *Паја*: Нисам ни паре. — *Председник*: Али је он јуче, а и пређе још на суду казао, да је теби у неколико пута давао по пет — шест стотина дуката, само што први и други пут, кад ти је давао, није знао зашто се ти новци дају, него је тек онда знао, кад ти је и трећи пут дао, јер му је Карађорђевић казао на коју се цељ новци издају, и да ти је Карађорђевић обећао дати још 28.700 фор. кад се убиство учини, а ти то поричеш да није истина? — *Паја*: Ја сам казао, па и сад кажем, да ни једне паре нисам примио. — *Председник:* Па зашто си признао? — *Паја*: Зато сам признао што је Андрија то потврдио, па да ме оставе на миру те да дођем на суд и да се ствар сврши, било како му драго.

Држ. тужилац: Молим да прочитам још нешто из његова испита од 21. Јуна, одакле ће се видети да је он доиста говорио о новцима и о Карађорђевићу. (Чита): Од прилике око прошлог ускрса казивао ми је Филип Станковић овде у Београду, да је говорио Персиди, жени Карађорђевићевој, да спреми и пошље овамо новаца да се нађу за извршење преврата, па да је већ и дознао да су ти новци дошли амо Андрији. О тим новцима ја истина немам уверења — бар тако ми се чини — да су амо послати, јер сам држао да не ће бити нужни, али кад Андрија, с којим сам имао посла што се новаца тиче по овој ствари, то потврђује, онда верујем да сам се с њим разговарао и о овим новцима онако, као што он каже.

Председник: Ево да чујеш и твоје суочење код комисије с Лазом Милојевићем. — *Паја*: Ја то добро знам, зато није нужно читати. — *Председник*: Нека се чује.

Придодати деловођи у помоћ секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита): Из суочења Паје Радовановића с Лазом Милојевићем од 5. Јуна.

Паја каза г. Лази у очи да му је оних 800 дук. дао лане у јесен у Божурковој кафани, и то у соби другој с десне стране кад се из ходника уђе. На питање г. Лазе каза му још да му је исте новце дао у једној платненој запечаћеној кесици. Даље рече да је то

било баш у оној истој соби, где је једном приликом дао пуномоћство на потврђење, које је — вели — г. Лаза и однео да се потврди, па му је доцније Милан Ракичин донео из начелништва као потврђено. Даље рече да му је речене новце дао у цељи оној, као што је раније казао.

Председник: Ето како си и ту баш код г. Вељковића говорио. — *Паја*: Ја што кажем, кажем, а ви после оцењујте како хоћете. — *Председник*: Добро. Имаш ли још шта да кажеш? — *Паја*: Имам. Ја знам да у закону о великој народној скупштини стоји назначено о чему скупштина има решавати, па како је онда скупштина могла решити да се нашим добрима наплате почињени трошкови, јер у закону то не стоји? То је било против закона, па кад је скупштина могла тако решавати, онда сам се и ја могао послужити противзаконитошћу.

Држ. тужилац: Као што је доказано, Паја није само просто казао за Карађорђевића да је његов саучесник, него је означио и време, начин и место договарања с Карађорђевићем. Он је у том казивању означио суме новаца и место где их је примио од Карађорђевића и за што, он је означио и лица, којима је новце давао, он је своје казивање продужавао у свему томе све једнако до данас, а то његово казивање потврђено је Андријом Вилотијевићем а и самом околношћу, што су новци нађени у Андрије. То је доказ, да је његово прво казивање о Карађорђевићу истинито, а данашње да је лажно, јер то показује и сведочи његово писмо, његов план и његово удешавање да лажно порече ово своје признање, те да му Карађорђевић породицу награди. Он каже, да је прво признање учинио под притиском, а последње у слободи. Међу тим да би се казивање могло на претресу одрећи, нужно је да има неких околности, а овде тих околности нема, па с тога он не може порећи своје признање, него оно остаје потпун доказ. (Публика: „Право, право!“)

Председник (к туженоме): Имаш ли на ово шта да кажеш? — *Паја*: Имам. Господин државни тужилац вели да сам ја означио и време и место и начин договарања с Карађорђевићем, а то не стоји, па кад нема састанка ни договарања, од куда онда може то постојати што ви кажете? — *Пред-*

седник: Јеси ли се састајао с Карађорђевићем кад си био у Пешти? — *Паја*: Јесам, ја сам био 1862 и 1865 године у Пешти, и онда сам се с њим састајао. — *Председник:* А зашто си ишао тамо? — *Паја*: Лечио сам се у бањи. — *Председник*: Јеси ли ти Марта месеца ишао у Темишвар? — *Паја*: Јесам. — *Председник*: А зашто? — *Паја*: Ја сам казао на моме испиту. — *Председник*: Имаш ли још шта? — *Паја*: Ако је забележено то што сам казао, онда немам више ништа. — *Председник*: Сад иди. — *Паја*: Да идем? — *Председник*: Јест, иди... (Паја буде одведен.) Да се малоодморимо за једно четврт сахата.

После одмора настави се опет суђење.

Председник: Нека дође Коста Антоновић. (Коста буде доведен.) Коста! Ти се имаш сад питати о бившем кнезу Карађорђевићу, за кога си тамо код комисије испитиван, где си казао, да ти је 12. Маја Карађорђевић рекао да с Пајом Радовановићем ради да се направи у земљи преврат и да ти је препоручивао да се и ти у том случају нађеш. Зато кажи и сад овде шта си код комисије казао. — *Коста*: Молим прочитајте мој протокол. — *Председник*: Кажи ти само усмено, пак ћемо после прочитати. — *Коста*: Још 1864-године Паја Радовановић је врбовао људе да убије кнеза, али због неких околности то му није за руком изашло. Кад сам после био код Карађорђевића, он ми је казао да ради с Пајом да се направи преврат, а то је било 12. или 13. Маја ов. год. Ја молим суд да узме у призрење што сам ја као његов слуга чувао ту тајну само за себе. Ја нисам другима о томе ништа казивао, нити сам се спремао да што чиним. — *Председник*: Овде се не извиђа кривица твоја, већ Карађорђевићева, зато кажи што знаш за њега. У осталом нека се прочита његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Кнез ми је Александар Маја месеца 1868 казао, да је пристао да се убије кнез Михаило и да је дао Паји Радовановићу новаца да то убиство изврши. Ја ово зато нисам до сад казао, што сам као слуга кнеза Александра хтео колико толико поштедети његово име да се не би окаљало тако гадним делом, као што је убиство кнеза Михаила. — Осим Паје Радовановића и његове браће и Станоја Ро-

гића, кнез ми ни за кога другог није казао, а ја за цело ни једног не бих штедео, кад нисам штедео ни себе самог ни кнеза Алексадра.

Председник: Остајеш ли дакле при овоме? — *Коста*: Остајем. — *Председник*: У свему је дакле тако? — *Коста*: Јесте. — *Председник*: Сад иди. (Коста буде одведен.) Да су заиста Карађорђевићеви новци нађени у Андрије Вилотијевића, нека се прочита полицајски извештај о томе од 16. Јуна.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Потписани отишао сам у квартир Андрије Вилотијевића у кући бившег кнеза Александра Карађорђевића, која постоји овде у Београду у главној чаршији на ћошку спроћу сунца, и то с Аврамом Јовановићем дуванџијом и са Стеваном Кристићем трговцем, где је била и жена Андријна, Христина, па претресавши по кући нашли смо у две саксије земљане испод цвећа четири хиљаде две стотине и два дуката цесарска, који су у иструлелом платну са земљом помешани били, и у једном куферу у некој крпици нашли смо још осамдесет и два дуката цесарска, свега дакле четири хиљаде две стотине осамдесет и четири дуката цесарска. И даље сам претресао по кући, али није ништа више нађено.

Председник: Кад, као што сам каз о, нема оптуженога да на тужбу одговара, нити је браниоца себи поставио, то ће судом одређени бранилац његов г. Петар Марковић одговорити зањ. Господине Марковићу, изволите казати шта имате. — Бранилац *Пет. Марковић*: Имам једну депешу, коју сам јутрос добио од Карађорђевића, па судим да треба да је покажем. — *Председник*: Прочитајте. — Бранилац *Петар Марковић* (чита): Адвокату Петру Марковићу у Београду. Забрањујем вам сваку обрану односно мене. Кнез А. Карађорђевић.

Председник: То је само проста депеша, па може бити да ју је и ко други подметнуо. Но како он није опуномоћио себи браниоца, то се ова депеша мора одбацити, и суд, који вас је одредио њему за браниоца, позива вас да одговорите на тужбу.

Бранилац *Петар Марковић*: Противу Карађорђевића постоје посредни, од саучесника прибављени докази. Ако су ти докази довољни да се он осуди, онда обрана моја, била ма каква, не вреди ништа; ако

пак докази исти по судској оцени нису довољни за осуђење, онда га ни суд не ће и не може осудити. (Публика: „Врло добро, врло добро!“) Ја остављам дакле суду да ствар оцени. И то је све што имам казати.

Председник: Нека г. државни тужилац одговори, ако шта има. — *Држ. тужилац*: Пре него што бих одговорио, молим нека се прочита шта је јуче рађено с Андријом Вилотијевићем, јер Андрија је болестан па не може да дође.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Андрија Вилолијевић не могаше на тужбу државног тужиоца одговарати због велике слабости, нити приповедати ствар као код комисије, а и не имађаше ништа ново да казује, па зато рече да остаје при ономе, што је до сад казао.

Прочита се испит Андријн код комисије о признању његовову под 19. и 22. Јуна ов. год.

Оптужени Андрија остаде при свему, што је на питања власти казао и што му је сада прочитано, проклињући Трипковића и Карађорвића што га на ово наведоше.

За тим је Андрији примећено да Карађорђевић, кога он терети, није овде те да би се с њим могао суочити, па тако ни Трипковић, те му је казано да сада сматра као да је с њима на суочењу, и упитан је да ли остаје при ономе своме, што је исказао, и да ли то, што говори, говори као да је на самртноме часу своме? На ово питање Андрија одговори: Остајем при свему ономе, што сам и против Карађорђевића и против Трипковића казао, јер је онако у ствари било. Ово казујем као да сам с њима на суочењу и као да бих био при самртном часу своме.

Држ. тужилац: То је дакле довољно. Казивања тројице саучесника, као: Паје Радовановића, Косте Антоновића и Андрије Вилотијевића, показују да је Карађорђевић и новаца давао и радио да се кнез Михаило убије, да се тим начином направи преврат у земљи и његов син Петар да насилно дође на престо. С тога налазим, према закону, а нарочито према 231. §-фу кривичнога судског поступка, да је то све потпун доказ против Карађорђевића, да је т. ј. он с Пајом Радовановићем радио не само као

саучесник, већ управо као коловођа; па нека би се баш и узело да Пајино казивање не постоји, то су ипак казивања Косте Антоновића и Андрије Вилотијевића потпун доказ противу њега, јер два су сведока по закону довољна.

Председник (к браниоцу): Имате ли шта да приметите? — Бранилац *Пет. Марковић:* Немам, јер суду остављам да те доказе оцени.

Председник: Сад ћемо да извиђамо кривицу Филипа Станковића из Смедерева. И њега овде нема, и он је тражен преко власти да суду предстане, али није могао доћи, јер је затворен у Пешти, па према томе излишно је било и позивати га нарочитим позивом, почем није слободан. Зато ће се његова кривица извиђати само с браниоцем, кога му је суд поставио према пропису закона. Њега терете неки саучесници, као што се из тужбе види, и то прво Паја Радовановић. Нека дође дакле Паја Радовановић. (Паја буде доведен.)

Председник: Овде се опет имаш питати по кривици Филипа Станковића, за кога си код комисије говорио да си се с њим разговарао и договарао за убиство кнежево и за преврат и да Карађорђевић дође на владу. Зато нам кажи што год знаш о Филипу Станковићу? — *Паја*: То све стоји у моме испиту. — *Председник*: Кажи и усмено. — *Паја*: Ја не памтим више баш све добро. — *Председник*: Па кажи у кратко. — *Паја*: Филип је требао да сам узме власт и да скупи општину, па да општина изабере намесништво. Ето то је његов главни посао био. — *Председник*: Али си се ти и с њиме о томе договарао? — *Паја:* Јесам. — *Председник:* Како сте се договорили? — *Паја*: Марић је имао да убије кнеза а ми после да преузмемо власт. — *Председник*: Договор је био дакле да ти и ти изврше убиство, а ви после да преузмете власт? — *Паја:* Јест, јест. — *Председник*: Прочитајте његов испит код комисије, да видимо да ли се слаже с његовим казивањем.

Придодати деловођи у помоћ секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Из испита Паје Радовановића од 11., 12. и 26. Јуна.

У овој ствари конферирао је са мном и Филип Станковић. Он је делио са мном мисао о убиству и

преврату и заједно на томе радио и за посао тај набављао људе. — Он је по убиству имао с осталима да узбуни овдашњу општину и да се похватају и поубијају министри Христић и Блазнавац па заузму власти. — Од прилике око ускрса казивао ми је да је говорио Персиди, жени Карађорђевићевој, да спреми и пошље овамо новаца да се нађу за извршење преврата, па да је већ и дознао да су ти новци дошли амо Андрији Вилотијевићу. А по ускрсу казиваше ми код моје куће да је и бившем саветнику Антонију Мајсторовићу саопштио целу нашу ствар, па и Мајсторовић да му је дао реч да ће и он са својим људма из смедеревског округа потпомоћи извршење те наше завере, чим се сврши убиство. Али ја никад нисам хтео говорити с тим Мајсторовићем, нити сам се с њим и састајао, пошто сам знао да је већ компромитован за овакве ствари.

Председник: Стоји ли ово, што је прочитано? — *Паја*: Стоји. — *Држ. тужилац* (чита): Из Марићева испита од 17. Јуна.

За Филипа Станковића казивао нам је Паја да га је преко његова ортака Богосава овде набавио тога ради, да са својим касапским момцима дигне буну у вароши кад кнез погине. — Рогић ми казиваше за Филипа Станковића, да су се њих двојица разговарали у Пешти да се кнез убије, па му је тада Филип рекао: „Та да пређем у Србију, ја бих га сам убио." Филип је Станковић пролетос долазио с Пајом к нама у Топчидер, па у разговору рекао како му се неки од збачених чиновника жалио како сад тако оскудно живи, да хоће да мањка од глади, а Филип му одговорио: „Па мањкај, кад си кукавица те немаш срца да убијеш онога, с кога је то, па да се помогнеш."

Председник: Ти дакле признајеш да сте се договарали и да сте му одредили улогу да заузме варош? — *Паја*: Јест. — *Председник*: Сад иди, (Паја буде одведен), а нека дође Станоје Рогић. (Станоје дође, а у публици велика вика.) Рогићу! Кажи суду што ти је год познато о радњи Филипа Станковића за убиство кнежево и за преврат. Ти си истина код комисије казао, али кажи и усмено. — *Рогић*: Оно што сам пре казао могу и сад казати. Он је први пут казао да ће сам убити кнеза. — *Држ. тужилац*:

Је ли и он с вама радио на томе? — *Рогић*: Jесте. — *Председник*: Прочитајте његов испит о томе.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Из испита Станоја Рогића од 8. Јуна.

Филип је Станковић знао све шта се радило на овом убиству и преврату, јер је с Пајом Радовановићем шуровао једнако и мене једном, на месец два дана пре убиства, храбрио да ово убиство учинимо, говорећи да се друкчије не можемо курталисати овог зла, разумевајући ту рђаву владу кнежеву.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (наставља): Из испита Станоја Рогића од 18. Јуна.

Филип ми је Станковић сада о ускрсу, кад је последњи пут овде био, казивао да се код нас ради да се убије кнез Михаило и преврат начини па доведе Карађорђевић на владу, и да му је Карађорђевић рекао да пазимо добро на тај посао како га радимо да у лудо не изгубимо главе, а то му је — рече — казао Карађорђевић, кад му је именовао нас, који на томе радимо, а то: мене, Пају и браћу му Радовановиће, Марића и Видоја.

Председник: Јеси ли овако казао? — *Рогић*: Јесам. — *Председник*: Остајеш дакле при томе? — *Рогић*: Остајем. — *Председник*: Као на последњем часу? — *Рогић*: Као на последњем часу. — *Председник*: Нека дође.... *Рогић*: Мене је само проклета парница навела на то, а друго ништа. — *Председник*: Сад нека дође Атанасије Атанацковић, а ти иди. (Рогић буде одведен, а доведе се Атанацковић.) Атанасије! Ти си код комисије испитиван за Филипа Станковића како је и у колико по овоме делу радио, зато кажи сад суду и усмено све што знаш о Филипу. — *Атанацковић*: Ја ништа не знам — *Председник*: Је си ли се ти с њиме договарао о овој ствари? — *Атанацковић*: Нисам. Ја сам се само о нашем послу с њим разговарао, кад смо били овде у Београду у гостионици код „крста“. — *Председник*: А је ли Рогић шта говорио? — *Атанацковић*: Није, осим што је казао да се нешто ради, али шта, то није казао, — ваљда се бојао мене, па није смео да каже. — *Председник*: Да прочитамо његов испит па да видимо шта тамо стоји.

Придодати деловођи у помоћ секретар апелације *Јов. Авакумовић* (чита): Из испита Атанасија Атанацковића од 8. Јуна.

У гостионицу код „крста" више је пута долазио Паја Радовановић, па се ту састајао с Богосавом, Рогићем и другима; ту су они вечеравали и ручавали, па кад би се други гости разишли, они су се договарали и разговарали о преврату, а ја сам се уклањао на страну и чинио и невешт. Ту је с њима бивао на том договору и Филип Станковић, а и други неки, које не познајем.

Председник: Ето како си казао, да су они сви бивали? — *Атанацковић*: То је истина да су они сви бивали у гостионици, али ја нисам био међу њима, па нисам ни чуо шта су говорили. Ја сам врло рано ишао спавати, па не знам шта су радили. — *Председник*: Велиш дакле да не знаш ништа? — *Атанацковић:* Ја не знам ништа. — *Председник*: А ти иди на нека дође Богосав Петровић. (Богосав буде доведен.)

Председник: Је си ли ти Богосав Петровић? — *Богосав:* Јесам. — *Председник*: Ти си код комисије говорио о Филипу Станковићу, да је и он у овоме послу радио, — кажи и нама овде све што знаш. — *Богосав:* Што сам казао код комисије, то је. — *Председник*: Кажи и сад усмено, а нарочито о овоме: је ли ти Филип пред ускрс овде и после у Смедереву казао да се нађеш у Београду ради овог предузећа па да се споразумеш с Атанацковићем, Благојем и Рогићем, т. ј. кажи у опште све оно, што знаш о Филипу и шта ти је он за себе казивао да ради? — *Богосав*: Он ми није казао ништа. — *Председник:* Прочитајте његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Из испита Богосава Петровића од 4. Јуна.

За Филипа Станковића знам ово што ћу казати. Пред прошли васкрс на неколико дана ишли смо ја, Филип и Благоје да видимо неке јагањце на тркалишту, које је Благоје био купио па нас је позвао да видимо какви су. Кад смо тамо дошли, после неког разговора каза нам Филип како је с Пајом Радовановићем говорио да се овде у земљи начини преврат, па рече да ће се то скорим извршити; но на какав ће се начин то учинити, није нам ништа

казао, нити га ми питасмо. А о убиству кнеза није нам ништа говорио, већ само то је казао да ће се преврат начинити и да нас двојица, т. ј. ја и Благоје, имамо се о томе ближе споразумети с Рогићем, а овај опет примаће наредбе од Паје. После тога нисам ништа више с Филипом разговарао о тој ствари, осим што ми је доцније пред спасов дан, кад ме је трговине ради послао у Смедерево, које је и Дачи, тамошњем трговцу, познато, и кад је он одмах за тим покрај Смедерева полазио у Пешту, казао на обали смедеревској да ће „Паја скорим свршити оно, што сам ти на тркалишту у Београду казао.“ Још и то знам, да је Филип, док се у Београду бавио, више пута ишао Станку кавеџији, а једном опет казао ми је да је и код Паје Радовановића два пута био. При ономе што рекох за тркалиште, чуо сам од Филипа само да се он с Пајом договорио да начине преврат у корист Карађорђевића, а друго нам ништа више није онда казао, него ми је тек доцније на оном састанку у Смедереву рекао да ће Паја скорим извршити оно, што ми је казивао на тркалишту, па нека се и ја тога ради нађем у Београду и о томе се ја и Благоје договоримо с Рогићем и Атанасијем Атанацковићем, а Рогићу ће — придодаде — наређивати Паја шта треба да се чини.

Председник: Је ли овако? — *Богосав*: Јесте. — *Председник*: Остајеш ли као и при последњем часу при томе? — *Богосав*: Остајем. — *Председник*: А ти иди сада па нек дође Благоје Петковић. (Богосав буде одведен, а Благоје се доведе.) Кажи и ти Благоје што знаш о раду Филипа Станковића по овоме послу. — *Благоје*: Ја што сам знао казао сам. — *Председник*: Али кажи и усмено? — *Благоје*: Ја усмено не знам ништа, јер сам казао. — *Председник*: Зар не памтиш шта си казао? — *Благоје*: Памтим, али не знам баш све по реду. — *Председник*: Па кажи како знаш? — *Благоје*: Кад сам био у Пешти, он ми је кад је добио писмо да мора ићи у Београд, а жена га онда запитала зашто мора да иде и он одговорио да не зна ни сам, доцније на гвозденим колима казао, да га Паја зове да раде да се направи у Србији преврат. — *Председник*: Прочитајте његов испит да видимо да ли се слаже с овим његовим казивањем.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* апелације (чита): Из испита Благоја Петковића од 4. Јула.

Око васкрса ов. год. отишао сам са свињама у Пешту, и ту сам се састао с Филипом Станковићем као с ортаком Богосава Петровића, с којим сам ја опет био ортак. После два три дана како сам се бавио које у Пешти које у Штајнбруку, хтедох поћи кући, и Филип ми том приликом препоручиваше да купим свиње палоције, јер ће се с њима моћи добра радња предузети. Сутрадан, како ми Филип ово испоручи, добије из Београда од Паје Радовановића писмо да и он дође амо, па зато каза ми пред женом својом да ће и он са мном ићи, но на питање женино шта ће у Београду није хтео казати за што ће да полази. Тако ја и он пођемо заједно на гвозденим колима у Београд, и ту у гвозденим колима Филип ми, ма да га ја ни питао нисам, каза да га Паја Радовановић зове да раде да се направи преврат владе у Србији, и још додаде да ће при том преврату он са својим људма заузети кнежев двор. Те његове људе није ми именовао. А кад је Филип ово саопштио, још ми је приметио да због тог преврата може допасти затвора, па ако допадне, допашће му и ортак Богосав Петровић, те ми је онда препоручио да у таквом случају гледам радњу ортачку, а новце да дадем његовој жени у колико на његов део припадне. Ја сам Филипа чешће виђао где се с Пајом Радованићем и Станојем Рогићем састаје и разговара, али о чему није ми познато било. Ово је бивало и пре и после васкрса ов. год. И с Богосавом Петровићем Филип се чешће разговарао, али о чему ја не знам.

Председник: Је ли овако? — *Благоје*: Тако је. — *Председник*: Остајеш дакле при томе као при последњем часу? — *Благоје*: Остајем. — *Председник*: Сад иди. (Благоје буде одведен.) — И овоме је кривцу према закону одређен за браниоца г. Драгутин Петровић, овдашњи правозаступник. (К браниоцу): Изволите дакле, господине, казати што имате за његово олакшање.

Бранилац *Драг. Петровић*: Ја немам ту са свим ништа да одговорим, него остављам суду да ствар оцени. — *Председник*: Господин државни тужилац нек изволи изјаснити се ако шта има. — *Држ. ту-*

жилац: Као што је на данашњем претресу показано, против Филипа Станковића остали су постојани Паја Радовановић, Богосав Петровић, Благоје Петковић и Станоје Рогић, а међу тим и Атанасије Атанацковић сведочи дружење Филипово с онима, који су дело учинили. Па почем су осим тога нађени још и новци у кући Карађорђевића, о којима је Филип говорио Паји, то тражим да се Филип по тужби осуди. — *Председник* (к браниоцу): Имате ли шта на ово? — Бранилац *Драг. Петровић*: Немам.

Председник: И кривица Паје Трипковића као српског грађанина има се сада извиђати на суду. Њему је према закону одређен за браниоца г. Сава Гаиновић, овдашњи правозаступник, и с њиме ће суд дело његове кривице извидети. Пају терете Андрија Вилотијевић и Паја Радовановић. Андрија је већ све показао што се њега тиче, па зато сад остаје Паја Радовановић да каже што има. Нека дође Паја Радовановић. (Радовановић буде доведен.) Суд те, Пајо, позива да кажеш за Пају Трипковића у колико ти је познато шта је радио. — *Паја*: Мени је толико познато да сам му дао један устав и казао му, да га Петар Карађорђевић проучи ако жели да дође на владу, а више не знам ништа. — *Председник*: А јеси ли му говорио да радите на преврату? — *Паја:* Ја сам му казао да се ради да се кнез Михаило збаци с владе као оно кнез Куза, и то у кући г-ђе Томаније, и дао сам му устав да га даде Петру Карађорђевићу те да га проучи и потпише, јер иначе не ће моћи на владу доћи. — *Председник*: А шта је Трипковић на то казао? — *Паја*: Он је узео устав и казао да ће га дати Петру Карађорђевићу. — *Председник*: А је ли казао, да ће и он шта радити? — *Паја*: Он је само казао, да ће казати Петру што сам му ја казао.

Председник: Ти си код комисије друкчије говорио, т. ј. казао си да ти је Трипковић писао из Пеште да посмотриш како је по Србији, па да му јавиш. — *Паја*: Ја ништа више не знам него што сам казао. — *Председник*: Прочитајте његов испит.

Придодати деловођи у помоћ секретар министарства правде *Мил. Дамјановић* (чита): Из испита Паје Радовановића од 21. Јуна. Лане је још у Јуну месецу добио сам био из Пеште писмо од Паје

Трипковића, деловође Александра Карађорђевића, у ком ме мољаше да сазнам добро и известим га какво је у опште расположење спрам кнеза Михаила и његове владе. С том намером ја сам одмах ишао по унутрашњости у округ београдски, смедеревски, пожаревачки, у неке крајеве ћупријског, крагујевачког, рудничког и чачанског; па уверивши се да у тим окрузима има у опште доста незадовољника, вратио сам се у Београд и о томе писмом известио Пају Трипковића.

Председник: Стоји ли овај испит? — *Паја*: Не стоји. — *Председник:* Само то дакле стоји да си казао нека проучи устав и потпише га, јер ће тако само моћи на владу доћи, а иначе не? — *Паја*: Јест. — *Председник:* Прочитајте први његов испит.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): Из испита Паје Радовановића, од 12. Јуна.

С Пајом Трипковићем познат сам још од год. 1860 и с њим сам се од онда састајао свагда, кад сам год ишао у Пешту. С њим сам и у преписци био што се тиче наших политичких ствари, и с тога имали смо ја и он једну шифровану азбуку, те сам му одавде дописивао сваку знатнију политичку ствар. Још пре три четири године саставио сам с Владимиром Јовановићем устав, којим смо хтели са свим да ограничимо владаоца, и тај је устав стојао код мене, па оном приликом, кад сам закључио био да се код г-ђе Томанијине куће ухвати кнез и оставка му се изнуди, ја сам то саопштио реченом Паји и услед тога он ме је и позивао оним писмом његовим од 24. Јан. ов. год. да се тамо на оној страни састанемо у Сегедину ради договора, но ја не дајући толику вредност том нашем састанку нисам хтео ићи у Сегедин већ у Темишвар, и ту смо се састали. Никаква друга договора нисам ту с њим имао, но само сам му казао да ми амо радимо да се направи преврат, и на онај начин, као што сам му већ био и писао. Казао сам му да на случај преврата мора доћи Петар Карађорђевић, па сам му дао један екземплар онога спремљеног устава да даде Петру да га проучи, и, ако је рад доћи амо на владу, да најпре тај устав потпише па да дође, а не као што је до сад рађено.

Председник: Овде си дакле признао, па признајеш ли и сад? — *Паја*: Па то стоји. — *Председник*: Прочитајте писмо, које му је писао Трипковић.

Придодати деловођи у помоћ *секретар* министарства правде (чита): 24. Јануара 1868. Љубазни Г. Пајо! У одговору на твоје писмо јављам ти, да сам наруџбине твоје узео и да ћу ти послати. Што се пак тиче мњења твога да се у Темишвару састанемо, имам ти приметити да сам тамо свима добро познат, и да би мој долазак у ово зимње време пао свима у очи, зато велим најбоље ће бити да се у Сегедину код „сибен курфирштаˮ састанемо, где ме нико не познаје, и где можемо слободни бити. Кад пређеш преко, јави ми где да се састанемо. Поздрав свима па и теби од твога Паје.

Председник: Је ли ово писмо Паје Трипковића? — *Паја*: Јесте. — *Председник*: Сад иди. (Паја Радовановић буде одведен.)

Држ. тужилац: Молим да прочитам нешто из Марићева испита од 17. Јуна. (Чита):

Паја ми је за револвере, што нам је раздао зарад убиства, казао да му их је по његовој поруци набавио Паја Трипковић. Још је за Пају Трипковића казао Паја Радовановић и то, да ће по телеграфу јавити Трипковићу кад се сврши убиство и дигне буна, а после на скупштини радити да се на кнежевски престо доведе династија Карађорђевића.

Председник: Као што сам казао, овоме је кривцу одређен за браниоца г. Сава Гајиновић. (К браниоцу): Изволите дакле, господине, казати шта имате. — Бранилац *Сава Гајиновић*: Колико ти докази важе по закону, ја оставља суду нека их оцени.

Председник (к државном тужиоцу): Господине државни тужиоче шта ви имате да приметите? — *Држ. тужилац*: Као што је јуче у мојој тужби разложено, против Паје Трипковића не стоје само наводи Андрије Вилотијевића и Паје Радовановића. Против Трипковића, као што се из акта види, стоје још и ове околности: што су истрагом полицајне власти и нађени у кући Андрије Вилотијевића новци, које је Паја Трипковић послао, што је његово писмо нађено у кући Паје Радовановића, у коме га позива на тајни састанак, што је и сад у време ислеђивања ухваћено писмо Паје Радовановића, где га позива

да поради код Карађорђевића те да му пошље 30.000 фор. па да га избави од зла, а то су докази да је и Паја Трипковић саучесник.

Председник (к браниоцу): Имате ли још шта? — Бранилац *Сава Гајиновић*: Као што сам казао, ја остављам суду да ствар оцени.

Председник: После подне ћемо ствар продужити, а за сад се закључује.

Седница варошкога београдског суда од 12. Јула по подне.

Седница опет пуна света.

Кривци сви стоје у огради, опкољени жандарима.

У ½4 сах. дођоше судије и браниоци.

У публици жагор.

Председник (звони): Мир! — Је ли ту Лазар Марић? (Марић седи.) Нека се дигне! — *Марић* (устајући): Ја сам. — *Председник*: Станоје Рогић, Љубомир Тадић, Коста Радовановић, Ђока Радовановић, Паја Радовановић, Љубомир Радовановић, Видоје Ивковић, Атанасије Атанацковић. Богосав Петровић, Благоје Петковић, Сима Ненадовић, Таса Јеремић? (*Таса:* „Ја сам.“) Светозар Ненадовић? Андрија Вилотијевић је болестан. (Сви се дигну по реду као што су прозивани.)

Председник: На претресу, који је 14. Јуна држан, свршено је кривично іслеђење над Лазаром Марићем. Станојем Рогићем, Љубомиром Тадићем, Костом Радовановићем, Ђоком Радовановићем, Пајом Радовановићем, Љубомиром Радовановићем, Видојем Ивковићем, Атанасијем Атанацковићем, Богосавом Петровићем, Благојем Петковићем и Тасом Јеремићем, а јутрос је опет свршено над Симом Ненадовићем, Светозаром Ненадовићем, Андријом Вилотијевићем, Александром Карађорђевићем, Филипом Станковићем и Пајом Трипковићем. Сад се пак има да расправи грађанско питање, по коме влада преко државнога тужиоца тражи у име накнаде за трошкове, који су држави овим злочинством проузроковани, извесну суму од тих лица, која су злочинство учинила. Нек нам дакле г. државни тужилац каже шта влада тражи.

Држ. тужилац: Поводом убиства блаженопочившег кнеза Михаила М. Обреновића III. морала се за попуњавање кнежевског престола сазвати велика народна скупштина, као што се морало и ванредно стање у земљи прогласити, а тим су државној каси причињени ови издаци: 1) Посланицима велике народне скупштине, сходно највишем решењу од 17. Јуна ов. год., издато је у име дијурне 77.280 гр. пор. — 2) За опрему места, где су се посланици у Топчидеру сместили, потрошено је 2340 гр. п. — 3) Поводом истог догађаја, а ради успокојења земље, наређено је те су прокламације, закони, највиша решења штампана па као и званичне „Србске Новине“ шиљане општинама, а због тога је учињен државној штампарији трошак од 14.026 гр. п. — 5) У име подвоза дотичним лицима, која су употребљавана за испитивање убица, има се наплатити 1908 гр. п. — 5) Трошак министарства унутрашњих послова за разне ствари учињени износи 2720 гр. и 10 п. ч. — 6) По војничкој струци које трошкови за иследивање, које дангубе народним војницима, и разни други издаци и штете износе 8,411.381 гр. и 1 п. ч. — 7) Управитељство вароши Београда имало је издатка на ванредну $1\frac{1}{2}$ месечну плату жандарима и ноћним стражарима 55.132 гр. и 32 п. пор. — Па како су сви ови издаци и трошкови учињени поводом злочинства, то у име државне владе сходно пропису земаљских закона тражим да се све изложене суме наплате од лица, која су злочинство ово учинила.

За овим се прочитају и појединце сви рачуни, који се тичу означених сума.

Председник: Поред овога државног потраживања, постоји још и неко друго потраживање Мите Тимарчевића. Је ли он ту? — (Публика: „Јесте.“ Мита ступи напред.) — *Председник*: Нека се прочита ово његово потраживање.

Секретар *Јов. Максимовић* (чита): Оне исте убице, који су 29. Маја ов. год. у кошутњаку топчидерском убили покојнога кнеза Михаила, између осталих и мене су опасно ранили у десну мишицу, као што о томе има суд пред собом лекарско сведочанство. Од тих убица и њихових саучесника тражим да ми се по §-фу 820. грађанског законика наплати што при-

пада за претрпљене болове, за страх и видарину по приложеном рачуну свега 1600 дуката.

Прочитани буду и споменути рачуни.

Председник: Мито! Остајеш ли при овом тражењу? — *Мита*: Остајем. — *Председник*: Сад нека и на једно и на друго потраживање одговоре сви кривци, ако имају шта да кажу, али само оним редом, којим се буду позивали. Први се позива да одговори Лазар Марић. — Шта одговараш на ова тражења? — *Марић:* Ако је могућно нека одговори Паја Радовановић место мене. — *Председник*: Одговори ти сам? — *Марић:* Ја не знам шта да одговорим, јер не знам како та ствар иде. Што се тиче момка, он није бранио кнеза, него је бегао, па зашто онда да му се плати? То није истина да је он од нас рањен. Ја га нисам ранио, јер је бегао.

Председник: Станоје Рогићу, шта ти кажеш? — *Рогић*: И ја тако исто кажем, јер он није бранио кнеза него је бегао. Што се тиче државних трошкова, имам да кажем, да војска и иначе мора бити свагда на услузи држави о њеном трошку, па зашто смо онда ми криви што је морала бити на опрезу, кад јој је то дужност?

Председник: Љубомире Тадићу, шта ти велиш? — *Тадић*: И ја тако исто кажем као и Рогић. Само за то, што је после убиства проглашено опсадно стање, не можемо ми одговарати за трошак, јер је војска и пре тог стања постојала. А најпосле ја нисам ни био на овом делу, па се од мене не може ни тражити. — *Председник*: А шта кажеш за Митино тражење? — *Тадић*: Његово још мање признајем.

Председник: Коста Радовановићу, шта ти одговараш? — *Коста*: Не признајем ни једно потраживање. — *Председник*: Ђоко Радовановићу, шта ти велиш? — *Ђока*: Што суд нађе за право, оно нек и реши. — *Председник*: Видоје Ивковићу, шта ти одговараш? — *Видоје*: Остављам суду нека по закону реши. — *Председник*: Не по закону, него кажи да ли признајеш или не признајеш? — *Видоје*: Нека суд каже како је право.

Председник: Атанасије Атанацковићу шта ти одговараш и на једно и на друго тражење? — *Атанасије*: Не признајем ни једно ни друго. — *Пред-*

седник: Богосаве Петровићу шта ти кажеш? — *Богосав*: Ја тако исто нисам био на том делу, па зато ни једно ни друго не признајем. — *Председник*: Благоје Петковићу, шта ти одговараш и на једно и на друго тражење? — *Благоје*: Ја момка и не познајем, а нисам тамо ни био, кад је дело учињено, па зато не признајем ништа. — *Председник*: Ни држави не признајеш? — *Благоје*: Не признајем.

Председник: Симо Ненадовићу, шта ти велиш и за једно и за друго? — *Сима*: Што се тиче државних трошкова, ја те признајем, а што се момка тиче, не могу ништа приметити, јер нисам био на месту, па нисам видео ни ране ни ништа. — *Председник*: А држави? — *Сима*: Држави признајем. — *Председник*: Тасо Јеремићу, шта ти кажеш и на једно и на друго? — *Таса*: Шта ћу да кажем? Ја нисам био тамо па зато не признајем.

Председник: Светозаре Ненадовићу, шта ти одговараш и на једно и на друго? — *Светозар*: На делу убиства нисам био, а ако има трошкова, то нека плати Карађорђевић. — *Председник*: А зашто он? — *Светозар*: Што је он то све жарио и палио. — *Председник*: Од куд то знаш? — *Светозар*: Па види се из самих испита.

Председник: Љубомире Радовановићу, шта ти имаш да одговориш и на једно и на друго тражење? — *Љубомир*: Што се тиче државних трошкова, имам то да кажем, да на овај начин тражени трошкови ништа друго нису него конфискација. Држава треба да наведе све трошкове редом, па да нам их покаже, и тек онда може да их наплати, а без тога нема суђења. Какво је ово суђење по авлијама и градским лагумима? То није суђење! (Велика вика у публици.) — *Председник* (звони): Нека је тишина!... Сад долази Паја Радовановић, шта ти одговараш и на једно и на друго? — *Љубомир*: Ја молим да се то запише, и нисам још казао за момка. — *Председник*: Па кажи? — *Љубомир*: Момак за страх не може ништа тражити, а што се ране тиче, сведочанство лекарско каже да је рана лака, и да није остао неспособан за службу, па с тога ваља доказати колико је неспособан. А за болове нека се плати колико лекари кажу, јер то признајем. — *Председник*: Сад долази на ред Паја Радовановић. Шта ти од-

говараш и на једно и на друго потраживање? — *Паја*: Ја усвојавам одговор Љубомиров.

Председник: Почем је Андрија Вилотијевић болестан, то нека за њега одговори његов бранилац. — Бранилац *Живко Недић*: Из оних истих разлога, по којима сам бранио Андрију и доказивао да није ни морално ни физички радио у злочинству, не може бити одговоран ни за накнаду штета злочинством почињених, а количину истих не оспоравам. — *Председник:* Нека г. бранилац Карађорђевићев одговори сада и на једно и на друго тражење. — Бранилац *Петар Марковић*: Признајем да је Карађорђевић одговоран за дело; али у рачуну има неких штета, које не би требало од криваца наплаћивати. С тога нек суд оцени који су трошкови чисто њиховом кривицом проузроковани, па онда нека их наплати. — *Председник*: А који рачуни мислите да не спадају на њих? — Бранилац *Петар Марковић*: То сад не могу баш све редом показати, јер ми није могућно на брзу руку прегледати ове велике рачуне. — *Председник*: Али на пример? — Бранилац *Петар Марковић*: Тако н. пр. има један фењер, који се и опет може употребити, дакле се не може од њих цела вредност наплатити. Тако исто и она шупа у Топчидеру. Онај се материјал може продати или иначе на шта друго употребити, па ондаваља само онолико наплатити, колико вишак преко тога износи, кад се материјал прода, па и друго којешта ситно. — *Председник*: Нек одговори сада г. бранилац Филипа Станковића. — Бранилац *Драгутин Петровић*: Нека суд оцени трошкове, а у једно нека одбије и вредност оних ствари, које су употребљиве. — *Председник:* За Пају Трипковића нека одговори његов бранилац. — Бранилац *Сава Гајиновић*: Усвајам у свему одговор г. Петра Марковића.

Председник: Господине Живко Недићу одговорите сада што се тиче количине тражења. — Бранилац *Живко Недић*: За количину немам ништа да одговорим. — *Председник*: А шта каже г. бранилац Карађорђевићев? — Бранилац *Петар Марковић:* Имам само то да кажем, да за страх нема места тражењу. — *Председник*: Г. бранилац Паје Трипковића шта он каже? — Бранилац *Сава Гајиновић*: Усвајам оно што је казао г. бранилац Карађор-

ђевићев. — *Председник*: Г. бранилац Филипа Станковића? — Бранилац *Драг. Петровић*: И ја тако исто.

Председник: Господа браниоци Симе Ненадовића, Светозара Ненадовића, Андрије Вилотијевића, Александра Карађорђевића, Филипа Станковића, и Паје Трипковића нека кажу траже ли што за себе? — — Бранилац *Живко Недић*: Ја бар тражим. — (Остали: „Тражимо и ми сви.“) — *Председник*: Дакле сви? — *Браниоци*: Сви. — *Председник*: А колико? — *Браниоци*: Нека суд одреди.

Оптужени *Љубомир Радовановић*: Молим, ја имам нешто да кажем! — *Председник*: Па кажи! — *Љубомир*: И ако закон од год. 1863 говори о преком суду, то опет тиме није још казано и то, да се онда и грађанско тражење може том суђењу подчинити, а да нема места апелати. У опште ја имам да кажем да се надам да влада не ће бити тако наследствена те да дозволи да сузе наше деце падну на њену душу. (Публика: „Ха! ха! ха!“) И ја бих молио да се то запише. Да узмемо да за шест недеља њих 6000 војника могу потрошити 8,000.000 гроша, то онда од те суме ваља одбити онолико, колико војска у обичном стању троши, па да се само тај вишак од нас тражи, јер држава треба увек да има војску, па зато треба наплатити од нас само онај трошак, који је учињен у ванредном стању као вишак преко обичног трошка. Зато треба да се редовна парница поведе, а не заједно с кривичном. — *Председник*: Нека г. државни тужилац одговори ако шта има. — *Држ. тужилац*: Што се тиче самог тражења, то је питање доказано извесним актима, а ова су по закону јавне исправе, и ту нема спора стоји ли то или не стоји; а што се тиче примедбе Љубомира, који тражи да му се редовно суди, томе нема места према закону, који га суди овим ванредним путем. У поступку судском у кривичним парницама и у закону од 24. Апр. 1863. §. 295. каже се да накнада штете, злочинством проузроковане, као и накнада трошкова може тражити се у исто време и код истог суда, који суди кажњиво дело. Зато Љубомировој примедби нема места.

Председник: Шта има Мита Тимарчевић да каже? — *Мита:* Ја остајем при ономе што сам казао. Тиме, што су они кнеза убили, пресекли су мој на-

предак, јер ми кнез није могао ништа оставити, ништа завештати. Ја сад нисам више сигуран мојом службом у напред, па зато тражим да ми они те штете накнаде. — *Председник*: Добро. Дајте дакле сви последњу реч и то најпре Лазар Марић. — *Марић*: Ја остајем при оном што сам већ рекао. — *Председник*: Станоје Рогић? — *Рогић*: И ја остајем при оном што сам рекао. — *Председник*: Љубомир Тадић? — *Тадић*: И ја остајем. — *Председник*: Коста Радовановић? — *Коста*: И ја тако исто. — *Председник*: Ђока Радовановић? — *Ђока*: Остајем при оном што сам већ казао. — *Председник*: Паја Радовановић? — *Паја*: Молим да ми дате кривични законик да видим само један параграф. — *Председник*: А шта ће ти? — *Паја*: Само да видим један параграф те да могу дати одговор. — *Председник*: Говори како знаш? — *Паја*: Али ја бих желео по закону да кажем. — *Председник*: Суд ће већ сам твоје казивање на закон свести, у колико га ти не би свео. — *Паја*: Где се не каже да суд има судити уједно и ово и оно, онда он има судити само једно, а не друго. То нигде не стоји да суд може уједно решавати питање и кривично и грађанско. (Један из публике: „Лажеш брајко, то је по твоме уставу!“) — *Председник*: Видоје Ивковић шта ти кажеш? — *Видоје*: И ја остајем. — *Председник*: Атанасије Атанацковић? — *Атанасије*: И ја остајем. — *Председник*: Богосав Петровић? — *Богосав*: Остајем. — *Председник*: Благоје Петковић шта ти одговараш? — *Благоје*: Остајем при оном што сам казао. — *Председник*: Сима Ненадовић? — *Сима*: И ја. — *Председник*: Таса Јеремић? — *Таса*: И ја остајем. — *Председник*: Светозар Ненадовић? — *Светозар*: Остајем при моме првом одговору. — *Председник*: За Андрију Вилотијевића нека одговори његов г. бранилац. — Бранилац *Живко Недић*: Ја сам већ казао. — *Председник*: За Карађорђевића његов г. бранилац? — Бранилац *Петар Марковић*: И ја сам већ казао. — *Председник*: За Филипа Станковића његов г. бранилац нека одговори. — Бранилац *Драг. Петровић*: Казао сам. — *Председник*: За Пају Трипковића? — Бранилац *Сава Гајиновић*: И ја тако исто. — *Председник*: Љубомир Радовано-

вић? — *Љубомир*: Остајем. Ја се саглашавам с Пајиним одговором.

Председник: Сад је извиђање свршено и кривци нека се одведу. — *Љубомир Радовановић*: Молим вас да се сад бар поразговоримо, кад и онако идемо на онај свет, па бар да се један дан поразговарати можемо. (Нико га и не слуша, већ жандари одведу једног по једног кривца у затвор, а публика их испрати речима: „Хуље! хуље! Проклети да сте! Проклети!") — *Председник* (звони): По важности предмета и броју криваца суд мора за пресуду своју имати више времена; па зато је наређено, да се пресуда објави у понедеоник у 5 сах. после подне. Који је дакле рад да пресуду чује, нека дође амо у речено време па ће је чути. (Сви се разиђу.)

Седница варошкога београдског суда од 15. Јула по подне.

Судница дупком пуна света.

Оптужени злочинци бише сви допраћени жандарима и намештени у огради, за њих приређеној.

У 5 сах. дођоше судије, пре њих и браниоци.

Публика пуна нестрпљења.

Председник: Као што је ономадне казано, сад ће се објавити пресуда противу злочинаца, који су урадили те је убијен кнез српски да би се направио у земљи преврат. Но пре него што пресуду објавимо, да видимо јесу ли ту сви ови злочинци. Паја Радовановић је ли ту? Љубомир Радовановић, Коста Радовановић, Ђока Радовановић, Лазар Марић, Станоје Рогић, Љубомир Тадић, Богосав Петровић, Атанасије Атанацковић, Благоје Петковић, Видоје Ивковић, Сима Ненадовић, Андрија Вилотијевић, Светозар Ненадовић, па и Таса Јеремић? (Сви устану редом, као што су прозивани.) Јесу ли ту и гг. браниоци? — *Браниоци*: Јесмо. — *Председник*: Нарочито браниоци Александра Карађорђевића, Филипа Станковића и Паје Трипковића, а после и браниоци Симе Ненадовића, Светозара Ненадовића и Андрије Вилотијевића? — *Браниоци*: Ту смо.

Председник: Изволите дакле, господине секретару, прочитати пресуду.

Мртва тишина.

Секретар *Јован Максимовић* (чита):

Пресуда суда вароши Београда по предмету кривице Паје Радовановића, правозаступника из Београда а родом из Шапца, — Љубомира Радовановића из Шапца, пређе правозаступника у Ваљеву а доцније заточеника у Топчидеру, — Лазара Марића из Смедерева, пређе председника окружнога суда у Пожаревцу а доцније заточеника у Топчидеру, — Станоја Рогића, пропалице из Пожаревца, — Косте Радовановића, сапунџије из Шапца, — Ђоке Радовановића, пропалице из Шапца, — Љубомира Тадића из Ваљева, пређе чиновника а доцније без икаква занимања, — Атанасија Атанацковића, пропалице из Пожаревца, — Благоја Петковића, ковача из Београда, — Богосава Петровића из Црнућа у округу пожаревачком, — Видоја Ивковића, пређе среског старешине а доцније без икаква занимања, родом из Сумраковца у округу црноречком, — Тасе Јеремића, механџије и Градишта, — Симе Ненадовића из Београда, пређе официра у Аустрији а доцније без занимања, кога брани г. Јован Милинковић, правозаступник из Београда, — Андрије Вилотијевића из Обреновца, пређе чиновника а доцније настојника добара код пређашњега кнеза српског Александра Карађорђевића, кога брани г. Живко Недић, правозаступник из Београда, — Светозара П. Ненадовића из Бранковине у округу ваљевском, занимањем управитеља апсанског завода у Топчидеру, кога брани г. Стојан Живковић, правозаступник из Београда, — Александра Карађорђевића, пређе кнеза српског, кога брани г. Петар Марковић, правозаступник из Београда, — Филипа Станковића, трговца из Смедерева, кога брани г. Драгутин Петровић, правозаступник из Београда, — и Паје Трипковића, пређе чиновника а после деловође код Александра Карађорђевића, кога брани г. Сава Гајиновић, правозаступник из Београда, — оптужених за то, што су сви, осим Тасе Јеремића, радили на убиству владаоца српског, кнеза Михаила М. Обреновића III., па то убиство и извршили у намери, да начине у земљи преврат и да се законити ред наследства у владалачкој династији насилно промени,

— а осим тога и за убиство г-ђе Анке Константиновићке и за покушај убиства над осталим лицима, — Таса пак Јеремић што је знао за ову злочину радњу а није јавио.

При суђењу били су: судије Никола Стојановић, Ђорђе П. Булић, и Иван Томић. и секретар Јован А. Максимовић.

У среду 29. дана месеца Маја ове године око шест сахата пред вече убијен је мучки на најгрознији и најнечовечнији начин целим народом српским дубоко оплакивавани кнез његов Михаило М. Обреновић III. у топчидерском кошутњаку, куда је изишао био у проходњу са стрином својом г-ђом Томанијом Јевр. Обреновићком, сестром својом од стрица а кћерју г-ђе Томаније г-ђом Анком Константиновићком и сестричином својом а кћерју г-ђе Анке г-ђицом Катарином, у пратњи капетана артилеријског г. Светозара Гарашанина и послужитеља дворског Димитрија Тимарчевића. Осим његове светлости кнеза Михаила убијена је на истоме месту и у исто време и сестра његова од стрица г-ђа Анка, а рањени су г-ђица Катарина, г. Светозар Гарашанин и послужитељ Димитрије Тимарчевић.

Да би се пронашли злочинци, који овако грозно дело учинише, и да би се исто, пошто се извршиоци његови пронађу, извидело како треба по прописима земаљских закона, министар унутрашњих послова на основу овлашћења од стране привременог намесништва кнежевске власти од 30. Маја 1868 год. №. 545. одредио је под истим даном П№. 4425 комисију од председника суда вароши Београда г. Косте М. Драгутиновића као председника, г. Јована Пр. Стевановића, председника суда у округу београдском, и г. Ђорђа Р. Пантелића, секретара у министарству правде, као чланова, и судије суда вароши Београда г. Николе Г. Недељковића, као деловође, а истрага те комисије да има таку важност, као да је учињена пред полицајском влашћу и пред судијом који ислеђује.

У след овога одређена комисија, пошто је пронашла злочинце и свршила над њима истрагу, поднела је суду тужбу своју по гласу акта под судским №.№. 10.349 и 11.546, где према признању заверeника и казивању саучесника како о оним сакрив-

цима, који су овде под истрагом били, тако и о онима, који се ван земље налазе, разлаже план за предузеће против живота кнеза Михаила и за преврат у корист раскнеза Карађорђевића, описује начин извршења убиства кнежева, наводи личности злочинаца, који ово убиство извршише, казујући и какву је који између убилаца улогу при том акту имао, као и улоге осталих завереника, који нису били одређени да буду при акту убиства, већ су друго опредељење имали, и најпосле набраја доказе противу свакога појединог злочинца, па онда подводи кривицу свакога под закон, који је означен у тужби. А државни тужилац г. Никола Г. Недељковић усвојио је речену тужбу комисије, па које из разлога у њој казаних, које из додатака у тужби, а које опет и из оних у актима под судским №№ 10.400 и 11.699 тражио је да суд осуди оптужене како на казну тако и да плате држави трошкове, учињене поводом њихова злочинства, и то: 146.438 гр. и 32 пар. пор. и 8,460.072 гр. и 3 пар. чар., као и трошкове око извиђања истога злочинства у 1908 гр. пор. и 11.220 гр. и 10 пар. чарш.

Повређени Димитрије Тимарчевић по рачуну, суду поднесеноме, тражио је, да му суд од оптужених досуди за претрпљени страх приликом кнежева убиства 600 дук., за претрпљене болове и што још није излечен 800 дук., за досадашње трошкове око лечења, за видарину и што по савету лекарском мора да иде и у минерална купалишта 200 дук.

Под 29. Маја ов. год. одређена три лекара прегледали су мртво тело кнеза Михаила, па је нађено, да је оно на свиреп начин ножем исечено и нагрђено и пушкама изрешетано; тако кнез је имао на челу три ране од ножа таке, да му се од засека видео мозак; даље, исечен је био по лицу, носу, устима и вилицама, као и по обема рукама од доњега зглавка на више до лаката, а куршумом рањен је на четири места, и то: испод пазуха или мало ниже, после опет мало ниже испод прве ране на плећки, на левој страни груди и на леђима по средини ртењаче више крстију. На основу овога лекари су дали тако мишљење, да је овака повреда, која је, како они држе, још за живота кнезу нанесена, таке природе, да је безусловно морала смрт

одмах за собом повући, а и свака од нэђених у гркљану и кичми тешких рана за се да је смртна.

Под тим истим даном прегледано је и мртво тело г-ђе Анке, па су нађене од куршума ране: иза лева и десна ока, на левоме рамену, на десној страни груди одмах до рамена, на врату и потиљку, — даље на десној страни горње вилице нађено је да су зуби избијени, — и најпосле нађена је на левој руци рана ножем задана. Услед овог прегледа лекари су дали тако мишљење, да је с оваких повреда природно морала смрт одмах наступити, нарочито с оне ране иза левог ока, јер је по уверењу лекарском кост испод ње раздробљена па и мозак повређен, а овака повреда прекида одмах функцију дисања и циркулацију крви, чему апсолутно мора одмах да следује смрт. Под 2. Јуна ов. год. прегледана је повреда кћери г-ђе Анке г-ђици Катарини, па нашавши две ране од куршума, и то једну близу краја десне лопатице а другу мало ниже, дали су лекари своје мишљење, да је повреда према положају рана и нежноме телесном саставу повређене опасна. Под истим даном прегледана је рана и г. Светозару Гарашанину, па су лекари нашавши на десној руци рањенога, и то на предњој страни од зглавка, једну већу и једну мању рану, дали мишљење тако, да је повреда по каквоћи ране и месту, где је, лака. А под 3. Јуна исте године лекари су прегледали и рану Димитрија Тимарчевића, па нашавши од куршума на рамењачи једну рану, дали су тако мишљење, да према каквоћи повреде нема опасности за живот повређенога.

Сведоци као очевидци убиства: г. капетан Светозар Гарашанин и Димитрије Тимарчевић посведочили су, да су при самом акту убиства била три лица, чији се спољашњи изглед по њихову опису слаже с изгледом Лазара Марића, Станоја Рогића и Косте Радовановића, а кад су им они изведени да их виде и да се с њима суоче, потврдили су обојица, да су заиста Марић, Рогић и Коста они злочинци, који су убиство извршили над кнезом и над г-ђом Анком. Г. Светозар Гарашанин казао је, да је Рогић нањ пуцао и ранио га, а Димитрије Тимарчевић казао је, да је тада у друштву речених злочинаца био и Ђока Радовановић, кога он, како вели,

врло добро познаје, и да је он био тај, који је пуцао нањ и на г-ђицу Катарину и ранио их. Овако је Димитрије Тимарчевић казао о Ђоки и пред комисијом на испиту и на суочењу с истим злочинцем Ђоком; а г-ђица Катарина, која је такође акт убиства видела, посведочила је, да су кнез и г-ђа Анка пали мртви од пушака и да је један од злочинаца ранио и њу и послужитеља Димитрија.

Од оптужених:

I. Паја Радовановић у почетку је одрицао све, ал' кад је убеђен јаким околностима, које противу њега војују, признао је да је нешто из рђава расположења према кнезу Михаилу и овога влади, од које је, као што вели, нешто претрпео, а нешто опет у општем интересу још лане дошао на ту мисао, да се убиством кнеза и његових министара учини преврат у земљи, па онда или да дође на владу породица Карађорђевића или да се у Србији заведе републикански начин управе. Мисао ову делила су, вели, с њиме и друга нека лица, која су у тој цељи к њему долазила, а највише Филип Станковић и Станоје Рогић. Признао је, да је по писму Паје Трипковића ишао у неколике округе по Србији, и то лане у лето, те се, како вели, уверио, да има доста незадовољника, и о томе да је послао извештај у Пешту Трипковићу, а на скоро за тим да је и сам на позив пређашњега кнеза Карађорђевића ишао у Пешту на разговор о овој ствари; признао је, да је лане ради тога да се убије кнез Михаило слао у Иванку — кнежево добро у Угарској — свог брата Ђоку, ал' да му се, вели, није дала за то удесна прилика; признао је даље, да је у почетку прошлог пролећа скројио опет такав план, да с десетином својих једномисленика опколи једног вечера кућу г-ђе Томаније, стрине кнежеве, куда је, како вели, кнез врло често одлазио, па пошто би тим начином пресекли сваку свезу с двором да уђу у кућу и изнуде од кнеза оставку, а ако се то не узможе, онда да га и убију; али кад је, вели, план овај саопштио своме брату Љубомиру и Марићу, овај последњи одвраћао га је од тога и обећао му се да ће он кнеза убити у Топчидеру, говорећи му да се тако излажу мањој опасности. Даље казао је, како је Марић за извршење реченог убиства изабрао његова брата Ђоку

и Рогића, — како су њих тројица од месеца Априла ов. год. у тој цељи излазили често у кошутњак, па нису могли или нису смели да убиство изврше, — како је с тога, што је извршење ово одлагано, готов био једног маха да то напусти, па закључио био са својим братом Љубомиром да доцније кнеза убију или њих двојица или њихова браћа Ђока и Коста; — даље, како се због тога, што се извршење реченог убиства протезало, споречкао био с Марићем, који се по казивању брата његова Ђоке није о прошлим духовима нашао у кошутњаку зарад убиства, где је требало да буде, но брат његов Љубомир да је ствар ову изравнао тиме, што је отишавши с Марићем у кошутњак и уверивши се да је овај заиста био тамо онда, кад Ђока вели да није, писао му шифровано писмо под 21. Маја ов. год., које је полицајна власт под 30. Маја ов. год. нашла међу осталим стварима, а биће поменуто у искази Љубомировој, — и уверавао га да је Марић био човек од речи, — а ово да је Љубомир учинио с тога само, да се скројени план не би покварио, те тако да се и даље тражила удесна прилика да кнеза Михаила убију. Признао је, да је Ђока, брат његов, с његовим знањем и у његово име позвао из Шапца брата њихова Косту, и то на пет—шест дана пред убиство, а у тој цељи, да њих четворица, а на име: Марић, Рогић, Коста и Ђока убију кнеза Михаила; признао је да је онога дана, кад је кнез убијен, био с братом својим Љубомиром на брду топчидерском и кроз дурбин мотрио на знак из кошутњака да је убиство извршено, те да после даље шта треба предузме, али, вели, не зна е да ли је и Љубомир штогод о томе знао, јер му, како даље вели, ништа није казивао; признао је, да је по убиству кнеза Михаила нагло из Топчидера на својим колима дојурио у Београд да даље шта треба по смишљеном плану ради; признао је да је у цељи реченог убиства још лане набавио три револвера и три ханџара; признао је да је његово оно оружје, које је полицајна власт при претресању његовог стана 30. Маја ов. год. нашла, а на име: пиштољ и нож; исто тако признао је да је његова она хартијица, која је нађена у стану његовоме и на којој су означена извесна лица за извесне службе у држави, но то је,

вели, била само његова лична доколична комбинација, о којој та лица ништа не знају; — признао је даље да је његов онај буџет, који се међу његовим хартијама нашао, — но о њему казао је да га је написао још пре 5—6 година поводом тим, што је држао да ће бити изабран за скупштинара, па да по томе чини предлоге у скупштини; а о удешеним потписима војнога министра, што су такође у стану његовом нађени, казао је да их он није удешавао нити да зна од куд су онде. Признао је да је тражио људе, који би радили оно, што је намишљено; по његовом признању осим Марића и његове браће, чија су имена већ поменута, скупили су се били овде да потпомогну извршење убиства и преврата: Станоје Рогић, Атанасије Атанацковић, Богосав Петровић, Љубомир Тадић и Благоје Петковић, зет Филипа Станковића, између којих је сваки имао своју улогу у том предузећу. — О Сими Ненадовићу казао је, да се с њиме често разговарао о поступцима владе кнеза Михаила, против које је, вели, и он био, и да се договарао о убиству кнеза и о преврату у корист породице Карађорђевића, на што је Сима изјавио своју готовост и чекао само да се кнез убије. — О Филипу Станковићу, с којим се, као што је напред речено, још одмах у почетку разговарао и договарао о убиству кнеза и о преврату у корист Карађорђевића, казао је да је на томе радио с њиме и људе за тај посао изналазио, — да је он — Филип — одређен био да по убиству кнеза узбуни овдашњу општину и с извесним лицима убије извесне министре, а он опет, т. ј. Паја, да ће с извесним лицима прихватити управу земље; и најпосле да му је Филип казао, како је преко пређашње књегиње Персиде израдио те су за тај посао послани Андрији Вилотијевићу новци у суми 5000 дуката. — О Ђорђу Мрцајиловићу, инџинирском капетану, који је војничким судом за дело ово осуђен, казао је да је с њиме од прошлог ускрса амо имао више пута разговора о преврату и питао га е да ли би он припомогао с војском на случај преврата или буне, на што му је, како вели, Мрцајиловић изјавио свој пристанак с том примедбом, да би у томе морао имати наредбу од кога старијега, — и то га је, вели, побудило, те је писао неке лажне наредбе на

име војног министра, како би се само план лакше извршио. О Видоју Ивковићу казао је, да се с њим разговарао само о томе, каква треба да буде власт у земљи и какве треба да буду гарантије у опште на случај преврата, уздајући се да ће га Видоје као његов присталица потпомоћи, ал' му, вели, никад није саопштио план за преврат, нити га је позивао да на овоме штогод ради; а тај разговор с њиме имао је, вели, знајући да је Марић о целој ствари с Видојем говорио. — О Паји Трипковићу казао је, да му је он, као што је напред већ поменуто, писао у месецу Јуну прошле године да провиди како је народ расположен према кнезу Михаилу, са чега да је он и ишао у неколике округе; — даље, да је с њим као са својим пријатељем водио често преписку шифрованим писмима и јављао му сваку знатнију политичку новост одавде, — да му је јавио и о ономе плану, по коме би кнез био нападнут у кући г-ђе Томаније и услед тога да му је Трипковић писао оно шифровано писмо од 24. Јануара ов. год., које је власт под 12. Јуна исте године нашла у његовом стану, које, кад се шифре кључем својим разреше, гласи: „Љубазни г. Пајо! У одговору твог писма јављам ти, да сам наруџбине твоје узео, и да ћу ти послати. Што се пак тиче мњења твога да се у Темишвару састанемо, имам ти приметити, да сам тамо свима добро познат и да би мој долазак у ово зимње време пао свима у очи, зато, велим, најбоље ће бити, да се у Сегедину код „сибен курфирштa“ састанемо, где ме нико не познаје и где можемо слободни бити. Кад пређеш преко, јави ми где да се састанемо. Поздрав од твога Паје.“; но при свему томе опет су се, вели, састали у Темишвару, где је био разговор о томе, да се на преврату ради, — и тада да је дао Трипковићу један екземплар још пре 3 до 4 године написана, по владаоца врло ограничена устава у тој цељи, да га достави Петру Карађорђевићу те да га проучи и потпише, казавши му тада да ће на случај преврата морати он доћи на владу, а на претресу ово последње објаснио је тако: да ће Петар на случај преврата, ако буде изабран за кнеза, тек тако доћи на владу, ако тај устав потпише, — јер је, вели, он у овоме смислу

говорио Трипковићу. Но на претресу кривице Трипковићеве Паја је порекао оно о првоме писму Трипковићеву од месеца Јуна прошле године. — О пређашњем кнезу српском Александру Карађорђевићу казао је да га је после Трипковићева писма од мес. Јуна пр. год. и извештаја на то писмо од стране његове — Паје Радовановића — позвао у Пешту к себи те је услед тога позива и ишао му тамо лане Септембра месеца, и тада му Карађорђевић рекао да гледа те да се ма на који начин кнез Михаило уклони с владе, т. ј. или изнудом оставке, или побуном народа, или убиством, па на владу да дође његов син Петар; још је оптужени Паја казао и то, да му је том приликом кнез дао 200 дук. и обећао и даље на ту цељ новаца давати, као што је и признао да је од Андрије Вилотијевића примио на ту цељ извесну суму новаца. Но на претресу кривице Карађорђевићеве Паја је, као што ће се доцније видети, све ово порекао.

Признање Пајино у томе, да је онога дана, кад ће кнез Михаило бити убијен, био на брду топчидерском са својим братом Љубомиром и гледао кроз дурбин у кошутњак, тврди се и казивањем кочијаша његова Ђуре Марчинковића, који га је тога дана после подне око 4 сах. одвезао у Топчидер, па после и њега и Љубомира видео на брежуљку више заточеничке куће где су час седећи а час стојећи гледали кроз дурбин у кошутњак; а признање његово да је нагло на колима из Топчидера дојурио тврди се још и казивањем г. Илије Гарашанина, у одмору министра спољашних послова, и Милана Ж. Ђорђевића, трговца овдашњег, који су га видели на путу топчидерском кад је кола терао, — а тврди се још и казивањем Хаима Адута, јеврејина овдашњег, који је био код куће г. официра Кнез-Јевтића, где је Паја стан имао.

Осим при навођењу Пајине исказе споменутих ствари, што су нађене кад му је стан влашћу претресан, нађено је 30. Маја ов. год. још: једна кутија с капслама, један празан кубурлук од револвера, нека количина куршума за револвер, један оштар црнокораст нож, азбука у шифрама с кључем, — а нађен је међу прљавим кошуљама и један

револвер без кубурлука, па и неке друге ствари, но које с овим случајем не могу имати свезе.

II. Љубомир Радовановић у почетку, и ако је многим околностима, што против њега иду, убеђиван, није хтео ништа да говори, а доцније казао је, да је о убиству кнеза Михаила први зачео мисао Марић, — да му је Марић један пут у разговору то саопштио, рекавши како би га лако могао убити у Топчидеру или на стази што води у кошутњак, — да је Марић једним писмом, које је он, вели, видео, позвао у цељи убиства у Фебруару или Марту месецу ове године Рогића из Пожаревца, — да је он дао Рогићу оружје, а од куда Марићу то оружје да не зна, — да он сам није знао, већ да му је Марић доцније казао како је у ту заверу умешан и његов брат Ђока па после и Коста, — да су сва та четири лица, а на име: Марић, Рогић, Ђока и Коста, после учињене завере ишла често у кошутњак у цељи поменутог убиства, па то да су чинила и други дан духова ов. год., но кнез тада није, вели, ни долазио у Топчидер, а нису се ни Ђока ни Марић могли наћи у кошутњаку, те с тога су се Паја, брат његов, и Марић споречкали, почем је први другоме пребацивао што са тако озбиљном ствари спрдњу води. Признао је, да га је Марић ради свога оправдања сутра дан после тога водио на оно место, где је други дан духова био, па кад се уверио о истинитости његових речи, онда је написао Паји оно шифровано писмо од 21. Маја ов. год., које је нађено у стану Пајином а гласи: „Пајо, Марић је синоћ за цело био у кошутњаку. Ја сам сад с њиме тамо био и гледао сам липе, које је закрстио, и место где је седео и огореле цигаре. Од стазе није био даље од пет хвата, но опет је могућно да их није чуо кад су прошли стазом к клупама, јер је дувао ветар, а ја сам мало час пробао па се на овој тишини једва ход чује. И синоћ ми је казао пре твога доласка у собу, да је слазио и на малу чесму, па је могућно да су се и онда размимоишли. Нека дакле и данас дођу, а дођи и ти, па ћемо се још и више разговорити.“ А овим писмом, које је, како вели, написао по упутству Марићеву, звао је Пају да с Ђоком и с Рогићем дође у Топчидер ради договора о извршењу убиства. По шифрама, којима је преписка во-

ђена, казао је, да су је он и брат му Паја завели у тој цељи, да се могу тајно разговарати и договарати о ствари, за коју је осуђен; признао је, да је његово оно писмо, које је писао жени својој Софији, где је и нађено и у коме стоји написано, да ће вода тећи куд је и текла, да ће они т. ј. браћа Радовановићи бити међу првима, да ће трпети као први и да их ни у томе нико не може кукавицама назвати. Признао је, да му је брат Паја често долазио у Топчидер па и 29. дана месеца Маја ов. год., али никако није хтео да призна да је с Пајом тада, кад се убиство вршило, био на брду и гледао кроз дурбин, не гледајући на то, што га у томе и Паја и Пајин кочијаш Ђуро терете. Најпре није хтео да призна, јер није хтео да терети Светозара Ненадовића, а после признао је, да је по савету Марићеву наговорио Светозара да уклони из кошутњака робијаша Сретена те да није на сметњи извршењу убиства, и да је после учињене завере по договору између њега и Марића ишао к Светозару да га придобије на страну завереника те да буде неутралан при извршењу намишљеног злочинства и да не да жандарима да после свршена убиства иду у потеру за убицама, већ нека их задржи под изговором да чувају робијаше. О Светозару Ненадовићу казао је, да се с њиме и с Марићем дружио и лепо живео, — даље да му је он онда, кад му је једном приликом дошао и упитао га е да ли зна рад чега долази, одговорио: „Нисам ја луд, знам ја све, и ако се чиним да не видим ништа“. — па кад му је казао да ће скорим да се изврши нека велика ствар у Топчидеру а за то се тражи од њега неутралност и да жандаре ваља да остави код робијаша, онда му је Светозар пристајући на тај предлог рекао: „Ја не ћу ништа више да ми кажеш, а ја ћу чинити што се од мене тражи.“ Даље казао је, како је Светозар на опомену његову а по савету Марићеву уклонио робијаша Сретена, који је у кошутњаку козе чувао, да убицама није на сметњи, почем је, вели, један пут већ смео Марића и друге те нису могли убити кнеза Михаила; — даље, да је Светозар на опомену Марићеву израдио код власти да се рад друге потребе заточеничка кућа не испражњује док се убиство над кнезом не изврши; даље, да је

Светозар пред духове ов. год. преко послужитеља Ристе Марића ухватио једно писмо Николе Димитријевића, поштара на заточењу, у коме овај јавља г. Орешковићу како неки сумњиви људи долазе у заточеничку кућу к Љубомиру Радовановићу и Марићу, те се ту нешто плете против владаоца кнеза Михаила, — а у истоме писму да је био и један листић с речима: „у ово је уплетен и управитељ“, односећи то на Светозара; па кад је, вели, Светозар пред њим и Марићем прочитао то писмо, онда им је рекао како ће одмах од Николе узети писмено, у коме ће овај казати да је све оно лаж, што је Орешковићу хтео да јави, па то је и учинио и писмено ово Николино њему и Марићу показао, у коме Никола вељаше да је све лагао, само да би се заточења опростио. А да је Светозар у злочинство ово помешан, оптужени Љубомир казао је да се најбоље види отуда, што је он, кад је кнез пред убиство на неколико дана био у Топчидеру, па се неопазно одмах вратио у Београд, сутра дан рекао њему и Марићу: „Е, ја сам за цело био уверен да је синоћ посао свршен, јер сам видео кнеза кад је у кошутњак отишао, а нисам га видео кад се вратио“, судећи овако по застави, која се и по повратку кнежеву на двору вила. — При овоме казивању Љубомир је остао и на суочењу с Марићем, Рогићем и Светозаром; но на претресу кривице Светозарове Љубомир је само у толико изменио исказу о поштаревом писму, што је рекао да Светозар није казао да ће изнудити друго писмено од Николе, већ да је рекао: „знаћу ја шта ћу.“

А што се тиче питања, из којих је побуда злочинство учињено, оптужени Љубомир казао је, да је извршено не у интересу поједине личности, већ у интересу унутрашње народне слободе, а народу да се остави савршена слобода да избере начин владе и владаоца.

Пресудом апелационог суда од 1. Маја 1867 год. № 774, која је и касационим судом одобрена, Љубомир је за фалсификовање исправа осуђен на седам година заточења.

III. Лазар Марић, истина не одмах у почетку, јер није хтео да каже своје саучеснике, али доцније потпуно је признао, да је завера против живота кнеза

Михаила, а у намери да се начини преврат у земљи и доведе на владу породица Карађорђевићева, учињена међу њим, Станојем Рогићем и браћом Радовановићима: Пајом, Љубомиром и Ђоком, још о свршетку месеца Марта ов. год., а први да је покренуо ту мисао Паја Радовановић, који му је, како вели, дао на ту цељ и оружје — револвер и нож — и казивао му како ће у овом предузећу имати помоћи и у војсци и у грађанству, као и новаца, а у томе га је, вели, утврђивао и брат Пајин Љубомир, који је мисао брата свог одмах прихватио и усвојио, говорећи му више пута да су сигурни са свим оним, што ће бити по убиству, само тек треба најпре убиство да се изврши; признао је да је најпре с Рогићем и Ђоком а после и с Костом, братом Пајиним, Љубомировим и Ђокиним, кога је Паја, побојавши се да се план не поквари, на неколико дана пре убиства кнежева дозвао из Шапца, вребао чешће кнеза у намери да га убију, па да им се до 29. Маја ов. год. није дала удесна прилика за то; — признао је, да је он с леве стране на кошутњаку просекао прошће, како би са својим завереницима могао неприметно улазити у кошутњак у цељи убиства, као и то, да је одредио место за састанак завереника на девет хвата далеко од места на стази, где је убиство учињено, а означио га тиме, што је закрстио неколике липе, — о чему се и комисија што ислеђиваше по гласу акта од 3. Јуна ов. год. уверила изишавши на то место и нашавши како четири закрштене липе тако и једну огорелу цигару, — а ово се потпуно слаже с оним, што је Љубомир у шифрованом писму о томе јавио брату своме Паји; — признао је, да је наредио ко ће да изврши сам акт убиства одредивши за то себе, Рогића и Косту, а Ђоку на то, да најпре гледа кроз дурбин кад ће кнез у кошутњак уђи па да им јави, што да је Ђока и учинио, а после по наредби његовој отишао да пресече пут онима, који с кнезом дођу, да се нико не врати и не однесе гласа, док они кнеза не убију, и тако им намеру не осујети. За дочек кнеза наместили су се, вели, он и Рогић с леве а Коста сам с десне стране на стази са запетим револверима, па кад је кнез стазом с две женске до њих дошао и на поздрав њихов отпоздравио их поклонивши се на

леву страну, онда је Коста опалио нањ из револвера а после су за Костом пуцали и он и Рогић, — за тим да је Коста, пошто се кнез стропоштао, напао нањ ножем и исекао га. Признао је, да је он убио г-ђу Анку онда, кад је она најпре на Косту, који је кнеза секао, а после и нањ јуришала, ваљда, вели, у намери да кнеза брани; — о г-ђици Катарини казао је да је она међу тим побегла већ била, а г. Гарашанина да је видео само како је лежао на земљи, ал' да не зна управо ко га је оборио, но да је, како вели, и он после нањ пуцао. О оружју своме, које је при убиству имао, казао је да га је после тога оставио у шупљину једнога дрвета у кошутњаку, где га је комисија по гласу акта свога од 2. Јуна ов. год. заиста и нашла, и о коме је Марић, кад му је на углед поднесено, казао да је његово, а о сликама Петра Карађорђевића и матере овога Персиде, што је такође код њега нађено, казао је, да су Љубомира Радовановића и да му их је дао Светозар Ненадовић. Овако је Марић говорио и на суочењу с онима, који су му другови у злочинству овом. Признајући овако кривицу своју Марић је казао, да је злочинство ово учинио из освете, што је, како вели, неправедно осуђен за убиство своје жене, па нигде није могао да нађе помоћи. О Сими Ненадовићу казао је, да је он, од како је Љубомир Радовановић у заточеничкој кући, долазио тамо више пута с Љубомировим братом Пајом, и да је један пут у време, кад је ове године држана војничка маневра на брду топчидерском, био сам у кући заточеничкој код њега и Љубомира и тада им казао да не оклевају већ нек гледају те што пре да сврше посао, разумевајући убиство кнеза Михаила, — казавши у исто време и то, како је у Београду све узаврело, и чека само на оно, што ће се у Топчидеру извршити. — О Светозару Ненадовићу казао је, да је к њему и Љубомиру чешће долазио, — да су се дружили и лепо живели, — да је и Светозар врло добро знао за заверу против живота кнеза Михаила и за намишљени преврат у корист Карађорђевића, — да је Љубомир по договору између њих двојице ишао к Светозару па казавши му шта ће да буде у Топчидеру тражио од њега у име завереника неутралност, и да не да жандарима да по убиству иду у потеру

за убицама, и то да је Светозар по казивању Љубомирову обрекао, казавши му тада, да зна на чему се ради и ако се чини да не види ништа; — даље казао је да је Светозар један пут у разговору с њиме и Љубомиром рекао: „ја ћу све законите путове да пројђем у парници мојој с братом Костом, па ако не буде помоћи, онда ће судити револвер", па кад га је Љубомир опоменуо да памти шта је казао, и да ће доћи време где ће га на те речи опоменути, а он — т. ј. Марић — додао: „и то скоро", онда је на то Светозар рекао: „па и хоћу да ме опоменете, да видите јесам ли човек од речи." А у осталом казао је о Светозару оно исто, што и Љубомир Радовановић, јер све остало Светозар је или радио по њиховом савету или пред њима говорио. Овако је о свему Марић казао и на суочењу са Светозаром.

Оптужени Марић осуђен је за убиство своје жене пресудом апелационог суда од 28. Јануара 1867. №. 45. на двадесет година заточења, и ова пресуда одобрена је касационим судом под 15. Фебруара и. год. №. 454.

IV. Станоје Рогић, у почетку такође није, али пошто је убеђен околностима, које га терете, признао је, да је завера учињена међу оним лицима, на онај начин, у оно време и у оној намери, како је казао и на испиту своме и на суочењу с њиме друг његов у овоме злочинству Лазар Марић, а признао је и то, да су при убиству била она лица и имала онаке улоге, како је Марић такође и у признању своме и на суочењу казао, т. ј. да је Ђока најпре гледао на долазак кнежев а после чувао стражу да се не би когод из пратње вратио те обзнанио убиство док се оно није још извршило, а он, Марић и Коста, да су извршили само убиство онако, како је Марић казао. Но Рогић је казао, да је први покренуо мисао о убиству кнеза Михаила Лазар Марић а прихватио Паја Радовановић па после и његов брат Љубомир, и о томе да је вођен договор у заточеничкој кући код Љубомира и Марића; даље казао је, да му је одмах по учињеној завери Паја дао оружје, а на име један нож и један револвер, и утврђивао га да буде сталан и да с одређеним лицима изврши убиство, а за остало да ће се он бринути те да се

цељ постигне. Признајући овако кривицу своју Рогић је приметио, да не зна управо е да ли је и он у оној ватри на кнеза Михаила који пут пуцао, као што Марић каже, али да је извесно пуцао на г. Светозара Гарашанина. Од оружја имали су, вели, он, Марић и Коста по револвер и нож а Ђока само револвер, но Коста је, како вели, сам својим ножем секао кнеза по глави и телу. По даљем казивању Рогићевом он и Коста ударили су по убиству на тако звану „цареву ћуприју" па прошли савамахалском улицом и дошавши тако кроз варош до старог театра ту се растали и сваки у свој стан отишли — Коста само с револвером, јер је нож бацио уз пут негде у шуму, а Рогић с револвером и ножем, које је полицајна власт под 30. Маја ов. год. заиста и нашла у његовоме стану, који је имао у гостионици код „Балкана". Најпосле што се њега тиче казао је, да се на ово злочинство одважио из огорчења због неправде, која му је, како вели, и кнезом Милошем и кнезом Михаилом учињена, а после, вели, и с тога, што држи да је династија Карађорђевићева кориснија за земљу и за народ од династије Обреновића, па зато да су убиством кнеза Михаила хтели да утамане династију Обреновића.

А што се тиче саучесника у овоме злочинству, на име Филипа Станковића, казао је да је за цело ово предузеће знао и на томе радио. — О Видоју Ивковићу казао је да је и он био у завери за то предузеће, а то да је дознао отуда, што му је Паја Радовановић, кад је пре доласка Костина из Шапца заискао Видоја за четвртога друга при убијању кнеза, рекао да Видоје има друго опредељење, већ ће им дати брата свога Косту; а дознао је, вели, и отуда, што га је Видоје један пут пре убиства корио, што посао свој с друштвом један пут већ не сврше, разумевајући под тим послом убиство кнеза Михаила. Најпосле о Љубомиру Тадићу, Богосаву Петровићу и Атанасију Атанацковићу казао је, да су и они били у завери и да су њих тројица одређени на један посао, јер су свуда заједно ишли.

V. Коста Радовановић у почетку је одрицао све, ал' после убеђен јаким околностима, које противу њега говоре, признао је да је био на убиству кнеза Михаила с Марићем и Рогићем, као што су ова дво-

јица на испиту своме па и на суочењу с њиме, а и сведоци г. Гарашанин и послужитељ Димитрије казали; признао је, да су њих тројица извршили убиство и да је он први опалио на кнеза из револвера, па онда друга двојица, и он да га је још у падању ударио ножем по глави и умртвио га а после секао по лицу и телу, као што су о томе Марић и Рогић казали. О Ђорђу брату своме казао је и он оно исто, што су Марић и Рогић казали, т. ј. да је најпре пазио на долазак кнеза у кошутњаку, а после чувао стражу да се нико из пратње не би вратио у Топчидер док они убиство не изврше.

Што се тиче г-ђе Анке, казао је, да ју је убио или Марић или Рогић. Признао је, да је по убиству кнеза побегао с Рогићем из кошутњака и вратио се у Београд оним путем како је Рогић казао; признао је да је при убиству имао револвер и нож, па нож да је негде у кошутњаку забьо у земљу, а револвер донео кући Пајиној, где је по доласку из Шапца одсео био, и то да је онај револвер, који је власт нашла у стану Пајином међу прљавим кошуљама, из кога је по тада датом мишљењу вештачком скоро пуцано било; признао је, да је његова она у шифрама азбука, што је приликом преметања ствари њихових влашћу у Шапцу нађена, и казао је да му ју је дао брат његов Ђока те да у шифрама преписку води. По казивању Костином позвао га је из Шапца брат његов Ђока и он је пристао у дружину завереника, те после с њом радио, но та дружина, по казивању његову, састојала се осим њега од Ђоке, Марића и Рогића, а мимо ове казао је да не зна ни за кога ништа, па ни ко је први мисао о делу овом покренуо. Најпосле казао је, да не зна из којих су побуда остали завереници злочинство ово учинили, а он да га је учинио из освете, што му је брат Љубомир на заточење осуђен.

VI. Ђока Радовановић у почетку је све одрицао, ал' убеђен околностима, које војују противу њега, признао је на послетку да су при убиству била она лица и да је свако између њих радило оно, што су Марић, Рогић и Коста на својим испитима а прва двојица и на суочењу с њиме казали, т. ј. да су речена тројица убили кнеза, а он пре убиства да је пазио на долазак кнежев те дружини о томе јавио, а после да је

чувао стражу, како се не би нико из пратње кнежеве вратио да убиство обзнани пре него што се изврши. Признао је да је заиста за Пајине новце купио лане у Аустрији три револвера и три ханџара, који су нађени у Марића, Рогића и Косте; признао је да је од оружја имао при убиству кнеза само један револвер, и да је из њега пуцао на послужитеља Димитрија и на г-ђицу Катарину; признао је да је он позвао брата свог Косту у друштво завереника. — Што се тиче питања из којих је побуда учинио ово злочинство, оптужени Ђока каза као и брат му Коста, да га је учинио из освете, што му је брат Љубомир на заточење осуђен, а мисао за ово предузеће да су први покренули Марић и Рогић. Најпосле казао је да с осталим убицама није мислио о томе шта ће бити пошто се кнез убије, већ су само гледали да кнеза Михаила са света уклоне.

VII. Љубомир Тадић на испиту своме код полицајне власти у Ваљеву није одмах истину хтео да каже али после и тамо као и пред комисијом што ислеђиваше па и на претресу казао је како је првих дана месеца Априла ов. год. дошавши из Ваљева походио пријатеља свог Пају Радовановића, којм приликом овај му је почео говорити о нерасположењу своме према кнезу Михаилу и о томе како је наумио да га убије, па му онда испричао цео план за ово предузеће, тако: да ће Марић, Рогић, и два брата његова Ђока и Коста убити кнеза Михаила у кошутњаку топчидерском, а он с брда топчидерског пазити на знак из кошутњака о извршеном убиству, па онда хитно доћи у Београд те у руке своје узети власт и војску па даље шта треба радити; за тим да у војсци има на руци официре Ђорђа Мрцајиловића и Младена Ненадовића, да је Видоје Ивковић одређен да по убиству кнеза убије министра војног, — да ће се по учињеном преврату одредити привремена влада и саставити од лица, која је он за то изабрао, — да се преврат овај чини привидно у корист Карађорђевића само да би се на ту цељ добило од њега новаца, а у ствари да Карађорђевић ни један не ће доћи на владу, јер су рекао му је, и отац Александар и син Петар звекани и ни један није за владаоца. Признао је да је позван Пајом пристао и сам у то друштво, примио

онда одмах од њега оружје и одређен био да с Атанасијем Атанацковићем, Богосавом Петровићем и Благојем Петковићем по убиству кнеза ухвати жива министра унутрашњих послова г. Николу Христића. Даље, оптужени Љубомир казао је, како су после учињене завере они, који су одређени да убију кнеза, ишли чешће у тој цељи у кошутњак, па да им није могло то да испадне за руком. Признао је да се и сам са својим помагачима по наредби Пајиној налазио често пред касарном носећи оружје под капутом, и очекујући повратак Пајин из Топчидера, те да раде на што су одређени; а чешће да су тамо излазили за то, што се није знало нити се могло знати кад ће управо кнез бити убијен. — О Видоју и Младену Ненадовићу казао је да су се и они око касарине налазили, но и Видоје с оружјем. — Причајући овако о плану завереника по казивању Пајину па и о ономе, што је сам чинио, оптужени Љубомир навео је за своје оправдање то, што 29. Маја, кад је кнез убијен, није био овде у Београду, већ је дан пре отишао кући у Ваљево, једно, како вели, због својих домаћих хитних послова, а друго што се тргао натраг од тога нечовечног дела, али је признао да никоме од дружине није јавио да одлази с тога што се раскајао.

VIII. Атанасије Атанацковић у почетку одрицаше све, и тек кад околностима убеђен беше признао је да је знао да се ради на преврату у корист Карађорђевића, и то отуда, што му је, како вели, Рогић казао за то у Пожаревцу а после и Паја Радовановић овде у Београду. Даље казао је, како му је Паја исказао план за ово предузеће, но о убиству кнеза да му ништа није говорио, већ само да ће се од њега изнудити оставка у Топчидеру, па он пребацити на аустријску страну. Признао је да је због овог предузећа по савету Пајину остао те није отишао у Пожаревац кући, као што је наумио био; признао је да је с Тадићем, Богосавом и Благојем одређен био, да по упутству Пајином ухвате министра унутрашњих послова г. Николу Христића, и да се тога ради с осталима чешће па и онога дана, кад је кнез погинуо, налазио око касарне, те чекао даљу заповест; признао је да је знао како су Радовановићи онога дана, кад је кнез убијен, отишли у

Топчидер, ал' да није знао да су отишли у цељи убиства, већ да изнуде оставку, као што му је Паја казивао; признао је да је после убиства ишао к Паји, код кога је тада био и Видоје, и да је одатле по налогу њихову ишао до полиције да види шта је тамо. При овој искази својој оптужени Атанасије остао је и на суочењу с Тадићем, Благојем и Богосавом, па и на претресу. — Што се тиче осталих завереника казао је, да се о превратy разговарао и договарао само с Тадићем, Рогићем, Благојем и Богосавом, а о Видоју Ивковићу само је знао, да је помешан у заверу, а да с њим никад није о томе говорио.

Признање оптуженога Атанасија Атанацковића у томе, да је после убиства кнежева био код Паје Радовановића, посведочили су заклети сведоци: Хаим Адут, јеврејин из Београда, и г. Лазар Кнез-Јевтић, официр, у чијој кући Паја станује, казавши да је Атанасије долазио тамо око 7 сахата у вече, мало се задржао па одмах отишао. Хаим је тражио у име дангубе за два дана 1 дук. ц. (Види испит Хаимов од 7. и г. Лазе Кнез-Јевтића од 8. Јуна ов. год.)

IX. Благоје Петковић у почетку није хтео, али после кад је разним околностима убеђен био, признао је, да се често састајао и дружио с Богосавом, Рогићем и Атанасијем као својим добрим познаницима; признао је да су му једном приликом Рогић и Богосав казали, да се ради да се кнез Михаило убије, — и отуда је за то знао; даље је казао како му је Богосав рекао, да је с Тадићем, с њиме и Атанасијем Атанацковићем одређен да ухвате министра унутрашњих послова г. Николу Христића, — и у тој цељи да је пре убиства ишчекивао више пута глас из Топчидера па да ради шта треба; најпосле признао је, да је знао како су Радовановићи 29. Маја ов. год. отишли у Топчидер у намери да кнеза убију ако узмогу, али да тада, као што вели, није био код касарне, како би требало, јер се, као што даље вели, пре тог дана покајао и тргао натраг од овака предузећа.

При овим наводима Благоје је остао сталан, а на суочењу с Богосавом казао је све, што се год овога тиче. (Види испит Благојев и суочење с Богосавом од 12. Јуна ов. год.)

За Филипа Станковића оптужени је Благоје казао, да се чешће разговарао с Пајом Радовановићем, с Рогићем и Богосавом, али о чему не зна; — а осим тога казао је, да је за време његова бављења у Пешти о прошлом ускрсу Филип добио писмо, којим га је Паја Радовановић позвао да дође у Београд, и тада му Филип казао како га Паја тим писмом зове да раде на преврату у Србији и како ће он, т. ј. Филип, пошто се кнез Михаило убије, заузети кнежев двор, — и том приликом му препоручивао шта да ради с радњом на случај ако би он допао затвора.

X. Богосав Петровић у почетку је одрицао такође све, али убеђен околностима, које против њега војују, после је признао да је знао како се ради о убиству кнеза Михаила и о преврату у корист Карађорђевића, а то отуда, што су му на десетину дана пред убиство кнежево Рогић, Атанасије, Ђока и Паја, браћа Радовановићи, то казали у гостионици код „Балкана", рекавши да се већ више не може трпети; признао је да је с Благојем, Атанасијем и Тадићем — као што су и они казали — одређен био, да по убиству кнеза Михаила ухвате министра унутрашњих послова г. Николу Христића и одведу га Паји Радовановићу, и да је с Благојем и Атанасијем био око касарне онда, кад је кнез погинуо, а у тој цељи, да свет уклањају; признао је да је знао како су Рогић и браћа Радовановићи, Ђока и Паја, 29. Маја после подне отишли у Топчидер у цељи убиства, а то да је знао отуда, што му је Рогић пре подне тог дана казао за то; признао је да је од оружја имао један револвер, који је полицајна власт под 30. Маја ов. год. и нашла под сламњачом у његовом стану, али да га није носио собом онога дана, кад је кнез погинуо. О Атанасију и Благоју казао је да су знали, да се ради о убиству кнеза Михаила и о преврату, јер му је, вели, Рогић једном приликом обећавао пред њима 5000 дук. за сарадњу у овоме предузећу. При овој искази својој остао је и на суочењу с Тадићем, Атанасијем и Благојем. — О Видоју казао је то, како му је Рогић рекао да ће по убиству кнеза заузети своје одређено место, — и да је Видоје по убиству кнеза дошавши усплахирен пред гостионицу код „Балкана" питао га е да

ли познаје официра Мрцајиловића, а у којој је цељи то питао да не зна. — О Филипу Станковићу казао је како је пред прошли ускрс рекао пред њим и Благојем, да ће се с Пајом Радовановићем договорити те да се начини преврат у земљи у корист Карађорђевића, — а пред спасов дан ов. год. да му је Филип казао у Смедереву, како ће Паја скорим извршити оно, о чему је њему — т. ј. Богосаву — у Београду казивао.

Дружбу оптуженог Богосава с Рогићем, Атанасијем Атанацковићем, Видојем Ивковићем, Љубомиром Тадићем, Ђоком и Пајом браћом Радовановићима, осведочио је под заклетвом и Милош Николић, слуга у гостионици код „Балкана“, који је казао да су та лица долазила к Богосаву, који је свој стан имао у реченој гостионици, и дању и ноћу и до неко доба ноћи задржавала се. А ова исказа Милошева тврди се и казивањем Глише Недељковића, абаџије из Београда, који је један пут код Богосава затекао Рогића, Атанасија Атанацковића и још некога, за кога вели да не зна ко је. (Види испит Милошев код комисије од 5. Јуна и Глишино достављење полиц. власти од 1. Јуна ов. год.)

XI. Видоје Ивковић у почетку није хтео ништа да призна, али убеђен другим околностима, које га терете, после је признао да је и он био у завери и радио да се кнез Михаило убије и преврат начини. По казивању његову први му је ту мисао о убиству и преврату саопштио Паја Радовановић, казавши му једном приликом у стану своме: „овако се не може трпети, министри раде рђаво, земљу презадужише, па да би то престало, ја имам дружину, која ће кнеза Михаила или убити или збацити“, а за владаоца после да дође Петар Карађорђевић. Признао је да је пристао на убиство и преврат, ал' је казао да никако није хтео Карађорђевића за владаоца већ да хоће републику; признао је да се после тога о томе договарао још и с другима, о којима је знао да су у ту заверу умешани, а на име с Ђоком Радовановићем, Рогићем, Богосавом, Атанасијем Атанацковићем, Тадићем и Ђорђем Мрцајиловићем, кога је, вели, по упутству Пајину и приволео да у ово друштво ступи; признао је да је један пут у разговору казао Богосаву како има своје одређено ме-

сто, које ће по убиству кнеза заузети; признао је да је одређен да убије војног министра, као што је, вели, о томе казао и Атанасију Атанацковићу и Тадићу, а признао је и то, да је Рогића један пут корио због оклевања у извршењу убиства; признао је даље да се и он с револвером налазио чешће око касарне, па и онога дана, кад је кнез убијен, после подне ишчекивао је тамо знак од Паје те да ради с осталима што треба, но ништа се по казивању његовоме није могло даље радити с тога, што се убиство кнеза Михаила рашчуло у Београду пре повратка Пајина из Топчидера; признао је да је по убиству кнеза пред гостионицом код „Балкана“ питао Богосава за официра Мрцајиловића а после тога и да је из Пајина стана послао Атанасија Атанацковића до полиције да види шта је тамо. — О шифрованом реду дежурства у кнежевоме двору, о шифрованој азбуци и лажним потписима војнога министра, које је све у стану његовоме нађено, казао је да ништа од тога није његово и да не зна од куда то у његовом стану.

XII. Таса Јеремић у почетку није хтео ништа да призна, а после признао је да је за убиство кнеза Михаила знао само у толико, што му је Богосав о спасову дану ов. год. казао како ће извесно друштво од тада па најдаље за 15 дана убити кнеза па на владу довести Карађорђевића, а из тог друштва да му је именовао само Атанасија Атанацковића и Рогића. Но Богосав никако није признао да је то Атанасије рекао, па и на суочењу с њиме казао је да није истина оно, што Атанасије казује.

XIII. Сима Ненадовић у почетку није хтео да призна своју кривицу, али кад је убеђен околностима, које против њега стоје, признао је да се с Пајом Радовановићем често састајао и дружио, — да му је Паја врло често кући и дању и ноћу долазио и различне разговоре о политичким стварима с њим водио, — да му је Паја у Априлу месецу ов. год. саопштио како се ради на томе, да се кнез Михаило убије у топчидерском кошутњаку, па на владу да дође Петар Карађорђевић, под тим условом, ако потпише устав, који је на случај преврата спремљен; признао је даље, да му је Паја казао како ће кнеза убити Марић и браћа његова — Пајина —, а и то, да

су у тој завери Филип Станковић, Рогић, Видоје Ивковић и Мрцајиловић; признао је, да је на план Пајин, пошто му је саопштен, пристао и изјавио готовост своју да потпомогне остварење његово, па после тога да се о томе разговарао с Марићем и Љубомиром Радовановићем у Топчидеру у кући заточеничкој; признао је да је о маневри, која је држана ов. год. на брду топчидерском на неколико дана пред убиство кнеза Михаила, из страха да се скројени план не поквари, био у заточеничкој кући код Лазара Марића и Љубомира Радовановића и тада им, као што је и Марић казао, рекао да не оклевају већ нек гледају те да што пре сврше посао, разумевајући под овим послом убиство кнеза, а к томе додао како је у Београду све узаврело и очекује само оно, што ће се у Топчидеру да изврши; признао је, да је онога дана, кад ће кнез погинути, после подне, но пре убиства, био под липама код касарне, а у време убиства у башти г. Јована Х. Динића, капетана, која је покрај пута топчидерског, а не далеко од академије; а признајући ово што је довде казано, Сима је приметио да никакве улоге није имао у овоме злочинству, јер му је, вели, Паја није хтео дати с тога, да не би ствар имала вид династички, кад се зна да је он рођак Карађорђевићу. Уз ово оптужени је још казао, како се није знао нит могао знати у тврдо дан кад ће кнез Михаило бити убијен, него се вребала прилика кад је он у Топчидер ишао, па с тога да је дружина, што је овде у Београду имала по плану радити, ишчекивала знак о извршеном убиству, па и он сам да је то ишчекивао те да после даље што треба раде. — О сестри својој Персиди, жени пређашњега кнеза српског Александра Карађорђевића, казао је да не зна е да ли је у ово злочинство умешана, већ да зна то, како је била умешана у заверу од 1864 год., и да је на то доста новаца потрошила. А о самом Карађорђевићу казао је да не зна извесно, ал' да по околностима закључује, да је и он у садашње злочинство умешан, јер ко би други, вели, могао дати Вилотијевићу оне новце, што су при њему нађени?

Признање Симино у томе, да се дружио с Пајом Радованићем, тврди се и сведоџбом заклетих све-

дока: Катарине Кимелове, слушкиње Симине, и Саве Церовића, слуге Младена Ненадовића, који су о тој дружби исто онако казали, као што је Сима признао. А да је Сима онога дана, кад ће кнез бити убијен, после подне пре убиства био под липама код касарне а у време убиства у башти г. Х. Динића, посведочили су под заклетвом г. Јован Х. Динић, официр, и г. Владимир Стојановић, секретар у министарству спољашњих послова, који су казали, да су они с њиме од касарне отишли у башту и тамо били неко време па се после опет касарни вратили.

Бранилац оптуженога Симе Ненадовића, г. Јован Милинковић, казао је своме клијенту у обрану то: да је он само знао за убиство и за преврат, али да ништа није сам радио, и да оне речи његове, Марићу изговорене, нису никако подбадање ни подстрекавање, као што државни тужилац узима, већ се могу узети као питање, јер ту од Симине стране није, вели, било никакве принуде, почем су Марић и остали још пре тога одлучили били да злочинство изврше. Према овоме казао је да се Сима не може казнити по §-фу 87. кривичнот законика већ блаже.

XIV. Андрија Вилотијевић у почетку одрицао је све, али после, кад је околностима, које против њега војују, убеђен био, признао је да је по писменим налозима пређашњега кнеза српског Карађорђевића дао Паји Радовановићу у два — три пута по 5—600 дук. не знајући, вели, на коју цељ; признао је, да је после тога на позив Карађорђевића био у Пешти и тада да су му Карађорђевић и Трипковић казали на чему раде и да ће он по њихову налогу давати Радовановићу новаца, почем, како су му они казали, он с неким лицима ради да се кнез Михаило убије и преврат начини; признао је да је по доласку свом из Пеште дао Паји још један пут неку суму новаца по већ добивеном упутству, и том приликом да је Паја, примивши новце рекао: „осветићу се ја њему“, ал' коме, то, вели, није казао; признао је, да је од Паје Трипковића примио после тога у Базјашу 27.800 форината у банкама, с налогом да их промени у дукате, па Паји Радовановићу изда тек онда кад се убиство изврши и преврат начини, — а ово су, вели они новци, које

је полицајна власт преметавши ствари у његовом стану нашла 16. Јуна ов. год.; признао је даље и то, да је сагорео писма, у којима је из Pеште добијао налоге за давање новаца Радовановићу, а сагорео их је, вели, за то, што му је тако заповеђено било. О револверу, који је полицајна власт нашла у његовом стану 16. Јуна ов. год., казао је да га има већ одавно а да га је добио на дар од г-ђе Полексије, жене г. Косте Николајевића. — Признајући овако кривицу своју оптужени Андрија казао је, да су га на ово зло навукли Карађорђевић и Трипковић, но да он ништа друго радио није, осим што је давао новце Паји Радовановићу, а то је, вели, морао чинити, јер му је Карађорђевић казао, да ће га иначе истерати из службе, па нека липсава од глади са женом и децом. Молио је да суд при суђењу његове кривице има у виду овај његов одношај према Карађорђевићу као слуге према господару. — Оптужени Вилотијевић казао је за Симу Ненадовића то, како му је овај од прилике на два месеца пред убиство казао, да с Пајом Радовановићем ради да се убије кнез Михаило и начини преврат, а више, вели, ни за ког од завереника ништа чуо није, јер није с њима радио.

Бранилац оптуженога г. Живко Недић, бранећи клијента свог, казао је, да он ништа сам радио није, и да тако нема за радњу његову услова у §-фу 46. кривичног законика изложених, те да би се по тражби државног тужиоца могао на смрт осудити, већ да кривица његова, која се састоји у томе, што је знао за убиство и за преврат па није јавио, долази под §. 51. кривичног законика; а уз ово молио је да суд при суђењу Андријне кривице узме у вид положај његов према Карађорђевићу као положај слуге према господару своме.

XV. Светозар Ненадовић у почетку је одрицао све, ал' кад је убеђен многим околностима, које стоје противу њега, а и казивањем саучесника својих у злочинству, признао је код комисије, да се с Марићем и Љубомиром Радовановићем чешће дружио и добро живео, — да је састајући се тако с њима а особито с Љубомиром приметио код обојице нерасположење према кнезу Михаилу, а доцније и то, да они раде на томе, да се обори влада кнеза Михаила па да дође на престо

Петар Карађорђевић; признао је да је знао, да су Љубомиру и Марићу долазили Видоје Ивковић, Рогић и друга још нека лица, међу којима и Филип Станковић, но овај, како вели, само један пут око ускрса ове године; признао је даље све оно, што су Марић и Љубомир Радовановићи против њега казали, а на име признао је да је на понуду Љубомирову а у име дружине, која је радила против кнеза Михаила, обећао да ће бити неутралан и не дати жандарима да по убиству иду у потеру за убицама, већ да ће их под изговором да робијаше чувају да се не би побунили поставити око зграде, у којој су робијаши; признао је, да је заиста ухваћено писмо Николе Димитријевића заточеника, — да га је пред Марићем и Љубомиром прочитао, и да је у њему стојало оно, што су Марић и Љубомир казали, т. ј. да неки сумњиви људи долазе к Марићу и Љубомиру и да се ту нешто кује против владаоца, а на једном малом листићу и то: „у ово је уплетен и управитељ"; признао је да је после тога дозвао Николу к себи и изнудио од њега друго писмено, у ком је Никола порекао да има у ствари штогод од онога, што је написао у ухваћеном писму, које се имало предати г. Орешковићу у цељи, да се плану том уђе у траг, и да је лагао само за то, да би се ослободио заточења, па то писмено да је показао после одмах Марићу и Љубомиру; признао је да је оба ова писмена, т. ј. и оно, које је било управљено на Орешковића, и оно, којим је Никола порекао садржај првога, одмах по убиству спалио, како вели, с тога, да се план завереника не би открио; признао је да је на четири или пет дана пред убиство кнеза Михаила сазнао да ће он бити убијен, а то да му је казао или Рогић или Марић; признао је да је у Априлу месецу ов. год. по савету Марићеву израдио код власти, да се заточеничка зграда не испражњује, док се не изврши убиство; признао је да је робијаша Сретена по савету Марићеву уклонио из кошутњака те да не буде убицама на сметњи; признао је да је Марићу и Љубомиру Радовановићу, кад је кнез дошао био у Топчидер па се неприметно одмах вратио, сутра дан у разговору казао како је за цело мислио, да је прошлог вечера посао свршен, почем је видео кнеза кад је отишао у кошутњак а није га видео кад се вратио; — признао је да услед датога обећања о неутралности није дао жан-

дарима да иду у потеру за убицама, а и сам да се тада наоружао био и око моста топчидерског налазио се, после чега је, вели, на скоро отишао у свој стан, те тако да није видео ни кад је кнез убијен, нити кад му је тело из кошутњака изнесено нити опет кад је из Топчидера однето. Најпосле о сликама Петра Карађорђевића и пређашње кнегиње Персиде, које су нађене у Марића, казао је да су биле његове па их је дао Љубомиру Радовановићу. — Но на претресу кривице оптужени је Светозар остао само при ономе, што је о дружби с Марићем и Љубомиром и о сликама — Петровој и Персидиној — казао; остао је и при томе, да је знао како су Видоје, Рогић, Филип и још нека лица долазила к Марићу и Љубомиру, али, вели, он није знао да су то лица сумњива; остао је при признању своме, да је заиста израдио да се заточеничка кућа не испражњује, али, вели, не као што Марић и Љубомир кажу док се кнез не убије, већ за дуже време, и то, како вели, с тога, што су га они молили за то, јер су им тако у Топчидеру ближе фамилије а и онде су се навикли; остао је и при ономе свему, што је о писму ухваћеном а писаном Николом Димитријевићем казао, али је одрекао да је изнудио од Николе оно друго писмено, којим је исти Никола садржај првога порекао, већ је казао да му га је Никола слободно и драговољно дао, и шта више клечећи за опроштај га молио; остао је и при томе, да је Сретена из кошутњака уклонио, ал', како вели, не из оног узрока, како су Марић и Љубомир казали, већ за то, што се скитао и крао; остао је и при томе, да није дао жандарима да иду у потеру за убицама, ал', како вели, с тога, што је једно био збуњен а друго што је кнез већ одавно погинуо и што би тако залуду било убице гонити, већ их је наместио око зграде, где су робијаши, да ове чувају како се не би побунили; остао је и при томе, да је оба поштарева писмена спалио по убиству, но, како вели, с тога, што се у истини збило оно, што је Никола казао, па се побојао. Све друго што је код комисије признао, Светозар је на претресу одрекао. При овоме одрицању остао је сталан при свем том, што су му о претресу на суочењу и Марић и Љубомир казали у очи све оно, чиме га терете, а поштар Никола опет то, да је заиста писмено од њега изнудио, у коме је морао

пореħи садржај онога писма, г. Орешковиħу управљеног.

Дружбу Светозареву с Мариħем и Љубомиром осим ових саучесника његових осведочили су Спасоје Срејиħ и Милан Манојловиħ, жандари, г. Манојло Сретеновиħ, рачуновођа при апсанском заводу у Топчидеру, и Грујо Гавриловиħ, механџија, између којих је Милан казао, да је Светозар и онога дана, кад је кнез погинуо, био до 2 $\frac{1}{2}$ сахата после подне с Мариħем и Љубомиром, а Грујо казао је да су се они код њега у кавани и частили, па трошак да је ишао на рачун Светозарев и да је он плаħао и за Мариħа и за Љубомира. Да је писмо поштарево заиста ухваħено, поред признања Светозарева и казивања Мариħева и Љубомирова па и Паје Радовановиħа, који је био позван у Топчидер и за савет питан шта да се ради с писмом, показао је сам заточеник Никола, а с његовим казивањем слаже се и казивање робијаша Радоја Павловиħа, који је поштарево писмо носио; — а да Светозар заиста није дао жандарима да иду у кошутњак, осведочио је поднаредник жандарски Ристо Алексиħ, који је казао да је три пута Светозара молио да пусти или жандаре друге или ма и њега самога у кошутњак да види шта се десило, но он да није ни једно ни друго допустио, веħ га отерао на његово место и казао му нека жандари сви чувају зграду робијашку.

Бранилац Светозарев г. Стојан Живковиħ у обрану Светозару казао је, да он у овоме делу није саучесник онакав, какав се описује у §-фу 46. кривичног законика, веħ онакав, на кога се примењује други одељак §-фа 47. поменутог законика, јер, вели, он није предложио плана за ово злочинство, него је план скројен пре него што је он за њега и сазнао. Молио је да суд при суђењу Светозареве кривице има у виду овај његов навод и да поред тога узме Светозару у олакшицу досадашње његово добро владање.

XVI. Александар Карађорђевиħ, пређашњи кнез српски, налази се изван Србије; он се није могао добавити, и ако је чињен за то нужни корак, а није хтео ни на позив суда доħи, да по делу злочинства овог одговара.

Но против оптуженога Александра стоји:

1.) Оно, што је Паја Радовановић о њему казао на испиту своме код комисије и о чему је говорено при навођењу исказе Пајине, а на име то: да га је Карађорђевић позвао те му лане Септембра месеца ишао у Пешту на договор о томе, како кнез Михаило да се уклони с владе, и тада му је Карађорђевић казао, да гледа да се то постигне ма на који начин, било т. ј. изнудом оставке, или побуном народа, или и убиством, — да му је тада Карађорђевић дао на ту цељ 200 дук. и обећао да ће и у напредак новаца давати преко свога настојника, као што је и чинио по самоме признању Пајину, који је казао да је од Андрије Вилотијевића, као што и Андрија каже, примао новаца и извесним лицима давао. Ово признање своје код комисије Паја је истина на претресу кривице Карађорђевићеве порекао у свему, рекавши да лане није ни био у Пешти те тако се није ни састајао с Карађорђевићем а некмо ли с њиме договора имао и новаца примао, па ни од његова настојника; али поричући пређашње признање своје, а ничим не правдајући наводе на претресу, Паја је признао, да је његово оно писмо, које је у затвору написао Паји Трипковићу па је ухваћено, и у коме преко Трипковића јадикује како је проклети Андрија Вилотијевић крив, што је Карађорђевића морао одати, а крив за то, што је казао за оних 27.800 форината да су му на цељ убиства и преврата дати, — и у ком писму, даље, обриче да ће порећи оно, што је казао о Карађорђевићу, те ће му се, како вели, тако опрати име, и новци, што су код Андрије нађени, повратити, а имање сачувати, али тражи да му Карађорђевић за ту услугу исплати дугове, да се заузме за децу браће његове, и да оцу његовоме пошље 30.000 форината, као накнаду за имање, које ће им се продати.

Даље против Александра стоји:

2.) Оно, што је Вилотијевић о њему казао и што је наведено у исказа Вилотијевићевој, а на име: да га је кнез Александар преко Трипковића позвао у Пешту и тада му казао како Паја Радовановић с неким људма ради да се кнез Михаило убије и преврат начини, па да ће његова дужност бити да је налогу даје Паји новаца на ту цељ, као што му он по упутству и пре два до три пута давао, но пе

знајући онда на коју цељ, — даље да је и оних 27.800 форината примио у Базјашу од Трипковића у цељи, да их, пошто их промени у дукате, даде Паји Радовановићу, пошто кнез буде убијен и преврат се начини, а ови новци да су Александрови, — и најпосле да му је заповеђено да спаљује сва писма, с којима му се новци пошљу. И

3.) Коста Антоновић, настојник Карађорђевићевих добара у Тополи, који се сада не суди, јер је још под истрагом, казао је против Карађорђевића то, да му је он у Мају месецу ов. год., кад је био код њега у Пешти, рекао, да је пристао да се кнез Михаило убије и Радовановићу дао новаца да на томе ради, па после да дође на владу син његов Петар.

Бранилац оптуженога Карађорђевића г. Петар Марковић, који је судом одређен кад Карађорђевић није хтео себи браниоца поставити, казао је да је судски посао, да цени доказе, који постоје против његова клијента, па ако нађе да их има довољно за осуду, он ће га осудити, а ако нема — не ће; с тога рече, да нема ништа да говори у обрану Карађорђевићеву.

XVII. Филип Станковић налази се такође изван Србије, и није се могао добавити да се пита за ово злочинство. Али против њега стоји:

1) оно, што је Паја Радовановић казао, као што је напред у његовој искази наведено, а на име: да се с њиме још у почетку договарао о убиству кнеза Михаила и о преврату у корист Карађорђевића, као и да је с њим на томе радио, — да је он одређен био да по убиству кнеза Михаила побуни општину београдску и с извесним лицима поубија извесне министре;

2) оно, што је о њему казао Станоје Рогић, и што је већ наведено у овога искази, а на име, да је Филип за цело ово предузеће знао и на томе радио;

3) оно, што је Благоје Петковић о њему казао и што је такође у искази Благојевој наведено, а на име: да се Филип често разговарао о нечему с Пајом Радовановићем, Рогићем и Богосавом, а осим тога, да је Филип о прошлом ускрсу добио у Пешти писмо од Паје Радовановића, којим га је позвао у Београд, и тада да му је Филип казао како га Паја

зове да раде на преврату у Србији, и како ће он по убиству кнеза заузети кнежев двор; и

4) оно, што је Богосав о њему казао и што је напред у искази Богосављевој већ наведено, а на име: да је Филип пред прошли ускрс казао њему па и Благоју, како ће се договорити с Пајом Радовановићем те да се начини у Србији преврат у корист Карађорђевића, а пред спасов дан опет исте године казао у Смедереву њему самоме како ће скоро да се изврши оно, што му је у Београду рекао.

Бранилац оптуженог Филипа г. Драгутин Петровић није имао шта да наводи у обрану клијента свога, већ је оставио суду да оцени доказе, који противу њега стоје, па према томе ствар пресуди.

Оптужени Станковић пресудом је суда округа смедеревског од 22. Маја 1854. № 4226, која је апелационим судом под 7. Октобра и. год. К№ 1334, па и пређашњим врховним судом од 11. Новембра 1854 К№ 790. одобрена, осуђен је због лажне облигације и подметања лажног документа у званичним актима на седам година робије у лакоме гвожђу.

XVIII. Паја Трипковић налази се такође изван Србије, и није се могао добавити ради одговарања по овоме злочинству. Но против њега стоји:

1) казивање Паје Радовановића, које је напред у искази овога наведено, из кога се види, да је Радовановић с оптуженим Трипковићем водио преписку о политичким стварима у Србији, — да је Радовановићу Трипковић лане у Јуну месецу писао, да се увери у Србији о расположењу народа према кнезу Михаилу, — да је Радовановић на позив Трипковића ишао у Аустрију те се с њиме у Темишвару састајао и разговарао о томе, како се у Србији на преврату ради, и тада му дао један ексемплар устава у цељи, да га Трипковић преда Петру Карађорђевићу те да га проучи и потпише, ако на случај кад би избран био за владаоца жели да дође на владу. На овај састанак Трипковић је позвао Радовановића шифрованим писмом од 24. Јануара ов. год., које је власт приликом преметања по стану Пајином међу осталим хартијама његовим нашла. — Но на претресу кривице Трипковићеве Паја је Радовановић остао само при ономе, што је казао о преписци, о састанку и разговору с Трипковићем и о уставу, а

друго је порекао; али противно овоме порицању Пајином сведочи оно писмо, које је Паја написао био Трипковићу, па је ухваћено, а ово писмо наведено је у искази Пајиној о пређашњем кнезу српском Карађорђевићу;

2) казивање Андрије Вилотијевића, да му је Трипковић као деловођа Карађорђевићев писао писма и новце слао, — да му је приликом одласка у Пешту осим Карађорђевића и он говорио да раде на убиству кнеза Михаила и на преврату у Србији, и да му је Трипковић дао у Базјашу оних 27.800 форината на ту цељ, да те новце, пошто их промени у дукате, преда Паји Радовановићу, али онда, кад се убиство кнеза Михаила и преврат изврши.

Бранилац оптуженога Трипковића г. Сава Гајиновић није имао ништа да наведе у обрану свога клијента, већ је оставио суду да оцени доказе, који стоје противу Трипковића па према томе да ствар пресуди.

Што се тиче накнаде за штету и трошкове око извиђања овога злочинства, а и тражбе Димитрија Тимарчевића, Лазар Марић и Сима Ненадовић признали су све државне трошкове и саизволели да их плате, а Димитрију Тимарчевићу нису ништа признали; Станоје Рогић, Атанасије Атанацковић, Богосав Петровић, Благоје Цетковић, Таса Јеремић и Светозар Ненадовић нису ништа признали ни држави ни Тимарчевићу, а од ових Светозар је казао нека плати све Карађорђевић, јер је, вели, он свему узрок; Љубомир Радовановић, Паја Радовановић, Ђока Радовановић, Коста Радовановић и Љубомир Тадић казали су, да држава накнаду штете и трошкова не може тражити овим путем, којим тражи, јер то би значило да им се имање конфискује, а то је, веле, у Србији законом забрањено, већ су искали да држава редовним путем тражи своје трошкове и докаже количину њихову, — а Паја и Љубомир још су казали и то, да преки судови не могу ни судити о накнади, већ само о ономе, за што су одређени; Димитрију Тимарчевићу ни један од речених криваца ништа признао није, јер, веле, истинитост тражбе није доказао, а за претрпљени се страх по закону ништа не плаћа; — Видоје Ивковић оставио је суду да пресуди како за право нађе.

Бранилац болеснога Андрије Вилотијевића, који због велике слабости није могао доћи да даде реч о тражби накнаде за штету и трошкове, казао је, да ни држави ни иначе ништа не признаје из оних разлога, из којих је бранио клијента свог по кривици. — Бранилац оптуженога Карађорђевића тражио је да суд најпре прегледа поднесене рачуне о накнади и о трошковима, па из њих нек наплати само оне, који су доиста учињени поводом злочинства, а друге нек држава сноси; Димитрију Тимарчевићу није признао ништа за то, што трошкове није ничим доказао, а за претрпљени страх и по закону се, вели, ништа не плаћа. — Бранилац Филипа Станковића тражио је, да се одвоје рачуни они, који гласе о стварима, што су и сада у вредности, па та вредност њихова нека се одбије од тражене суме и само остатак наплати. О тражби Тимарчевића бранилац Филипов казао је, да трошкови нису доказани, па с тога тражио је да их докаже, а остало оставио је суду да оцени. — Бранилац Паје Трипковића оставио је суду на оцену и државну и Димитријеву тражбу.

Сви браниоци оптужених а на име: гг. Јован Милинковић, Стојан Живковић, Живко Недић, Петар Марковић, Драгутин Петровић и Сава Гајиновић тражили су награду од својих клијената што су их бранили, а количину награде оставили суду да одреди.

На питање члана-председника у смислу §-фа 218. кривичнога поступка судског нађено је:

А.) Да су овде почињена дела, и то:

а.) дело предузећа да кнез владалац буде убијен, као што је то и извршено;

б.) дело предузећа, да се законити ред наследства у владалачкој данастији насилно промени;

в.) дело убиства г-ђе Анке Константиновићке;

г.) покушај убиства над г-ђицом Катарином Константиновићевом, г. Светозаром Гарашанином и послужитељем Димитријем Тимарчевићем; и

д.) дело знања да се радило против живота владаоца српског.

Б.) Да у делима под а.) б.) в.) и г.) за Пају Радовановића, Тадића, Симу Ненадовића, Андрију Вилотијевића и Светозара Ненадовића стоји као околност која олакшава то, што су до сад били до-

брог владања (Точка 4. §-фа 59. у кривичном законику.), а као околности које отештавају за све, осим Тасе Јеремића, то: што су зрелије размишљали и већма се спремали на ово зло дело, — што је држави српској тим велика штета причињена, — што је већа опасност с овим злим делом скопчана, — што је више дужности погажено, јер оптужени згрешили су и према држави и према владаоцу; осим тога за Лазара Марића, Љубомира Радовановића и Филипа Санковића као особита околност која отештава то, што су за друго злочинство отпре осуђени; даље за Пају и Љубомира Радовановиће, за Марића, Карађорђевића и Станковића то, што су и друге на ово зло навели; и најпосле за Тасу Јеремића као околност која отештава то, што је овим злим делом велика штета држави српској учињена и што је већа опасност с њим скопчана (Точка 1., 2., 3., 4., 5. и 6. §-фа 65. у кривичном законику.)

В.) Да се од оптужених: Паја, Љубомир, Коста и Ђока браћа Радовановићи, Лазар Марић, Станоје Рогић, Александар Карађорђевић и Филип Станковић сматрају као главни кривци, а остали, осим Тасе Јеремића, у делима под а.) б.) в.) и г.) као саучесници, а сам Таса Јеремић за дело под д.) као главни кривац.

Према овоме суд вароши Београда узео је у вид:

I.) Да је лекарским сведоџбама, извиђањем власти на месту убиства и казивањем повређених, г-ђице Катарине, г. Светозара Гарашанина и Мите Тимарчевића доказано, да је покушано убиство над г-ђицом Катарином, г. Светозаром Гарашанином и послужитељем Димитријем Тимарчевићем, а уверењем полицајне власти о нађеном оружју код оптужених, нађеном пројекту за преустројство државе, нађеним шифрованим писмима, нађеним скривеним новцима и нађеним подозривим писмима доказано да постоји дело предузећа за насилни преврат. (§. 222. под. I. и II., 224. под II., 230., 232. и 234. кривичнога судпоступка.)

Што се тиче доказа против оптужених стоји:

II. За кривицу Паје Радовановића: да је признањем, које је изрекао и код власти што ислеђиваше и на претресу судском, доказано, да је смислио, уговорио и одредио план те да се убиством кнеза Ми-

хаила насилно начини преврат у земљи и доведе на престо Петар, син Александра Карађорђевића, јер је на томе и радио прикупљањем људи и набавком оружја, и да је за преврат одредио и место и посао, који ће који од саучесника вршити; а ово његово признање подудара се с казивањем саучесника његових а и околностима: што је у време убиства био близу места, где је оно извршено, и на то изгледао дурбином, — што је отуда у необичној брзини јурио на колима у Београд, и што су приликом истраге нађене у његовом стану и сумњиве хартије и оружје. Ово признање Пајино чини потпун доказ против њега да је радио у овом делу. (§. 222. под III. и 225. кривичнога поступка судскога.)

III. За кривицу Љубомира Радовановића: да је признањем његовим доказано, да је закључено да се кнез Михаило у кошутњаку убије, да је прегледао место где ће се убиство извршити, да је отклањао и сметње извршењу истог злочинства, јер је туженоме Светозару ишао да га наврати те да на случај кнежева убиства скупи жандаре око апсане да чувају робијаше, наговорио га да уклони из кошутњака робијаша Сретена, који је био на сметњи те се убиство није могло раније извршити; а ово његово признање подудара се и с казивањем Марићевим, Рогићевим, Паје Радовановића, а и с околностима: што је истрагом власти која ислеђиваше нађено у Паје његово шифровано писмо од 21. Маја ов. год., којим је овога и остале позивао на радњу, — што је у писму обичном нашом азбуком писаноме и својој жени Софији посланоме казао, да они — разумевајући браћу Радовановиће — морају бити међу првима, јер им је то Бог рекао, и да ће трпети као први, нити ће их ко и у томе моћи кукавицама назвати, и што је с Пајом излазио и он у време убиства на место, одакле је Паја изгледао на извршење убиства. Ово признање Љубомирово потпун је доказ за радњу његову у овоме делу. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога поступка судског.)

IV. За кривицу Лазара Марића, Станоја Рогића, Ђоке и Косте браће Радовановића: 1) да је признањем њиховим доказано, да су по учињеном договору с осталом својом дружином на избраном и обележеном месту у кошутњаку топчидерском убили

кнеза Михаила; — 2) да је признањем Марића и Рогића доказано, да су ово убиство извршили у цељи да се насилно промени законити ред наследства у владалачкој династији и на престо српски доведе Петар Карађорђевић, и по томе да нема места казивању Костиноме и Ђокином, да су њих двојица учинили ово убиство из освете, што им је брат њин Љубомир осуђен, нарочито кад обојица признају и то, да су исто убиство извршили по договору с братом Пајом, који је и предводио ту сву радњу у цељи насилнога преврата, и што и сам Паја ово потврђује с додатком, да је још лане слао Ђоку у Иванку да кнеза убије тамо приликом кад је ишао у купалиште; — 3) да је признањем Марића, Рогића и Косте доказано и то, да је приликом убиства кнежева убијена и г-ђа Анка Константиновићка, и да ју је убио Марић; — 4) да је признањем Марића и Рогића доказано и то, да су том приликом пуцали обојица на г. Светозара Гарашанина и ранили га; — 5) да је признањем Ђокиним доказано и то, да је он том приликом пуцао на г-ђицу Катарину, кћер убијене г-ђе Анке, и на Димитрија Тимарчевића, кнежева послужитеља, и ранио их; — 6) да се ова њихова признања потврђују и казивањем повређених: г-ђице Катарине, г. Гарашанина и Димитрија, који су доиста тада били с кнезом и с г-ђом Анком, а нарочито казивањем последње двојице, који сведоче да су и кнез и г-ђа Анка пали на место мртви одречених убица; — 7) да се њихова признања подударају и с околностима: што је у стану Костином и Ђокином и у стану Рогићевом нађено скривено оружје, којим се и Коста служио при убиству, и што је тако исто нађено близу места убиства скривено и Марићево оружје, којим се он служио на том делу. Признања ова све четворице поменутих убица чине према наведеноме потпун доказ противу њих за ово дело. (§. 222. под III. и 225. и 230. кривичнога поступка судског).

V. За кривицу Љубомира Тадића: да је признањем његовим доказано, да је на понуду туженога Паје Радовановића пристао на радњу у предузећу да се убије кнез Михаило и да се насилно начини преврат у Србији, — даље, да је на истим предузећима радио и сам договарајући се с придодатим му друговима: Атанасијем Атанацковићем, Богосавом

и Благојем, како ће по убиству кнеза ухватити или убити г. министра Христића, примивши од истог Паје и оружје на ту цељ, и да је по том договору излазио непрестано са својим друговима на означено место свагда спреман ишчекујући само на извршење кнежева убиства; а ово његово признање потврдили су и саучесници његови: Паја Радовановић, Рогић, Атанацковић, Богосав и Благоје. Ово признање Тадићево потпун је законити доказ противу њега да је и он постојано радио на овом издајничком предузећу, и по томе изговору његову, да је отишао из Београда у Ваљево онога дана кад је убиство учињено за то што се раскајао, нема ни мало места, кад сам признаје да дан за убиство није ни одређен био, већ се то покушавало сваки дан, па кад се згодна прилика за извршење покаже, и кад сам признаје да је онда у Ваљево отишао због својих хитних приватних послова, не јавивши се никоме ни од саме дружине да одлази с тога, што не ће и даље да ради с њима на истом предузећу; нити опет тај одлазак његов може и најмање да ослаби његову кривичност у овој радњи према њезиној природи, нарочито према томе, што је на прва питања полицајне власти у Ваљеву са свим крио и своју и своје дружине радњу, дакле у овоме злочинству и даље се постојан показивао. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога поступка судског.)

VI. За кривицу Богосава Петровића и Атанасија Атанацковића: да су обојица у главноме признали, да су се и они с осталима договарали и договорили, да раде на предузећу да се насилно промени законити ред наследства у владалачкој династији, и на престо доведе породица Карађорђевићева; даље, да су по том договору имали означене радње у друштву с Тадићем и Петковићем, и да су спремни на те радње излазили на означено место сваки дан. — Ово њихово признање подудара се и с казивањем њихових саучесника: Паје Радовановића и Тадића, а Богосављево подудара се још и с том околношћу, што је по истрази полицајне власти нађен испод његове постеље скривен револвер, с којим је Рогић радио на извршењу убиства. Овим њиховим признањем потпуно је по закону доказано, да су с осталима ра-

дили на овоме злочинству. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога поступка судског.)

VII. За кривицу Благоја Петковића: да је признањем његовим доказано, да је, знајући како означена дружина ради на предузећу да се кнез Михаило убије у Топчидеру па насилно преврат начини, пристао с истом дружином да ради и сам на томе; даље, да се у тој радњи придружио Тадићу, Атанацковићу и Богосаву и с овима спреман излазио на одређено место у дане пре убиства кнежева, ишчекујући на извршење истог убиства, па да с дружином започне радњу за преврат, на што је и одређен био; а ово његово признање слаже се потпуно с казивањем његових саучесника: Тадића, Атанацковића и Богосава, од којих ова последња двојица терете га још и у томе, да је на сами дан убиства кнежева био код касарне и знак о извршеном убиству из Топчидера ишчекивао. Признање је овако потпун доказ против Благоја за ово дело. (§. 222. под III. и §. 225. кривичнога поступка судског.)

VIII. За кривицу Видоја Ивковића: да је признао, да је дознавши од оптуженог Паје Радовановића како се ради на предузећу да кнез Михаило буде убијен у кошутњаку па насилно се начини преврат у земљи и доведе на владу Карађорђевић, пристао на то предузеће и сам и ступио у дружину Пајину; даље да је на ту радњу приволео и официра Мрцајиловића да с војском у томе припомогне, да је и Рогића опомињао и речма утврђивао на извршење убиства, и да је с дружином излазио на означено место, све једнако спреман за даљи посао ишчекујући знак о свршеном убиству, па и по убиству да је одмах ишао к Паји и одатле слао Атанасија Атанацковића к главној полицији да провиди шта се тамо ради; а ово његово признање подудара се с казивањем његових саучесника а и с околношћу, што је у његовом стану нађено једно шифровано писмо азбуке Пајине, у ком је означен ред дежурства у двору кнежеву, и један листић с удешеним потписом војнога министра г. Миливоја Блазнавца. Ово признање Видојево потпун је доказ против њега у томе, да је потпомагао извршење овога злочинства. (§. 222. под III. и 225. кривичнога поступка судског.)

IX. За кривицу Симе Ненадовића: да је признао, да је дознавши од Паје Радовановића, како овај с извесном дружином ради на предузећу да кнез Михаило буде убијен у кошутњаку па да се начини преврат у корист породице Карађорђевића, пристао и придружио им се и сам да ради на том злочинству; даље да је о тој радњи, дознавши пре убиства на неколико дана да су се Паја и браћа његова споречкали нешто с Марићем око убиства, па бојећи се да не би одустали од овог предузећа, отишао у Топчидер к Марићу и Љубомиру Радовановићу и овима говорио да се иста радња више не развлачи већ нека је што пре сврше, уверавајући их да је у Београду све готово и да се само ишчекује на њих да изврше убиство, и да је за тим излазио на означено место ишчекујући на даљу радњу по убиству; а ово признање његово подудара се и с околностима: што се непрестано и у невреме дружио с Пајом, Љубомиром и Марићем, који су коловође у овом злочинству, и што се у време убиства налазио на месту радње за преврат. Ово признање Симино потпун је доказ против њега у томе, да је и он знајући потпомагао делом ово злочинство. (§. 222. под III. и 225. кривичнога поступка судског.)

X. За кривицу Андрије Вилотијевића: да је он у главноме признао, да је знајући како Карађорђевић и Трипковић раде с Пајом Радовановићем на предузећу да кнез Михаило буде убијен па насилно се начини преврат у корист Карађорђевића, издавао по препоруци Карађорђевића и Трипковића на ту цељ у неколико пута Радовановићу Карађорђевићеве новце, и да је на исту цељ примио од њих најпосле и 27.800 форината, да и њих преда Радовановићу кад убиство изврши, па ове новце да је разменио у дукате и држао код себе ишчекујући на извршење убиства и на долазак Радовановића; а ово његово признање подудара се и с том околношћу, што су доиста у њега и нађени скривени новци Карађорђевићеви. Овако признање Андријно законит је доказ против њега у томе, да је не само знао за ово злочинство него и потпомагао га својим посредовањем између Карађорђевића и Трипковића с једне и Радовано-

вића с друге стране. (§. 222. под III. и 225. кривичнога поступка судског.)

XI. За кривицу Светозара Ненадовића: да је исти код власти што ислеђиваше признао у главноме да је знао како оптужени Марић и Љубомир Радовановић раде с оптуженим Пајом Радовановићем да се кнез Михаило убије у Топчидеру па насилно начини преврат у земљи и на владу доведе Петар Карађорђевић, — да је у том знању а услед договора с Марићем и Љубомиром израдио код власти те су последња двојица као и остали заточеници остали и даље у кући заточеничкој, како се иначе то њихово предузеће, т. ј. убиство кнеза Михаила, не би осујетило; даље, да је поштарево писмо, које је откривало то њихово предузеће, прикрио те да се не открије и не спречи, — даље и при самом убиству забрањивао жандарима да не иду кнезу у помоћ и не хватају убице; — а ово признање његово подудара се и с казивањем оптуженога Марића и Љубомира а и с околностима: што се непрестано и у невреме дружио с оптуженим Марићем, Љубомиром и Пајом, — што се и на сами дан убиства на само с Љубомиром неколико пута састајао, — што је у време убиства био наоружан, и што као чиновник налазећи се у месту убиства није хтео да види ни мртво тело кнежево. Овакво признање Светозарево, подударно с казивањем горе поменутих криваца и с околностима, које против њега војују, чини потпун доказ против њега у томе, да је злоупотребом свог положаја знајући потпомагао ово злочинство и олакшао његово извршење, (§. 222. под III. и 225. кривичнога поступка судског.); према овоме да порицањем његовим на претресу не губи то признање његово ни најмање силу доказа, јер не само што му порицање то није основано ни на каквим вероватним узроцима или околностима што постоје, које би и најмању сумњу бацале на његово признање, него и у самом овом порицању признаје све оно, што по себи састављa његово саучешће у овоме злочинству, и у свему и сада потврђује оно његово признање, које оптужени пориче. (§. 227. кривичнога поступка судског.)

XII. За кривицу Александра Карађорђевића: 1) да је казивањем саучесника Андрије Вилотијевића

и Косте Антоновића, који признају своју кривицу, осведочено, да је радио с Пајом Радовановићем да се убиством кнеза Михаила насилно начини преврат у земљи у корист његове династије; даље, да је на то предузеће издавао и новце Паји Радовановићу преко реченог Андрије као свог настојника; 2) да је и казивањем оптуженога Паје Радовановића, који такође признаје своју кривицу, осведочено код власти што ислеђиваше, да је он још раније дозвао овога к себи у Пешту и с њиме уговорио исто предузеће па му том приликом и сам својом руком на то извесну суму новаца дао; 3) да се ова казивања речених саучесника подударају и с околностима, што је истрагом полицајне власти доиста код поменутог његовог настојника Андрије нађено скривених новаца у већој количини, — што је истрагом полицајском нађено код оптуженог Радовановића и писмо Трипковића као његовога — Александрова — деловође, којим је овај позивао Пају на тајни договор, и што је и у време, кад се ислеђивало овога злочинство, ухваћено код саучесника Паје Радовановића писмо, упућено Пајом на Трипковића, у ком се откривено говори о његовом — Александровом — саучешћу у овом злочинству. Све ово чини законит доказ, да је оптужени Александар Карађорђевић на овом предузећу радио и умно и материјално, без призрења на оно, што је саучесник Паја на претресу судском порицао своје казивање о Карађорђевићу, јер не само што ово Пајино порицање није основано ни на каквим вероватним узроцима ни околностима што постоје, које би оно прво казивање његово довело и у најмању сумњу, него напротив доказано је ухваћеним писмима код Паје у затвору, да је садашње његово казивање на претресу са свим лажно, а то се доказује и самим испитима његовим, које је на претресу томе признао, премда и без казивања Пајина састављају против реченог Карађорђевића потпун доказ и саме исказе оних двају других саучесника. (§. 222. под. IV. и 231. кривичнога поступка судског.)

XIII. За кривицу Филипа Станковића: 1) да је казивањем саучесника Паје Радовановића, Станоја Рогића и Богосава Петровића, који признају своју кривицу, осведочено, да се Филип с њима договарао

и договорио да убију кнеза Михаила и насилно начине преврат у земљи у корист династије Карађорђевића, и да је с њима на томе и радио врбујући раднике и упућујући их који ће с ким шта радити; 2) да и саучесник Благоје, који такође признаје кривицу своју, сведочи противу њега да је сам овоме казивао како на истом предузећу ради с Пајом Радовановићем и како ће по убиству заузети кнежев двор; 3) да се казивања речених саучесника подударају с околностима: што су код саучесника Андрије нађени доиста новци Карађорђевићеви, о којима је казивао саучеснику Радовановићу да је израдио преко пређашње кнегиње Персиде те су на цељ реченог предузећа послани, ма да Радовановић ово на претресу одриче, јер то одрицање Радовановићево, као што је и напред казано код кривице Карађорђевићеве, доказано је савршено као лажно, — и што је исти Филип по казивању саучесника Благоја добио о прошлом ускрсу и писмо од саучесника Паје Радовановића, којим га је овај позивао на радњу по пређашњем њиховом договору. А ово све законити је потпун доказ, да је исти Филип радио у споразумљењу с осталима у овоме злочинству. (§. 222. под IV. и 231. кривичнога поступка судског.)

XIV. За кривицу Паје Трипковића: да је казивањем саучесника Андрије Вилотијевића и Паје Радовановића, који признају своју кривицу, доказано, да је и он са стране Карађорђевићеве посредовао на предузећу Карађорђевићевом с Радовановићем те да се убиством кнеза Михаила начини насилно преврат у земљи у корист династије Карађорђевића, јер је позивао Пају на договор ради тога, од овога примио устав за Карађорђевића Петра и слао новце Карађорђевићеве на цељ убиства и преврата, препоручујући и сам Андрији да их Паји на ту цељ издаје; даље, да се казивања ових саучесника подударају и с околностима: што је истрагом полицајне власти нађено код саучесника Паје Радовановића шифровано писмо Трипковићево по азбуци Пајиној, којим је у месецу Јануару ов. год. позивао Пају к себи на тајни договор, — што је истрагом полицајне власти нађено код Андрије, настојника Карађорђевићева, скривених новаца, о којима је Андрија казао да их је примио од истога Трипковића

за ово злочинство, и што је и у време овог ислеђивања ухваћено код саучесника Паје Радовановића писмо, упућено нањ, у ком се откривено говори о овом злочинству. А све ово потпун је законити доказ против Трипковића, да је својим посредовањем потпомагао извршење овога злочинства. (§. 222. под IV. и 231. кривичнога поступка судског.)

XV. Да наведена у претходним питањима под а) и б) означена дела спадају, што се казни тиче, под §. 87. *а.* и *б.*, а дела под в) и г) под §. 155. с погледом на §§. 41., 42. и 44. кривичног законика.

XVI. Да према побројаним казњивим делима стоји овде реалан стицај више злочинства, за који се случај одређује казна према пропису §-фа 69. под *е.* кривичног законика.

XVII. Да помагања свију саучесника у овоме злочинству према другој точки §-фа 46. у кривичном законику садрже карактер саучешћа, које је по природи истога злочинства така значаја, да у кривичности пада у први одељак §-фа 47. истог законика.

XVIII. Да су за сва дела, означена у претходном питању под а) б) в) и г) криви сви оптужени, јер сви ти случаји долазе од злочинства њихова, на ком су неки од њих радили а неки потпомагали их (§. 228. кривичнога поступка судског); само оптужени Таса Јеремић изузима се у томе од њих, јер он у овом злочинству није ни радио ни помагао.

XIX. За кривицу Тасе Јеремића: да је признао, да је о прошлом спасову дану дознао од туженог Богосава како извесно друштво ради на томе да кнез Михаило буде убијен па да се насилно начини преврат у корист Карађорђевића, и да су у том друштву Рогић и Атанацковић, но да он ово није јављао никоме до ислеђења ове кривице његове.

XX. Да је по наведеноме исти Таса учинио кривицу, која, што се казне тиче, спада под §. 51. кривичнога законика; а његово признање у томе, које се подудара и с околношћу што је судски већ доказано да је учињено дело злочинства, о коме је он напред знао, потпун је законити доказ против њега. (§. 222. под III. и 225. кривичнога судског поступка.)

XXI. Да по решењу привременог намесништва кнежевске власти од 30. Маја ов. год. кривице ту-

жених подлеже за наведена дела суђењу преког суда, који је прописан законом од 24. Апр. 1863. с погледом на чланак VI. и XI. истог закона, осим кривице оптуженог Тасе Јеремића, која, што се даљег рада тиче, подлежи суђењу редовног суда.

XXII. Да је поднесеним званичним актима доказано, да је узроком овога злочинства оштећена каса државна изванредним издацима у 146.438 гр. 32 пар. пор. и 8,460.072 гр. и 3 пар. чарш., и да је потрошено око извиђања овог злочинства 1908 гр. пор. и 11.220 гр. и 10 пар. чарш. (§. 187. под 2. грађанскога поступка судског.)

XXIII. Да су сви оптужени, осим Тасе Јеремића, одговорни оштећеној држави за штету, која је њиховим злочинством проузрокована (§. 804. и 819. грађанског законика), а за трошкове око извиђања злочинства одговорни су и они и оптужени Таса Јеремић заједно. (§§. 322., 323., 327., 328. и 329. кривичнога судског поступка.)

XXIV. Да се исто тако поднесеним уверењем лекарским и од стране повређенога Димитрија Тимарчевића доказује, да је он куршумом рањен, да је због те повреде месец дана боловао и лечио се, да ради савршеног оздрављења мора још употребљавати лекове и купатила (§. 224. кривичнога поступка судског), и према томе да је тражење његово у рачуну за претрпљени бол, лечење и дангубу умесно, за које су му одговорни сви оптужени, осим Тасе Јеремића (§. 820. грађанског законика), но по умерењу суда.

XXV. Да се по смислу §-фа 35. кривичног законика има на корист државне касе да обрати оно оружје, које је истрагом полицајне власти нађено код оптужених Марића, Рогића, Косте и Паје Радовановића, као ствари, којима су се они послужили за извршење убиства, — тако и оних 4284 дук. цес., што су истрагом полицајне власти нађени скривени у кући Карађорђевића код оптуженога Вилотијевића, као ствари намењене на то злочинство.

XXVI. Да су оптужени Александар Карађорђевић, Филип Станковић, Паја Трипковић, Андрија Вилотијевић, Сима Ненадовић и Светозар Ненадовић одговорни својим браниоцима за награду. (§. 326. кривичнога поступка судског.)

XXVII. Да се уз ово кривично питање има судити и питање о накнади штете и осталих трошкова према §-фу 295. кривичнога поступка судског, с погледом на чланак V. и XII. какона о преким судовима.

Па на основу свега изложенога у смислу §-фа 35. точке 1.), §-фа 240., 243. и 318. кривичног поступка судског, и у смислу §-фа 7., 14., 23. и 24. кривичнога законика, а с последом на напред наведене околности што отештавају према §-фу 66. истог законика

пресуђје:

1) Да се оптужени: Паја Радовановић, Љубомир Радовановић, Коста Радовановић, Ђока Радовановић, Лазар Марић, Станоје Рогић, Љубомир Тадић, Богосав Петровић, Атанасије Атанацковић, Благоје Петковић, Видоје Ивковић, Сима Ненадовић, Андрија Вилотпјевић и Светозар Ненадовић казне смрћу.

2) Оптужени Александар Карађорђевић и Паја Трипковић да се казни сваки двадесетогодишњим заточењем, која им се казна има рачунати од дана кад се слободе лише.

3) Оптужени Филип Станковић да се казни двадесетогодишњом робијом у тешкоме гвожђу, која му се казна има рачунати такође од дана кад се слободе лиши.

4) Оптужени Таса Јеремић да се казни петогодишњим затвором, који му се има рачунати од данас.

5) Да сви оптужени, осим Тасе Јеремића, плате солидарно каси државној у име накнаде за учињене трошкове поводом овога њихова злочинства 146.438 гроша и 32 паре пореске и 8,460.072 гроша и 3 паре чаршијске. Ствари, које су казане у рачунима а остале су непотрошене, но за онда су за извесне цељи морале бити употребљене, разуме се да ће се у корист оптужених а за измирење ових трошкова употребити.

6) Да сви оптужени, осим Тасе Јеремића, плате такође солидарно повређеноме Димитрију Тимарчевићу у име лечења 150 дук., за болове 100 дук. и за дангубу 50 дук., свега 300 дуката цесарских, по умерењу суда, а од осталог тражења Димитрије се одбија.

7) Да сви оптужени, разумевајући овде и Тасу Јеремића, плате солидарно државној каси у име накнаде учињених трошкова око извиђања њихова злочинства 1908 гроша пореских и 11.220 гроша и 10 пара чаршијских.

8) Да оптужени Александар Карађорђевић, Паја Трипковић, Филип Станковић, Андрија Вилотијевић, Светозар Ненадовић и Сима Ненадовић плате сваки свом браниоцу по 10 дук. цес. у име награде.

9) Да оптужени Паја Радовановић плати сведоку Хаиму Адуту, јеврејину овдашњем, у име дангубе 1 дук. ц., а Сима Ненадовић сведоку Катарини Химеловој, служавци овдашњој, у име дангубе такође 1 дук. ц.

10) Да сви оптужени, осим Александра Карађорђевића, Паје Трипковића и Филипа Станковића, плате сваки своје трошкове, који су на њих у притвору учињени. И

11) Да се на корист државне касе обрати како оружје, којим су се Лазар Марић, Станоје Рогић и Коста Радовановић послужили за извршење убиства, тако и оних 4284 дук. цес., што су нађени у кући Карађорђевића код Андрије Вилотијевићу, као ствари намењене на то злочинство.

Из седнице суда вароши Београда 15. Јула 1868. № 11.699.

Председник (к злочинцима): Чули сте сада пресуду. Тасо Јеремићу, ако пресудом ниси задовољан, а ти можеш од данас па за три дана поднети жалбу. — *Таса*: Хвала, господине! — *Светозар Ненадовић*: Могу ли ја сада питати.... *Председник*: Не можеш ништа, јер је све свршено. (Публика се разиђе, и злочинци буду одведени. Над онима између њих, који су на смрт осуђени, пресуда је извршена 16. Јула у јутру. Таса Јеремић није подносио жалбе, но се задовољио пресудом, и отправљен је да издржава досуђену му казну.)

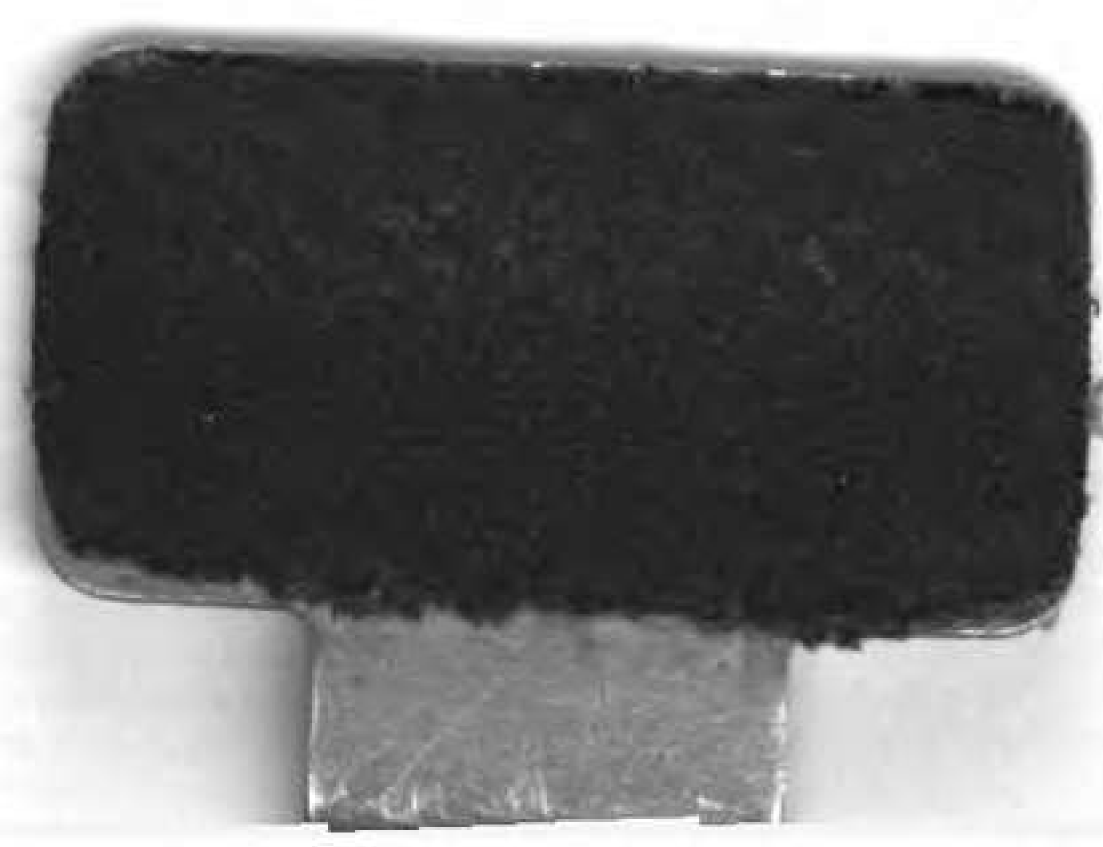

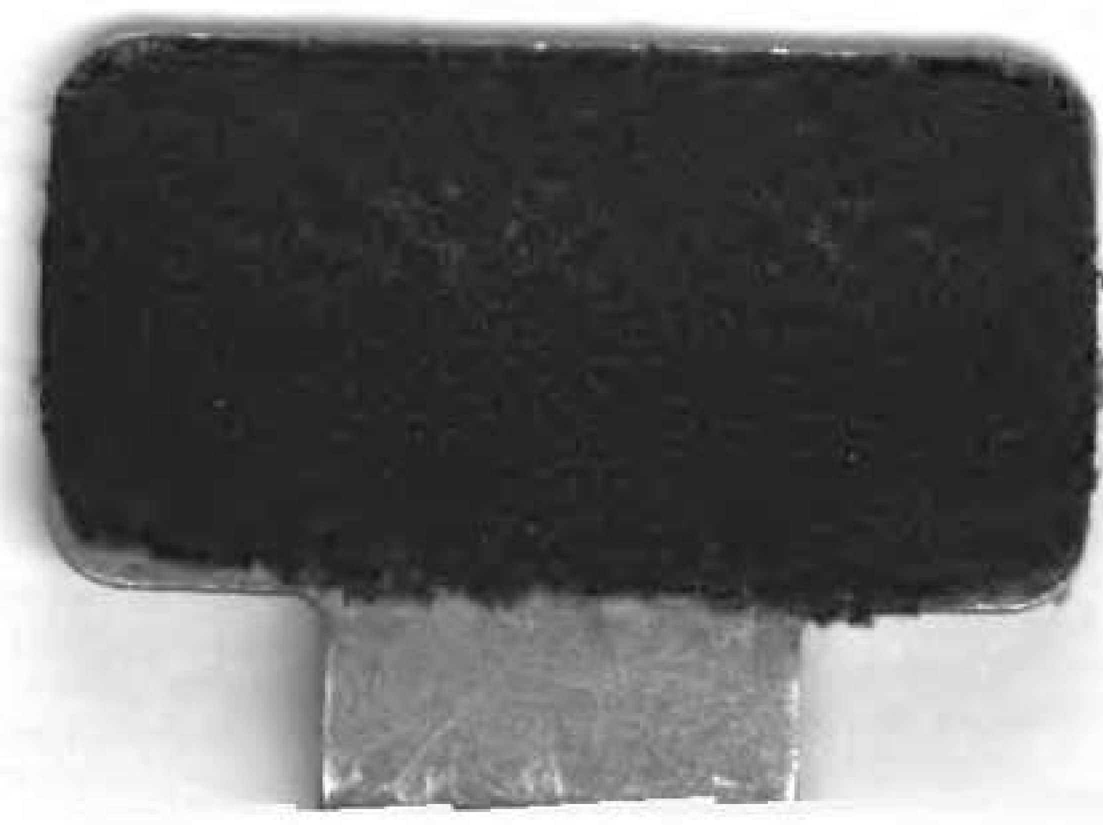

Aumann
chbinderei
9. JUNI 1995